

Stichting
Dow
Pensioenfonds

Verslag over het boekjaar
1-1-2016 t/m 31-12-2016

Gevestigd te Terneuzen
Opgericht bij Akte d.d. 30 december 1970
(45e jaarverslag)

Stichting Dow Pensioenfonds
Postbus 48, 4530 AA Terneuzen
Info@dowpensioen.nl
www.dowpensioen.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 4110290

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	
Verder ontwikkelen naar "EXCELLENCE"	5
Kerncijfers	7
Organisatie pensioenfonds	9
Verslag van het bestuur	
Het pensioenfonds	17
Financiële positie van Stichting Dow Pensioenfonds	19
Pensioenregeling 2016	23
Communicatie	25
Beleggingen	26
Uitvoeringskosten	30
Governance	32
Risicomanagement	36
Vooruitblik 2017	42
Verslag van de Visitatiecommissie	
Samenvatting rapport visitatiecommissie 2016	43
Reactie van het bestuur	45
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	
Verslag verantwoordingsorgaan over 2016	47
Reactie van het bestuur	49

Jaarrekening

Balans per 31 december	52
Staat van baten en lasten	54
Kasstroomoverzicht	56
Waarderingsgrondslagen	57
Grondslagen voor balanswaardering	57
Grondslagen voor bepaling van het resultaat	60
Gebeurtenissen na balansdatum	62
Toelichting op de balans per 31 december	63
Toelichting op de staat van baten en lasten	71
Risicoparagraaf	77

Overige gegevens

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming	81
Actuariële verklaring	82
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	84

Bijlagen

Code Pensioenfondsen Stichting Dow Pensioenfonds	87
--	----

Alle bedragen in het jaarverslag moeten in duizenden euro gelezen worden.

Voorwoord

Verder ontwikkelen naar “EXCELLENCE”

Er is bij Stichting Dow Pensioenfonds in 2016 veel werk verzet. Als ik de balans op maak, is de rode draad van vorige jaar dat we op veel domeinen hebben ingezet op verdere ontwikkeling van “excellence” van ons pensioenfonds. Geen eenmalige verbeteringen, maar juist aandacht voor structurele vooruitgang in ons denken en handelen. Zo heeft het bestuur trainingen gevolgd van vermogensbeheerders om ons op dit domein verder te bekwamen. Ook is een formele zelf-evaluatie binnen het bestuur uitgevoerd. Maar bovenal is veel inspanning geleverd om risico’s in kaart te brengen, te monitoren en bij te sturen waar nodig. We hebben twee risk managers aangesteld. Eén voor financiële risico’s, bijvoorbeeld rond onze beleggingen. En één voor niet-financiële risico’s. Denk daarbij aan zaken zoals data security en cyber crime. We hebben 65 risico’s gedefinieerd en pakken het terugdringen van deze risico’s heel gestructureerd aan. Onder meer door de risico’s eerst te ‘scoren’ op drie criteria. Daarmee ontstaan prioriteiten en kunnen we passende maatregelen treffen. Bijvoorbeeld via onze zogeheten Governance, Compliance & Risk nota. Daarin zijn onder meer de werkzaamheden die risico’s met zich meedragen vastgelegd in procedures en guidelines. Het blijft niet bij beschrijvingen. Er wordt ook continu getoetst of ook daadwerkelijk conform deze afspraken wordt gehandeld.

Ook op het gebied van vermogensbeheer is ‘de-risking’, ofwel minder risico nemen in de beleggingen, een actueel speerpunt. Tegelijkertijd moet je flexibel kunnen blijven inspelen op onverwachte veranderingen. Zoals ontwikkelingen op de financiële markten, in de levensverwachting van mensen en bijvoorbeeld wetgeving. Dat vraagt om uitgekende keuzes rond vermogensbeheer én nauw overleg met de stakeholders: werknemers, werkgevers en pensioengerechtigden, waarbij het verantwoordingsorgaan en de visitatie commissie in de discussie en analyse bijdragen. De beleidsdekkingsgraad per ultimo 2016 bedroeg 106,9%, iets lager dan de eindstand van 2015 (108,1%). De actuele dekkingsgraad steeg licht in 2016: van 108,7% naar 109,9%. De grootste beïnvloeder van de dekkingsgraad waren de gedaalde rente (-8,3%) en het positieve beleggingsrendement (+9,9%). Dow als werkgever is niet alleen een van de stakeholders maar ook de sponsor indien bijstortingen nodig zijn indien de financiële positie van Stichting Dow Pensioenfonds dit vereist.

Kijk ik vooruit, dan blijft leren en het verder drijven van “EXCELLENCE” essentieel voor ons pensioenfonds. Zeer goede relaties en onderliggende dialoog met onze stakeholders, verantwoordingsorgaan en onze service providers zoals AZL en Willis Towers Watson is essentieel. Ook de zeer constructieve dialoog met De Nederlandse Bank is vereist. Het pensioen landschap verandert en zal komende jaren nog veranderen. Verandering is continue en wij zullen daar proactief op moeten inspelen.

Communicatie is een makkelijk te schrijven woord maar moeilijk optimaal te maken; iedereen zal proactief moeten participeren; Stichting Dow Pensioenfonds, werkgever, ondernemingsraden, maar ook iedere deelnemer zal op zoek moeten gaan naar de informatie die zij of hij mist of zoekt.

Op korte termijn verandert er al wat. Onze beschikbare premieregeling (onderdeel van ons pensioenplan waarvan de premie-inleg is gebaseerd op de Performance Award), zal per 2018 niet meer via het pensioenfonds worden geregeld. Het pensioenfonds heeft besloten, gezien de complexiteit die doorbeleggen voor het fonds met zich meebrengt en daar de DC regeling life cycles moet aanbieden en hiermee gekoppeld moet voorzien in de zorg en informatieverplichtingen, om per 1 januari 2018 de uitvoering van de beschikbare premieregeling stop te zetten. Het pensioenfonds heeft de aangesloten werkgevers verzocht om een nieuwe pensioenuitvoerder hiervoor te zoeken. Aan ons allen om deze transitie professioneel en met oog voor de risico’s in goede banen te

leiden. Ik heb daar alle vertrouwen in. Verder rest mij iedereen zowel intern als extern van Stichting Dow Pensioenfonds te danken voor alle bijdragen en tijd die besteed is aan ONS pensioenfonds.

Namens Stichting Dow Pensioenfonds,

Arnd Thomas

Voorzitter Stichting Dow Pensioenfonds

Kerncijfers

	2016	2015	2014	2013	2012
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Beleggingen					
Pensioenvermogen ¹⁾	2.455.756	2.250.453	2.169.176	1.753.802	1.698.499
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	204.282	53.526	417.154	65.481	228.657
Rendement op basis van total return	9,40%	2,50%	24,00%	3,92%	15,98%
Reserves					
Algemene reserve	221.985	179.359	208.591	118.262	3.720
Technische voorzieningen					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	2.184.401	2.023.792	1.943.143	1.618.359	1.674.305
DC voorziening voor risico pensioenfonds	6.872	8.076	9.873	10.239	13.163
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	7.361	7.413	7.569	6.942	7.311
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	35.137	31.813	30.480	23.266	25.852
Totaal technische voorzieningen ¹⁾	2.233.771	2.071.094	1.991.065	1.658.806	1.720.631
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers					
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers ²⁾	61.085	55.678	55.583	70.226	98.018
Premiebijdragen voor risico deelnemers	1.238	1.032	2.323	825	1.116
Totaal premiebijdragen van werkgevers en werknemers	62.323	56.710	57.906	71.051	99.134
Pensioenuitkeringen	59.767	58.685	57.996	56.726	55.408

1) Vanaf 2015 is het pensioenvermogen verhoogd met de beleggingen voor risico deelnemers.

2) Inclusief herstelpremies (2016: 0; 2015: 0; 2014: 0; 2013: 19.718 en 2012: 38.998).

	2016	2015	2014	2013	2012
Dekkingsgraad					
Actuele dekkingsgraad ¹⁾	109,9%	108,7%	110,6%	107,2%	100,2%
Beleidsdekkingsgraad	106,9%	108,1%	111,1% ²⁾	n.v.t.	n.v.t.
Vereiste dekkingsgraad (o.b.v. de strategische beleggingsmix)	119,8%	120,1%	115,0%	117,0%	117,1%
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.618	1.690	1.761	1.820	1.858
Gewezen deelnemers	1.072	1.099	1.110	1.159	1.184
Pensioengerechtigden	2.696	2.645	2.608	2.544	2.475
Totaal	5.386	5.434	5.479	5.523	5.517
Aantal deelnemers aan de DC-regeling ³⁾	1.823	1.873 ⁴⁾	1.892	2.005	2.326

1) De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen (totaal van de activa minus kortlopende schulden) te delen door de technische voorzieningen.

Vanaf 1 januari 2015 wordt de actuele dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. Dit betekent dat vanaf 2015 het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen zijn verhoogd met respectievelijk de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers. De vergelijkende cijfers m.b.t. 2014 en eerder zijn niet aangepast.

2) Betreft de beleidsdekkingsgraad per 1-1-2015.

3) Deze aantallen zijn de totalen ongeacht of iemand actief of slaper is en ongeacht of iemand in regeling A of regeling B zit. De vergelijkende cijfers m.b.t. 2013 en eerder zijn niet aangepast.

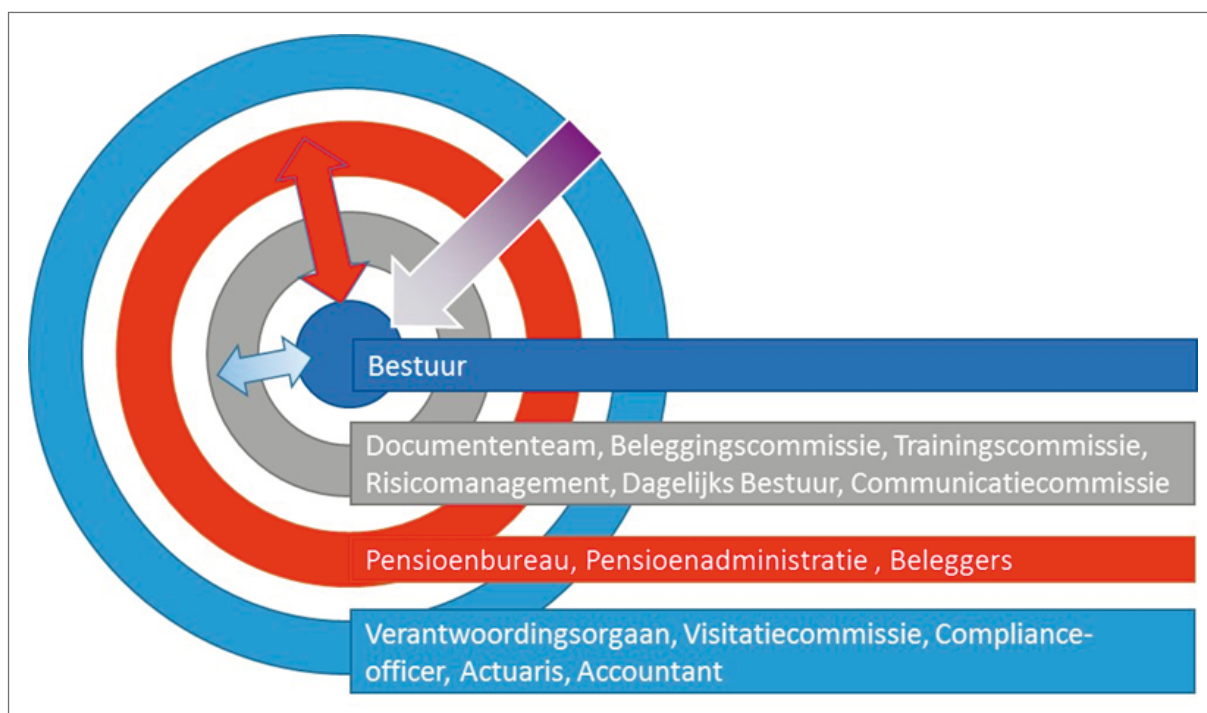
4) Aangepast vanwege een doorgevoerde correctie op de beginstand per 1-1-2016.

Organisatie pensioenfonds

Bestuur

Het pensioenfonds wordt bestuurd door een bestuur, bestaande uit tien leden. De helft van het aantal bestuursleden (werkgeversleden) wordt benoemd door de Raad van Bestuur van Dow Benelux B.V.. De pensioengerechtigden kiezen een evenredige vertegenwoordiging (gemaximeerd op twee zetels) en worden daarna benoemd door het bestuur van het pensioenfonds. De overige werknemersleden worden benoemd door het bestuur van het pensioenfonds na bindende voordrachten door de gezamenlijke ondernemingsraden en wel als volgt: De ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Terneuzen heeft het recht om twee personen voor de benoeming tot deelnemerslid voor te dragen, terwijl de ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Delfzijl en de ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Terneuzen gezamenlijk zijn gerechtigd de overige deelnemers (één) voor te dragen.

Het bestuur wordt bijgestaan door het documententeam, de beleggingscommissie, de communicatiecommissie, risicomanagers, de trainingscommissie, het pensioenbureau, een actuaris AG en overige benodigde adviseurs.

De samenstelling van het bestuur is als volgt:

Situatie per 1 juni 2017:

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Vertegenwoordiging</i>	<i>Lid sinds</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Ouder/jonger dan 40</i>
A.J.M.Thomas	Voorzitter	Werkgever	2014	Man	Ouder
E.L.J.C.J. d'Hooghe	Vice-voorzitter	Werkgever	2013	Man	Ouder
P.J.L.M. Taalman	Lid	Werkgever	2012	Man	Ouder
B. Schmid	Lid	Werkgever	2013	Man	Ouder
C.R.H. de Smet	Lid	Werkgever	2013	Man	Ouder
T. Raemdonck	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder
J.W. Molster	Lid	Pensioengerechtigde	2010	Man	Ouder
H.C. Kroes	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder
W.J.H.M. Vogt	Lid	Pensioengerechtigde	1999	Man	Ouder
M.J. Merckx	Lid	Werknemer	2012	Man	Ouder

Het bestuur van de Stichting heeft de dagelijkse werkzaamheden uitbesteed aan het pensioenbureau en uitvoeringsorganisaties. Deze werkzaamheden betreffen onder meer vermogensbeheer, pensioenadministratie en financiële administratie. Uitgangspunt is dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk blijft voor de juiste uitvoering van de uitbesteede taken. Het bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het Pensioenfonds, overeenkomstig de vastlegging in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN).

Er hebben in 2016 geen bestuurswisselingen plaatsgevonden. E.L.J.C.J. d'Hooghe, H.C. Kroes, M.J. Merckx en P.J.L.M. Taalman zijn in 2016 herbenoemd.

W.J.H.M. Vogt zal in 2017 aftreden en het voornemen is dat hij wordt vervangen door A.C.G. de Kok.

Bestuursorganen

Het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds wordt ondersteund door de volgende organen:

- Dagelijks bestuur
- Beleggingscommissie
- Communicatiecommissie
- Trainingscommissie
- Documententeam
- Risicomanagers

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur wordt gevormd door A.J.M. Thomas (Voorzitter) en E.L.J.C.J. d'Hooghe (Vice-voorzitter). Alle operationele besluiten worden periodiek voorgelegd aan het voltallige bestuur.

Beleggingscommissie

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beleggingsbeleid. Teneinde de besluitvorming rond het beleggingsbeleid en de implementatie daarvan effectief en transparant te laten verlopen, geldt de volgende organisatie- en verantwoordelijkheidsstructuur.

Het bestuur stelt het strategisch beleggingsraamwerk vast, rekening houdend met de verplichtingen van de Stichting. Het bestuur heeft de uitvoerende taken gedelegeerd aan een beleggingscommissie.

De beleggingscommissie is verantwoording verschuldigd aan het bestuur en opereert binnen de 'prudent person' richtlijnen zoals deze door de toezichthouder zijn opgesteld en gepubliceerd.

De beleggingscommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2017 uit:

- P.J.L.M. Taalman (voorzitter)
- A.J.M. Thomas
- B. Schmid
- W.J.H.M. Vogt
- C.A.S.G. Van Eecke (secretaris)

Het is de intentie van het bestuur om de bezetting van de beleggingscommissie weer op de gebruikelijke sterkte van 6 personen te brengen. De positie van V. Roane, die tevens de leiding had over het team dat het fiduciair beheer van de investment portfolio van Stichting Dow Pensioenfonds uitvoert zal door iemand anders ingenomen worden. De fiduciaire Management leader rol van mevr. Roane is ingenomen door iemand die wel een adviserende rol uitoefent, maar geen beslissingsbevoegdheid heeft ten aanzien van de verantwoordelijkheden van de beleggingscommissie. Dit komt de zuiverheid van de rollen en verantwoordelijkheden en adequate scheiding ten goede met het oog op onafhankelijke en benodigde countervailing power.

De beleggingscommissie is belast met de supervisie op het beheer van beleggingen. Daartoe bewaakt de beleggingscommissie het beleggingsbeleid binnen het kader ('beleggingsraamwerk') dat door het bestuur is vastgesteld, waarbij met name gelet wordt op het bereiken van een zo goed mogelijk beleggingsrendement zonder daarbij onaanvaardbaar grote risico's op het vermogen te lopen. Om dit proces verder te verbeteren is er eind 2016 een project gestart om naast de bestaande beleggingsstrategie en beleidsdocumenten ook een kortere termijn beleggingsplan uit te werken. Dit zal in de eerste helft van 2017 gefinaliseerd worden.

De beleggingscommissie doet tevens voorstellen voor wijziging van het beleggingsraamwerk en strategische beleid aan het bestuur. Het de-risking plan wat na het afronden van de ALM (Asset and Liability Management) studie was ingezet, is in het tweede kwartaal 2016 gefinaliseerd. De uitkomsten van deze studie zijn na uitvoerige bespreking door het bestuur goedgekeurd en gelden als leidraad voor een inmiddels ingezet de-risking traject. Dit in nauw overleg met, en na het verkrijgen van, de steun van de relevante betrokken partijen, met name de werknemersvertegenwoordigers en de sponsor. Middels het uitvoeren van de continuïteitstoets en projectering van het verloop van de dekkingsgraad is bevestigd dat, evenals in het voorgaande jaar, de vereiste dekkingsgraad ruim binnen de periode van het herstelplan bereikt zal worden. De de-risking studie en het kortere termijn investeringsplan maken onderdeel uit van acties die ondersteund worden door de belanghebbenden van Stichting Dow Pensioenfonds en worden op gezette tijden met DNB besproken.

In 2016 heeft Stichting Dow Pensioenfonds ook geparticipeerd aan de CEM Benchmark studie. De resultaten van deze studie zijn in detail geanalyseerd en in overeenstemming bevonden met het gevoerde investeringsbeleid. Daarnaast voert Stichting Dow Pensioenfonds ook nog een eigen analyse uit van beleggingskosten die een vergelijking met voorgaande jaren mogelijk maakt. Hierover wordt verderop in dit jaarverslag bericht. De verslaglegging en rapportering die de beleggingscommissie en

het bestuur ter beschikking staat, werd met ingang van het eerste kwartaal 2015 uitgebreid met een speciaal Risk Monitoring rapport. Dit rapport brengt duidelijk in kaart hoe de assets en liabilities zich in het afgelopen kwartaal hebben ontwikkeld en welke elementen aan deze wijzigingen ten grondslag hebben gelegen (bijv. rente, duration, resultaat op de verschillende asset categorieën). Tevens geeft het nieuwe rapport het bestuur ook inzicht in mogelijke gevolgen op assets als resultaat van wijzigingen in rendementen en rentestanden door middel van zogenaamde sensitivity analyses.

Communicatiecommissie

In de beleidsdoelstelling van de Communicatiecommissie staat dat de verstrekte communicatie aan de deelnemers hen in staat moet stellen om met voldoende kennis hun eigen pensioensituatie nu en in de toekomst helder te krijgen. Daarnaast is het van belang dat de deelnemers kennis nemen van de positie van het Pensioenfonds en de discussie over de toekomst van pensioenstelsels in Nederland.

De communicatiecommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2017 uit:

- J.W.Molster (voorzitter)
- E.L.J.C.J. d'Hooghe
- P.J.L.M. Taalman
- T. Raemdonck
- C.A.S.G. Van Eecke

Een verslag van de communicatiecommissie over 2016 treft u aan in het hoofdstuk 'Communicatie'.

Trainingscommissie

De trainingscommissie coördineert en organiseert individuele en collectieve trainingen ten behoeve van de bestuursleden en het verantwoordingsorgaan. Daarnaast beheert de trainingscommissie het geschiktheidsplan en levert input voor de deskundigheidsmatrix en de competentieprofielen. De trainingscommissie organiseert tezamen met het Pensioenbureau de individuele en collectieve zelf evaluatie van het bestuur.

De trainingscommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2017 uit:

- H.C. Kroes (voorzitter)
- M.J. Merckx
- W.J.H.M. Vogt (wordt in 2017 opgevolgd door A.C.G. de Kok)
- P. van der Velde

De trainingscommissie is eigenaar van de profielomschrijvingen voor bestuursleden. Naast bestaande profielen voor een algemeen bestuurslid, voor een voorzitter, en een lid van de beleggingscommissie, zijn er profielomschrijvingen voor de risico managers financiële risico's en de risico manager niet financiële risico's toegevoegd.

Een verslag van de trainingscommissie over 2016 treft u aan bij hoofdstuk 'Governance' bij het onderwerp 'Geschiktheid en evaluatie'.

Pensioenbureau

Stichting Dow Pensioenfonds heeft een pensioenbureau. Het pensioenbureau geeft ondersteuning aan het bestuur en levert diensten aan alle betrokkenen en deelnemers van het Pensioenfonds. Het pensioenbureau bestaat uit vijf personen: C.A.S.G. Van Eecke als directeur van het pensioenbureau en 4 andere werknemers dragen zorg voor alle secretariële, administratieve, controlerende en coördinerende activiteiten.

Visitatiecommissie

Het intern toezicht van het fonds wordt uitgeoefend door een visitatiecommissie. De taken en bevoegdheden van dit orgaan evenals de samenstelling, benoeming en werkwijze zijn vastgesteld in de statuten van het fonds en het reglement visitatiecommissie.

De visitatiecommissie bestond in het verslagjaar 2016 uit:

- E. Capitain
- E. Klijn
- F. Briedé

Voor een samenvatting van het rapport van de visitatiecommissie wordt verwezen naar pagina 43.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft een verantwoordingsorgaan ingesteld dat voldoet aan de Pensioenwet. De taken en bevoegdheden van dit orgaan evenals de samenstelling, benoeming en werkwijze zijn vastgelegd in de statuten van het fonds en het reglement van het verantwoordingsorgaan.

De samenstelling van het verantwoordingsorgaan is als volgt:

Situatie per 1 juni 2017:

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Vertegenwoordiging</i>	<i>Lid sinds</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Ouder/jonger dan 40</i>
E. Van De Velde	Voorzitter	Werkgever	2013	Vrouw	Ouder
D.M. Melis-Elferink	Secretaris	Werkgever	2015	Vrouw	Ouder
P. Neven	Lid	Pensioengerechtigde	2007	Man	Ouder
C.J.L.M. Bosman	Lid	Pensioengerechtigde	2015	Man	Ouder
M.J.M. Obrie	Lid	Werknemer	2007	Man	Ouder
T.R.H.E. Burm	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder

Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur, gevraagd of uit eigen beweging, over:

- Het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden;
- Het wijzigen van het beleid ten aanzien van het verantwoordingsorgaan;
- De vorm, inrichting en samenstelling van het intern toezicht;
- Het vaststellen en wijzigen van de interne klachten- en geschillenprocedure;
- Het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid.
- Gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van de stichting of de overname van verplichtingen door de stichting;

- Liquidatie, fusie of splitsing van de stichting;
- Het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- Het omzetten van de stichting in een andere rechtsvorm, bedoeld in artikel 18 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek;
- Samenvoeging van pensioenfondsen als bedoeld in de definitie van ondernemingspensioenfonds in artikel 1 Pensioenwet.
- De premie componenten en de premie, alsmede de door het Pensioenfonds uit te voeren haalbaarheidstoets.

Verder is het verantwoordingsorgaan bevoegd om jaarlijks een algemeen oordeel te geven over:

- Het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder indien van toepassing de bevindingen van de visitatiecommissie;
- Het door het bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen kalenderjaar;
- Beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben.

Voor het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid in 2016 wordt verwezen naar pagina 47.

Uitbestede werkzaamheden

Administratie

Als administrateur voor het pensioenfonds zorgt AZL N.V te Heerlen voor de pensioen- en deelnemersadministratie, de financiële administratie en de jaarverslaglegging.

Adviesorganisaties

De werkzaamheden inzake communicatiebeleid worden samen uitgevoerd met Bridgevest B.V. te Rotterdam.

De adviserend actuaire is Towers Watson Netherlands B.V. te Rotterdam. De Compliance officer is Towers Watson Netherlands B.V. te Rotterdam.

Portfolio Investments Groep

Stichting Dow Pensioenfonds heeft een investeringsmanagement overeenkomst en een overeenkomst inzake het dienstverleningsniveau met Dow Europe GmbH (De Portfolio Investments Groep). Deze overeenkomst geeft een mandaat aan de Portfolio Investments Groep om onder andere, binnen bandbreedtes, de tactische asset allocatie uit te voeren en voorstellen voor nieuwe vermogensbeheerders te doen aan het bestuur. Tevens bereidt de Portfolio Investments Groep de analyses voor op de individuele resultaten van de vermogensbeheerders. Deze resultaten worden besproken in de beleggingscommissie.

Vermogensbeheer

De vermogensbeheerders per 1 juni 2017 zijn:

- Aberdeen Asset Managers Limited
- Advent International Corporation
- Arcus Investment Ltd
- Axiom International Investors LLC
- Berenberg Bank
- Blackrock Institutional Trust Company
- Brandes International Partners, LTD
- Capital International, Inc.
- CBRE Clarion Reits
- Curzon Capital Partners III LP
- Dimensional Fund Advisors Ltd

- Episo Holding Luxemburg
- FOSCA &C Investments
- Global Infrastructure Partners
- Independent Franchise Partners, LLP
- LGT Group
- Mondrian Investment Partners Limited
- Morgan Stanley
- Mountgrange Investment Management LLP
- Partners Group
- Pimco Europe Ltd
- Proprium
- RREEF America L.L.C.
- SJ Berwin LaSalle
- Western Asset Management Company

De geldmarkt beheerders per 1 juni 2017 zijn:

- BNP
- Goldman Sachs

Custodian

Met Bank of New York Mellon S.A./N.V. (BNY Mellon) is een custody overeenkomst afgesloten. De voornaamste taken die door BNY Mellon worden uitgevoerd zijn:

- Het in bewaring houden van de activa van het Pensioenfonds;
- BNY Mellon verstrekt het instrument om het toezicht te houden op de “compliance regels van de beleggingsmandaten”. Het is de verantwoordelijkheid van de Europese pensioen-controller om dit op te volgen en om bij “overtreding van de regels” dit onder de aandacht te brengen van de beleggingscommissie;
- Het op maand- en kwartaalbasis aanleveren van een (geconsolideerd) performance rapport welke voldoet aan de te stellen eisen met betrekking tot volledigheid, consistentie en tijdigheid.

Elke maand worden de resultaten door BNY Mellon gecontroleerd op basis van de verslagen van de investment managers. Deze worden beoordeeld door de Europese pensioen-controller van Dow Europe GmbH. Significante afwijkingen worden gerapporteerd aan het bestuur.

Zowel AZL als BNY Mellon verstrekken een ISAE-rapport. In dit rapport wordt niet alleen verslag gedaan van de opzet en het bestaan van beheersmaatregelen maar ook van de dagelijkse werking van deze beheersmaatregelen. De resultaten van de ISAE-rapportages zijn gedeeld met het bestuur. Het ISAE-rapport van AZL is besproken met het bestuur. Het ISAE-rapport van BNY Mellon is besproken met de Europese pensioen-controller van Dow Europe GmbH, welke hierover gerapporteerd heeft aan het bestuur.

Externe accountant en certificerend actuaris

De controlerend accountant van de Stichting Dow Pensioenfonds is Deloitte Accountants B.V. te Rotterdam. De certificerend actuaris is Towers Watson Netherlands B.V. te Eindhoven.

Verzekeraars

In 2016 heeft een evaluatie van de (her)verzekeringscontracten plaatsgevonden en het bestuur gaat dit verder evalueren.

Deze contracten hebben betrekking op premievrije rechten die door een beperkte groep deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven dan wel hun voormalige werkgever. Het fonds keert namens de verzekeraar de pensioenrechten uit aan de betrokken deelnemers.

De verzekeraars per 1 juni 2017 zijn:

- AEGON Nederland NV
- Generali / Nederlanden van 1870 en
- Nationale-Nederlanden (voorheen RVS)

Verslag van het bestuur

Het pensioenfonds

Statutaire doelstelling en profiel

Het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds is verantwoordelijk voor de realisering van de door Dow Benelux B.V., Dow AgroSciences B.V., Dow Europe Holding B.V., Business Process Service Center Terneuzen B.V. en Dow Dutch Holding B.V. (gezamenlijk "de onderneming") gedane pensioentoezeggingen.

Volgens artikel 3 van de statuten heeft de Stichting ten doel de pensioenen voor (gewezen) werknemers van de onderneming en hun nabestaanden zeker te stellen. De pensioenaanspraken worden gefinancierd met bijdragen van de onderneming en werknemers. Tevens dient het bestuur conform artikel 5 van de statuten zorg te dragen voor een solide wijze van belegging van de gelden der Stichting. Het bestuur heeft als primaire taak de pensioen regeling uit te voeren. De Stichting is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Het bestuur heeft de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, zoals bedoeld in artikel 102a van de Pensioenwet vastgesteld en vastgelegd in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Bij de toetsing van de opdrachtaanvaarding voor de uitvoering van de pensioenregeling zijn deze door het bestuur als uitgangspunt genomen.

De pensioenregeling voorziet voor alle deelnemers in een ouderdomspensioen, een partnerpensioen, een ANW-hiaatpensioen, een wezenpensioen, een WGA-hiaatpensioen, een WIA-excedentpensioen en een WAO-arbeidsongeschiktheidspensioen.

Het bestuur heeft geen bevoegdheid om de pensioenregeling zelfstandig te wijzigen. Wijzigingen kunnen doorgevoerd worden na overleg met, en met voorafgaande goedkeuring van de onderneming en de ondernemingsraden. Het bestuur draagt er zorg voor dat het beheer gevoerd wordt volgens een actuariële en bedrijfstechnische nota waarin het te voeren beleid en de aan het bestuur ter beschikking gestelde bestuursmaatregelen worden beschreven. Vanaf 1 januari 2014 is het Pensioenfonds een krimpend fonds geworden. Dit betekent dat er geen nieuwe deelnemers meer worden opgenomen in de pensioenregeling.

De belegde gelden worden gevormd door het afgezonderde stichtingskapitaal, de door de onderneming en deelnemers verrichte stortingen, ontvangsten uit herverzekering, rente en andere beleggingsopbrengsten van belegde gelden. Aangezien de pensioentoezegging sinds 1 januari 2015 gebeurt op basis van een middelloonsysteem met limited backservice en de gevraagde bijdrage van de deelnemers gebaseerd is op een percentage van het huidige salaris, worden de risico's van limited backservice gedragen door de onderneming. Bovendien biedt het Pensioenfonds naast het middelloonsysteem een beschikbare premieregeling aan over de variabele beloningen.

De beleggingscommissie, aangesteld door het bestuur, weegt, evalueert en bespreekt het beleggingsresultaat van de afzonderlijke vermogensbeheerders. Zij is tevens verantwoordelijk voor het doen van voorstellen tot benoeming en/of vervanging van de vermogensbeheerders. Het bestuur beslist over de gedane voorstellen van de beleggingscommissie.

De in dit verslag vermelde bedragen zijn op basis van duizenden euro, tenzij anders is aangegeven.

Missie, visie, strategie en doelstellingen

Missie

Stichting Dow Pensioenfonds is een krimpend pensioenfonds en voert een pensioenregeling uit waarbij vanaf 1 januari 2014 geen nieuwe deelnemers meer toetreden. Stichting Dow Pensioenfonds ziet het als haar kerntaak op betrouwbare, transparante en verantwoorde wijze het (tijdelijk) ouderdoms-, partner-, arbeidsongeschiktheids- en wezenpensioenen uit te voeren op grond van de bij de werkgevers van toepassing zijnde pensioenovereenkomsten. De uitvoering van de overeenkomst dient correct, (maatschappelijk) verantwoord en met de toegezegde flexibiliteit, zo (kosten) efficiënt mogelijk te geschieden.

Visie

De ambitie van het bestuur is om een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn dat zijn financiële verplichtingen en doelstellingen nu en in de toekomst waar kan maken.

Strategie

Het bestuur geeft op de volgende wijze invulling aan de realisering van de missie:

- een evenwichtig en zorgvuldig vormgegeven beleid op de voor Stichting Dow Pensioenfonds geldende beleidsterreinen (o.a. beleggen, pensioenadministratie, communicatie);
- risico's worden afgewogen en adequaat gemanaged door de implementatie van integraal risicomanagement;
- processen zijn effectief en efficiënt ingericht;
- processen worden op beheerste wijze doorlopen en vastgelegd;
- voorlichting en informatie zijn begrijpelijk, duidelijk, relevant en gestoeld op de uitgangspunten zoals geformuleerd in het communicatieplan.

In het licht van het krimpend karakter van het fonds met een steeds korter wordende horizon, heeft een werkgroep een voorstel geformuleerd dat –in het belang van alle belanghebbenden– een duurzamer risico profiel inhoudt.

Uit de verschillende mogelijke scenario's heeft het bestuur gekozen voor een model dat de wisselvalligheid van de dekkingsgraad sterk vermindert. Ook de bijdragen van Dow zullen minder variëren, maar wel op een hoger niveau komen.

De timing van het ingaan van dit de-risking programma zal afhangen van de ontwikkeling van de dekkingsgraad. De buffer moet op een acceptabel niveau liggen omdat dit na volledige de-risking moeilijk zal lukken.

De eerste fase van dit programma (met beperkte invloed) is reeds ingegaan.

De strategie van Stichting Dow Pensioenfonds is uitgewerkt in plannen en nota's (fondsdocumenten), die periodiek worden herzien. Het betreft in elk geval:

- de Governance Compliance & Risk nota;
- het geschiktheidsplan;
- het beleggingsplan;
- het communicatieplan;
- de actuariële en bedrijfstechnische nota.

Doelstellingen

De bovenstaande missie heeft geleid tot de onderstaande doelstellingen:

– Duurzaamheid

Stichting Dow Pensioenfonds is erop gericht om de pensioenuitkeringen op korte en lange termijn veilig te stellen. Om dit te bewerkstelligen zullen toevertrouwde middelen op een verantwoorde en prudente wijze worden belegd en zijn in de uitvoeringsovereenkomst met de werkgever over de financiering nadere afspraken gemaakt.

– Communicatie en Transparantie

Stichting Dow Pensioenfonds streeft ernaar om de belanghebbenden tijdig te informeren over relevante onderwerpen op pensioengebied. Het Pensioenfonds heeft hiertoe een communicatieplan opgesteld.

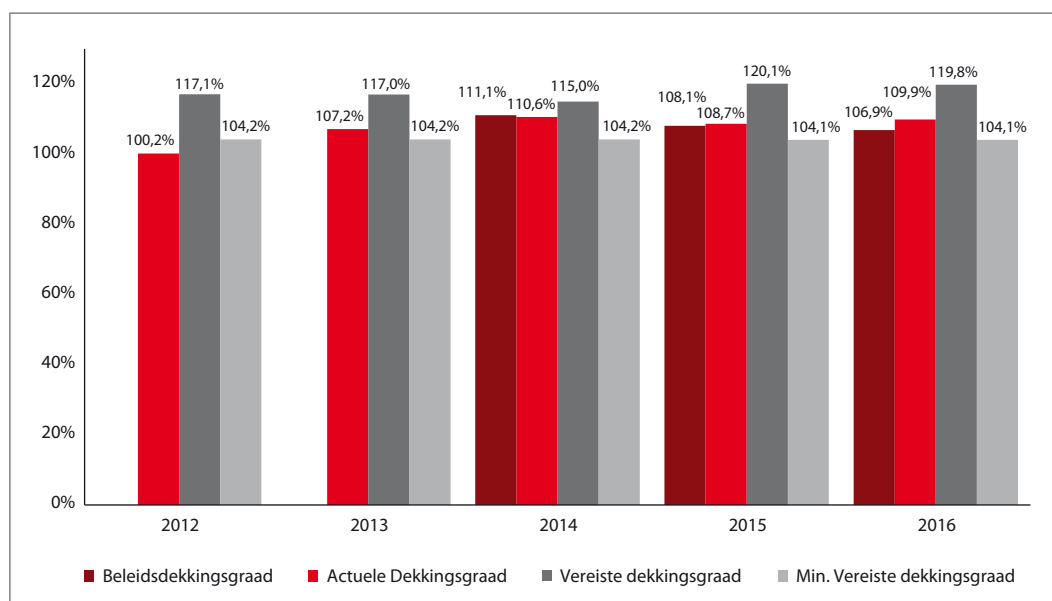
– Flexibilisering/ Pensioen is onderdeel van de totale oudedagsvoorziening

Stichting Dow Pensioenfonds kent vele mogelijkheden tot flexibilisering, waarbij de keuze van de deelnemer centraal staat, echter binnen het kader van de uitvoerbaarheid in de collectieve pensioenregeling. Stichting Dow Pensioenfonds communiceert hierover actief met alle belanghebbenden. Het Pensioenfonds plaatst zijn producten en voorzieningen in het licht van het actief ouder worden, duurzame inzetbaarheid en draagt de flexibiliteit in de pensioenregeling actief uit.

– Continue professionalisering van de organisatie

Stichting Dow Pensioenfonds leeft de Code Pensioenfonds (pro)actief na. Deze code richt zich op de drie functies van 'goed pensioenfondsbestuur': besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen over wat het Pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Het bestuur zorgt ervoor dat de individuele bestuursleden op het juiste geschiktheidsniveau komen en blijven door (markt)ontwikkelingen pro-actief onder de aandacht te brengen en door opleidingen aan te bieden. Stichting Dow Pensioenfonds zorgt voorts voor een uitvoering van de pensioenregeling die binnen de doelstellingen van Stichting Dow Pensioenfonds past, tegen een zo gunstig mogelijke prijs-kwaliteitverhouding.

Financiële positie van Stichting Dow Pensioenfonds

(Beleids)dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van het fonds is gestegen van 108,7% ultimo 2015 naar 109,9% ultimo 2016, een stijging van 1,2%-punt.

Deze stijging van de actuele dekkingsgraad komt tot uitdrukking in het positieve resultaat van € 42.626 in 2016. In 2015 was er een negatief resultaat van € 29.232. De actuariële analyse van het resultaat is opgenomen op pagina 74.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad zag er als volgt uit:

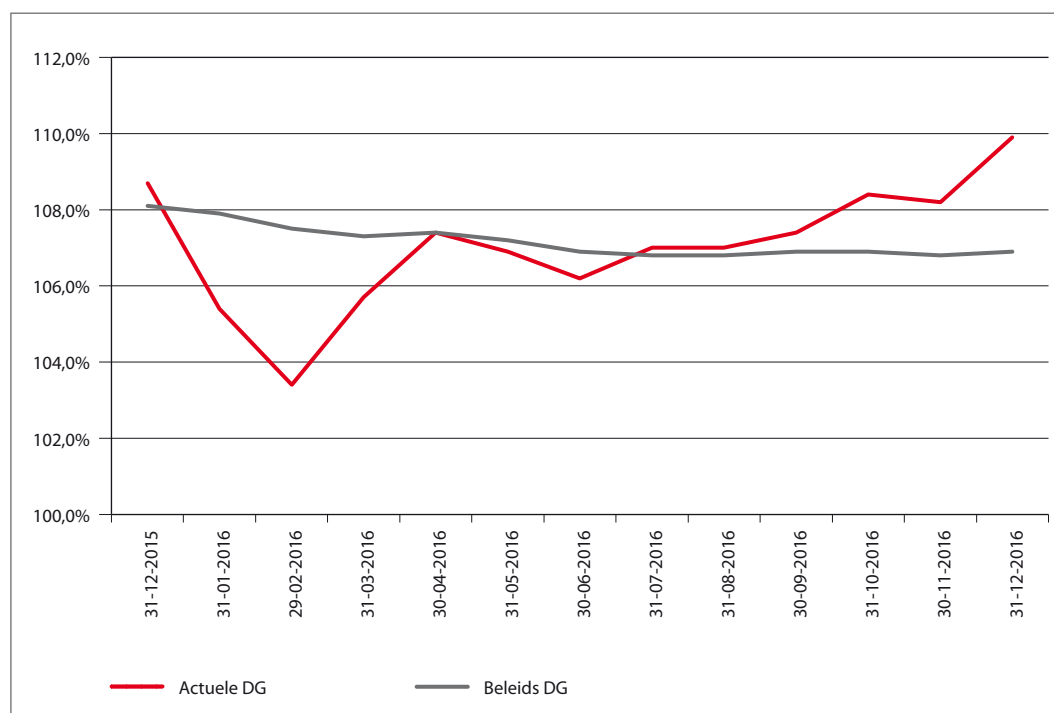
Actuele dekkingsgraad	2016	2015
Primo 2016	108,7%	110,6%
Premie	0,3%	0,1%
Uitkeringen	0,2%	0,3%
Toeslagverlening	0,0%	0,0%
Renteverandering	-8,3%	-4,4%
Afschaffing driemaandsmiddeling	0,0%	1,2%
Wijziging UFR	0,0%	-2,0%
Overrendement	9,9%	2,6%
Wijziging grondslagen	-0,2%	0,0%
Andere oorzaken	-0,7%	0,3%
Ultimo 2016	109,9%	108,7%

De daling van de marktrente heeft geleid tot een daling van de dekkingsgraad. Deze daling wordt gecompenseerd door het positieve beleggingsresultaat.

Om de juistheid van de berekeningen van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad te waarborgen heeft het fonds als interne beheersmaatregel zijn externe adviseur en het pensioenbureau de opdracht gegeven om de juistheid van de dekkingsgraad een keer per maand te controleren.

Sinds de invoering van het nFTK per 1 januari 2015 is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Alle beleidsmaatregelen moeten gebaseerd zijn op deze beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad van Stichting Dow Pensioenfonds bedroeg ultimo 2016 106,9% (ultimo 2015 was dit 108,1%).

Onderstaande grafiek laat de ontwikkeling van de dekkingsgraden in het boekjaar 2016 zien. Hierin is zichtbaar dat de actuele dekkingsgraad in eerste deel van 2016 lager was dan het niveau per einde 2016, wat er toe leidt dat de beleidsdekkingsgraad lager is dan de actuele dekkingsgraad.

De dekkingsgraden ultimo jaar (op basis van de jaarrekening) hebben zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2016	2015	2014	2013	2012
Dekkingsgraad ultimo	109,9%	108,7%	110,6%	107,2%	100,2%
Beleidsdekkingsgraad	106,9%	108,1%	111,1%	n.v.t.	n.v.t.
Reële dekkingsgraad	88,2%	88,6%	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

(Minimum) Vereist eigen vermogen

Per einde 2016 bedraagt het Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV) 4,1% en het Vereist Eigen Vermogen (VEV) 19,8%.

Gegeven de beleidsdekkingsgraad van 106,9% wordt voldaan aan de vereisten ten opzichte van het Minimaal Vereist Eigen Vermogen.

Er is derhalve geen sprake van een dekkingstekort. Aangezien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het Vereist Eigen Vermogen, verkeert het Pensioenfonds in reservetekort. Voor het oordeel over de vermogenspositie en de toereikendheid van de technische voorzieningen wordt verwezen naar het oordeel van de waarmede actuaire in de actuariële verklaring.

Het feitelijke aanwezig vermogen van het pensioenfonds ultimo 2016 bedraagt € 2.455.756. Per 31 december 2016 is er sprake van een negatieve reservepositie van € 219.852.

In onderstaand overzicht wordt de reservepositie nader toegelicht:

Toelichting reserve positie	Bedrag	In % van de TV
Aanwezig vermogen pensioenfonds	2.455.756	109,9%
Af: Technische Voorzieningen	-2.233.771	-100,0%
Af: MVEV (4,1%)	-90.860	-4,1%
Dekkingspositie	131.125	5,8%
Af: Vereist Eigen Vermogen (excl. minimaal vereist vermogen)	-350.977	-15,7%
Reservepositie	-219.852	-9,9%

Herstelplan

Het Pensioenfonds heeft begin 2016 een herstelplan opgesteld om binnen 11 jaar te voldoen aan de vereisten die conform artikel 132 van de Pensioenwet gesteld zijn aan het eigen vermogen van het Pensioenfonds. De 11-jaartermijn is de maximale termijn en wordt in één jaar afgebouwd naar een termijn van 10 jaar. Zolang de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds onder de vereiste dekkingsgraad ligt, zal het Pensioenfonds jaarlijks een actualisatie van het herstelplan moeten opstellen en rapporteren aan DNB. Het herstelplan laat zien dat de dekkingsgraad zich naar verwachting ruim binnen de maximaal toegestane termijn herstelt. Per jaareinde 2016 werd wederom niet voldaan aan de vereisten van het VEV, en heeft het fonds per 1 april 2017 een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB. Ook dit herstelplan laat zien dat de dekkingsgraad zich naar verwachting ruim binnen de maximaal toegestane termijn van 10 jaar herstelt.

Het herstelplan kan door deelnemers worden opgevraagd bij het pensioenbureau.

Haalbaarheidstoets

Sinds 1 januari 2015 voert Stichting Dow Pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

Bij uitvoering van een nieuwe pensioenregeling of op het moment dat zich een significante wijziging heeft voorgedaan voert het pensioenfonds een nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets uit. Dit was bij Stichting Dow Pensioenfonds in het verslagjaar niet aan de orde.

Aan het eind van kwartaal 2 heeft een update plaatsgevonden van de jaarlijkse haalbaarheidstoets. De haalbaarheidstoets geeft een indicatie in hoeverre de variatie in koopkracht van de pensioenen als gevolg van verschillende economische scenario's, voldoet aan de doelstellingen gesteld door het fonds. Het bestuur heeft bevestigd dat er geen significante wijzigingen zijn opgetreden in het pensioenplan en dat de uitkomsten voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen.

Voor pensioenfondsen met indexatieambitie is een haalbaarheidstoets zeer interessant, maar Stichting Dow Pensioenfonds heeft een nominaal pensioen, dus het pensioenresultaat is alleen afhankelijk van de inflatieverwachting voor de toekomst.

Pensioenregeling 2016

De pensioenregeling van Stichting Dow Pensioenfonds is bestemd voor werknemers geboren op of na 1 januari 1950 en in dienst getreden voor 1 januari 2014. De regeling is een middelloonregeling met limited backservice voor het basissalaris en de ploegentoeslag. Pensioenopbouw over de bonus vindt plaats in een beschikbare premieregeling. De opbouw over het basissalaris, de ploegentoeslag en de bonus is beperkt tot een maximum salaris van € 101.519,-. De werknemers zijn een bijdrage verschuldigd aan de pensioenopbouw.

Naast bovenstaande regeling voert het fonds nog oude regelingen uit voor premievrije aanspraken. In deze regelingen komen geen actieve deelnemers meer voor.

Deelnemers kunnen het actuele pensioenreglement verkrijgen via de website van het fonds: www.dowpensioen.nl.

Premiebeleid

Het premiebeleid van Stichting Dow Pensioenfonds is op basis van een zuiver kostendekkende premie. Premiebijdragen kunnen van jaar tot jaar verschillen.

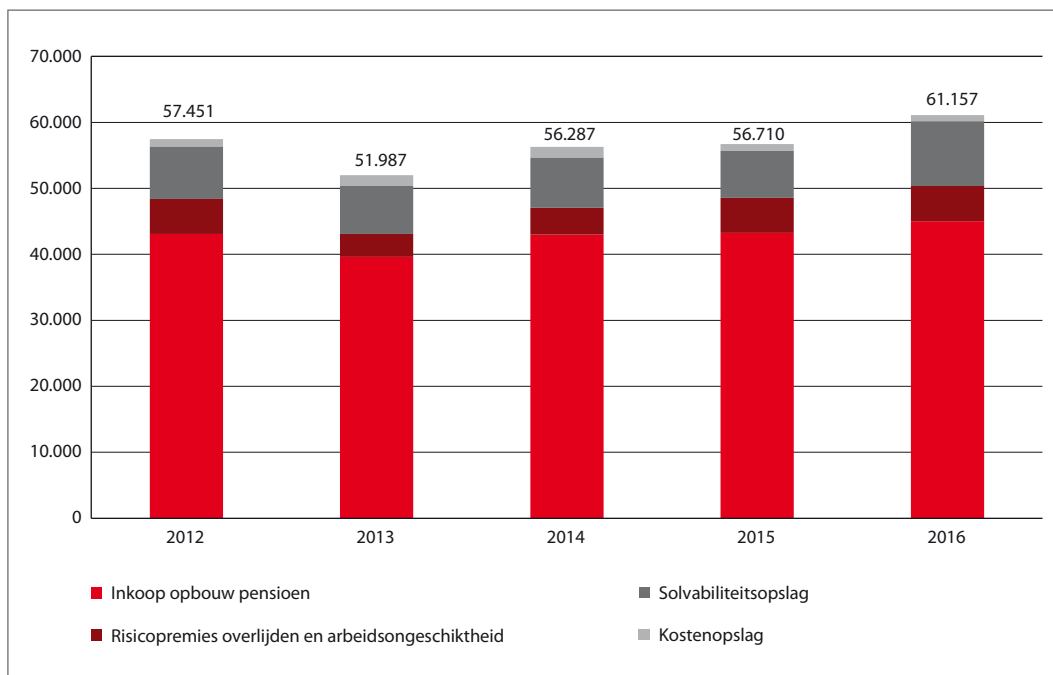
Als zonder aanvullende maatregelen een dekkings- of reservetekort niet binnen de wettelijke hersteltermijn is opgeheven, worden er herstelpremies betaald zodanig dat een dekkings- of reservetekort binnen de wettelijke hersteltermijn wel is opgeheven. De aanvullende herstelpremies worden zo vastgesteld dat het herstel zo egaal mogelijk optreedt.

Bij het berekenen van de premie die de deelnemer aan de pensioenregeling bijdraagt wordt de franchise jaarlijks vastgesteld door het bestuur. In 2016 is het pensioengevend salaris, inclusief de ploegentoeslag, gemaximeerd op € 101.519,-.

De jaarlijkse bijdrage van de deelnemer bedraagt 1,82% van het pensioengevend salaris minus de ploegentoeslag en de franchise, berekend op 1 maart van het lopende jaar en 6,48% van het pensioengevend salaris minus de ploegentoeslag voor zover deze uitstijgt boven vier maal de franchise, berekend op 1 maart van het lopende jaar en 2,00% van de ploegentoeslag.

De bijdrage voor de beschikbare premieregeling van Stichting Dow Pensioenfonds bestaat uit een percentage van de Performance Award en bonus uit het Sales Incentive Program. De pensioenopbouw over de Performance Award en bonus uit het Sales Incentive Program zijn gemaximeerd op € 101.519,- minus het hiervoor genoemde pensioengevende salaris. Dit percentage is gebaseerd op een staffel, vermeld in het pensioenreglement. De deelnemers van de beschikbare premieregeling dragen 30% bij van de benodigde premie.

Conform de ABTN is de kostendekkende premie over boekjaar 2016 vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur waarop ook de TV voor risico fonds wordt berekend. De kostendekkende premie bedraagt € 61.157. De opsplitsing van de kostendekkende premie wordt in onderstaande grafiek weergegeven.

De zuivere kostendeekkende premie over 2016 is als volgt samengesteld:

x € 1.000

Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	50.344
Opslag in stand houden vereist vermogen	9.883
Opslag voor uitvoeringskosten	930

61.157

De feitelijke premie over 2016 is als volgt samengesteld:

x € 1.000

Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	51.257
Opslag in stand houden vereist vermogen	10.066
Opslag voor uitvoeringskosten	1.000

62.323

De feitelijke premie over 2016 bedraagt € 62.323. Gezien de hoogte van de kostendeekkende premie van € 61.157 is de feitelijke premie hoger dan de kostendeekkende premie. Het verschil wordt niet terugbetaald.

Communicatie

De communicatie commissie heeft in 2016 vier bijeenkomsten gehad, waarvan één in het teken stond van het bespreken van de uitkomsten van het eind 2015 uitgevoerde deelnemers onderzoek.

De werkzaamheden van de commissie stonden dit jaar in het teken van het gestalte geven aan de verbeterpunten die uit dit onderzoek naar voren kwamen. Over de resultaten hiervan werd kort verslag gedaan in het stuk van deze commissie in het jaarverslag 2015. We zullen in de komende jaren extra aandacht schenken aan elementen van de pensioenregeling die minder bekend zijn.

Communicatie deelnemers, pensioengerechtigden en slapers

Voor de actieve deelnemers zijn er een aantal aanpassingen geweest. De Pensioen Planner werd geactualiseerd met 2015 gegevens. Het systeem is bedoeld is om pensioenkeuzes door te rekenen zodat de financiële effecten helder zijn. Natuurlijk biedt een persoonlijk gesprek de mogelijkheid nog beter op de eigen situatie in te gaan.

Ten tweede is er veel aandacht geweest voor het aantrekkelijker maken van de website. In hetzelfde onderzoek bleek dat weliswaar 67% van de deelnemers aan het onderzoek de website hebben bezocht, maar geeft van de rest 40% aan geen aanleiding te hebben gezien de website te bezoeken. Door blijvend te werken aan begrijpelijke pensioen informatie en deze actueel en relevant te houden, mag worden verwacht dat deze cijfers verbeteren. Meer beeldmateriaal zal hierbij helpen.

Naast de actuele dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad worden nu ook de maandelijkse en cumulatieve beleggingsresultaten op de website getoond. De statistiek over het website bezoek toont, na de spectaculaire toename in 2015 die te maken had met de vernieuwing van de website, een geleidelijke toename van het aantal bezoeken met een iets langere bezoekduur.

De interesse om informatie geheel digitaal te ontvangen neemt toe. Dit onderwerp zal het komend jaar verder worden ingevuld.

Blijkens een survey wordt de PensioenUpdate door meer dan 90% van de respondenten gelezen; er is dus voorshands geen reden deze uitgave drastisch te wijzigen. In 2016 zijn er vier uitgaven geweest. Naast informatie hoe het gaat met de financiële gezondheid van het fonds was er aandacht voor de uitkomsten van het deelnemers onderzoek en de keuze mogelijkheden bij pensionering. De speciale uitgave van juli gaf een samenvatting van het jaarverslag. Ook de politieke en maatschappelijke discussie over nieuwe pensioen contracten werd besproken. Voor 2017 zal het beleggingsbeleid meer aandacht krijgen.

Vanaf 2016 moeten pensioenuitvoerders vaker gegevens aanleveren bij het Pensioenregister, mijnpensioenoverzicht.nl. Binnen vier maanden moet een collectieve wijziging zichtbaar zijn in het Pensioenregister. De aanspraken zijn in 2016 grotendeels door AZL aangeleverd aan het Pensioenregister, maar door een aanpassing in de administratie is het pas per 31 maart 2017 volledig afgerond. Naast de algemene communicatie, zijn er veel individuele verzoeken door het pensioenbureau opgevolgd: 662 verzoeken van de deelnemers van het pensioenfonds en dienstverleners werden ontvangen, waarvan 653 (98%) verzoeken binnen 5 werkdagen werden opgelost; 129 pensioen consultaties werden aan deelnemers gegeven; 73 kaarten met de uitnodiging voor pensioenconsultatie werden verstuurd naar werknemers die 55+ jaar zijn geworden; alle pensioen berekeningen van AZL zijn gecontroleerd en zonodig bijgestuurd door het pensioenbureau; 36 verzoeken tot wijzigingen in beleggingsmandaten zijn afgerond; 18 administratieve processen zijn herzien en aangepast voor Stichting Dow Pensioenfonds.

Pensioen3daagse

Het pensioenfonds en de werkgever hebben deelgenomen aan de Pensioen3daagse, een nationaal georganiseerde informatie campagne gericht op de leeftijdsgroep 35-40 jaar. Daarin wordt uitleg gegeven over pensioen onderdelen en wordt het belang ervan bijgebracht. Met ondersteuning en materiaal van de organisatie werd op de Terneuzen site hiervoor aandacht gevraagd.

Pensioen 1-2-3 ingevoerd

Pensioen 1-2-3 is een nieuw digitaal communicatiemiddel dat iedere pensioenuitvoerder op grond van de Wet Pensioencommunicatie vanaf 1 juli 2016 moet gebruiken. Dit document bestaat uit drie lagen. De deelnemer krijgt gelaagde informatie over zijn pensioenregeling. Laag 1 bevat een beknopte weergave van de pensioenregeling. Deze laag vervangt de huidige startbrief. In laag 2

worden de onderdelen uit laag 1 uitgebreider beschreven. Laag 3 bestaat uit documenten die bij de regeling horen, bijvoorbeeld het pensioenreglement. De Pensioen 1-2-3 van Stichting Dow Pensioenfonds is op het besloten deel van de website te vinden.

Vooruitblik

In 2017 zal de Pensioenschets en het deelnemersportaal bij AZL geïntroduceerd worden. Deelnemers kunnen hiermee hun pensioenaanspraken en documenten digitaal inzien. De Pensioenschets is ontwikkeld om het pensioenbewustzijn te stimuleren van mensen die nu nauwelijks met hun pensioen bezig zijn en geeft de deelnemer op een laagdrempelige manier inzicht in zijn/haar gewenste levensstandaard bij pensionering en of deze gewenste levensstandaard wel mogelijk is met de financiële middelen, zoals pensioen en AOW, die hem/haar dan ter beschikking staan.

Beleggingen

Terugblik op 2016

Het plan voor de-risking om minder risico's in de beleggingen te nemen is gefinaliseerd in 2016 en geaccordeerd door de interne stakeholders. De uitwerking van het plan vindt plaats en wordt in 2017 verder afgerond. Er vindt nog afstemming met De Nederlandse Bank plaats.

In december 2016 is de ABTN aangevuld met de asset allocatie en bandbreedte waar het fonds naartoe zal bewegen als fase 1 van de-risking bereikt zal worden.

In 2016 heeft Stichting Dow Pensioenfonds een totaal rendement behaald van 9,4% ten opzichte van het benchmark rendement van 7,6%. De benchmark is voor iedere beleggingscategorie verschillend en weerspiegelt het rendement van de meest representatieve beleggingen in de betreffende categorieën.

In het volgende overzicht ziet u de rendementen van de verschillende categorieën in % van de beleggingsportefeuille per 31 december 2016.

	Behaald	Benchmark
Aandelen	10,2	10,6
Europa	8,2	3,2
Wereldwijd	9,9	11,4
Opkomende markten	15,7	14,9
Alternatieve beleggingen	12,4	-0,4
Vastgoed	6,1	-10,8
Infrastructuur	21,5	2,7
Private equity	13,9	14,7
Obligaties	3,4	3,3
Resultaat valuta risico afdekking	-0,8	0,1
Resultaat rente risico afdekking	4,0	3,1
Totaal rendement	9,4	7,6

NB: de percentages in de tabel kunnen niet opgeteld worden vanwege de verschillende onderliggende waarden.

Het verschil tussen het bereikte resultaat en de benchmark bij de alternatieve beleggingen wordt veroorzaakt door verschillende factoren, o.a. andere waarderingen, Initial Public Offering (IPO) beleggingen, eerdere sluiting van projecten. De behaalde resultaten voor de categorie aandelen varieerde ook significant van hun benchmark. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de selectie strategie van de externe vermogensbeheerders.

De afdekking van de vreemde valuta van de ontwikkelde landen tegen de Euro is bijna 100%.

Het renterisico, veroorzaakt doordat de looptijd van de pensioenverplichtingen langer is dan die van de beleggingen, wordt grotendeels afgedekt in de markt.

In 2015 is het beleggingsassessment door DNB bij Stichting Dow Pensioenfonds uitgevoerd en in 2016 is naar aanleiding hiervan het plan van aanpak uitgestuurd naar DNB. De afrondende acties worden genomen in 2017. Er is regelmatig overleg hierover met DNB.

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Stichting Dow Pensioenfonds is van mening dat ethiek, duurzaamheid en corporate governance onlosmakelijk met zorgvuldig ondernemerschap verbonden zijn. Het Pensioenfonds verwacht dit ook van zijn dienstverleners zoals externe vermogensbeheerders. In de investeringsmandaten met de verschillende investeringsmanagers, is vastgelegd dat deze zich dienen te houden aan de vereisten volgens de Europese richtlijnen (zoals bijvoorbeeld geen kinderarbeid en geen clusterbommen).

De activiteiten van het Pensioenfonds op het gebied van ethiek, duurzaamheid en corporate governance vormen voor het Pensioenfonds geen doel op zichzelf. Naleving van het beleid van het Pensioenfonds op deze gebieden wordt getoetst aan de primaire verantwoordelijkheid om een optimaal rendement te genereren in het belang van de belanghebbenden bij het Pensioenfonds en in lijn met de Dow kernwaarden.

In 2017 zullen de investment beliefs hier verder op aangepast worden en zal verder nog gekeken worden naar het initiatief van de Pensioenfederatie.

Vooruitblik 2017

Beleggingsrapport januari & februari 2017

De eindejaarstrends zetten zich verder voort in januari en februari 2017, financiële markten bleven winst maken op basis van de verwachtingen van de stimulerende marktomstandigheden in de VS en de aanhoudende kwantitatieve versoepeling (QE) in Europa.

Het beleid van de VS bleef het voornaamste aandachtspunt in het begin van 2017, met markten die bleven reageren op de nieuwsfeiten en op de voorgestelde wijzigingen die geleidelijk aan werden bekendgemaakt door de nieuwe Amerikaanse regering. Sinds de Amerikaanse presidentsverkiezingen kennen de financiële markten een opwaartse trend ten gevolge van deze positieve sentimenten en hebben de Amerikaanse aandelenmarkten al verschillende nieuwe historische hoogtepunten bereikt in begin 2017.

Ondanks de mogelijke achtergronden, bleven de indicaties voor marktvolatiliteit sterk onderdrukt tijdens de eerste twee maanden van 2017. De financiële markten verwachten dat de nieuwe beleidslijnen van de Amerikaanse regering een combinatie zal teweegbrengen van: a) sterke fiscale impulsen, vooral rond defensie- en infrastructuursectoren, b) deregulering voor de financiële sector, waardoor financiële instellingen gemakkelijker zaken zullen kunnen doen, en c) belastinghervormingen en -vrijstellingen, waardoor de belastingwet eenvoudiger zal worden en belastingtarieven zullen verlagen voor gezinnen met een laag tot gemiddeld inkomen, zowel als een hervormde vennootschapsbelastingwet. De verwachtingen van bovenstaande hervormingen, in combinatie met de verwachting van verdere renteverhogingen door de Amerikaanse Centrale Bank (Fed) heeft ook gezorgd voor een sterke waardestijging van de Amerikaanse dollar tegenover de meeste ontwikkelde munteenheden.

De Europese aandelen zijn ook gestegen tijdens deze periode omdat het er niet naar uitziet dat de Europese Centrale Bank haar programma van kwantitatieve versoepeling zal aanpassen. Ondanks de verscheidenheid binnen de Eurozone, levert de interne markt als geheel voortdurend verbeterende macro-economische omstandigheden. Aan de andere kant wordt de verbetering van de economie overschaduwd door grote onzekerheid van de verkiezingscyclus die dit jaar in het verschiet ligt. De Nederlandse verkiezingen voor de tweede kamer op 15 maart, de Franse presidentsverkiezingen (23 april - 7 mei) en de Duitse deelstaatverkiezingen (14 mei) zijn belangrijke meetmomenten voor het eenheidsmunt-blok.

Eind februari toonde de beleggingsmix van het pensioenfonds een overwogen positie in aandelen, met 33,8% versus de benchmark van 30% (25% onder de pre de-risking benchmark). Qua regionale toewijzing van aandelen toonden wereldwijde aandelen, Europese aandelen en aandelen van opkomende markten overweging, met 24,9%, 5,2% en 3,7% tegen de benchmarks van respectievelijk 21,6%, 4,8% en 3,6% (18%, 4% en 3% pre de-risking benchmark).

Het totaal van alternatieve beleggingen was 11,9% tegenover de benchmark ¹⁾ van 9% (deze benchmark was 25% voor we het de-risking proces zijn gestart). Vastgoedbeleggingen bedroegen 5,3% tegenover de benchmark van 4% (deze benchmark was 10% voor we het de-risking proces zijn gestart), infrastructuurbeleggingen waren 3,9% tegenover 2,5% benchmark (deze benchmark was 5% voor we het de-risking proces zijn gestart), en private equity stond op 2,7% tegenover 2,5% (deze benchmark was 5% voor we het de-risking proces zijn gestart).

¹⁾ Betreft de benchmark van de strategische asset allocatie nadat het de-risking proces is gestart.

Vastrentende beleggingen bedroegen 46,9% tegenover de benchmark van 61% (deze benchmark was 50% voor we het de-risking proces zijn gestart). De kasrekening stond op 6,9%, inclusief onderpand ter compensatie van de reële waarde van renteswaps en valutatransacties. Beschikbare kasmiddelen bedroegen echter 0,2%.

Verzekerdenbestand

Actieve deelnemers

Het aantal deelnemers voor wie wordt bijgedragen is in het verslagjaar met 72 afgenomen van 1.690 naar 1.618. In genoemde totalen zijn ook begrepen de deelnemers, die premievrijstelling hebben verkregen wegens langdurige volledige arbeidsongeschiktheid (WAO). Ultimo 2016 kwamen 34 deelnemers hiervoor in aanmerking.

Gewezen deelnemers

Bij beëindiging van de dienstbetrekking met de onderneming blijft het opgebouwde pensioenrecht door de gewezen deelnemers behouden. Ultimo verslagjaar bedroeg het aantal gewezen deelnemers 1.072.

Uitkeringen

Pensioenuitkeringen

Het totaal aantal uitkeringsgerechtigden is in het verslagjaar per saldo met 51 gestegen.

Er zijn 30 personen met een niet opgevraagd pensioen, waarvan 26 ouderdomspensioenen en 4 weduwen-/ weduwnaarspensioenen.

	2016	2015	Toename
Specificatie pensioengerechtigden			
Ouderdomspensioen	2.029	2.002	27
Nabestaandenpensioen	637	618	19
Wezenpensioen	30	25	5
Totaal	2.696	2.645	51

Uitvoeringskosten

Uitvoeringskosten	2016	2015
Pensioenbeheer		
Totale kosten (in duizenden) ¹⁾	2.116	2.174
Totaal aantal deelnemers	4.314	4.335
Kosten per deelnemer (in euro) ¹⁾	490,50	501,50
Vermogensbeheer		
Kosten (excl. transactiekosten) in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,49%	0,58%
Transactiekosten in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,14%	0,17%
Totale kosten (incl. transactiekosten) in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,63%	0,75%
Gemiddeld belegd vermogen (in duizenden)	2.333.017	2.205.509

Om de kosten per deelnemer te berekenen is conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie het aantal deelnemers gedefinieerd als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers tellen dus niet mee in deze berekening.

Kosten pensioenbeheer

De totale pensioenuitvoeringskosten ad € 2.116 zijn in 2016 iets gedaald ten opzichte van 2015 (€ 2.174). Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting [25] in de "Toelichting op de staat van baten en lasten".

Kosten vermogensbeheer

Kosten van het vermogensbeheer kunnen in twee categorieën worden onderscheiden:

- De eerste categorie betreft de kosten zoals die in de jaarrekening zijn verwerkt, waaronder de beheervergoeding van de vermogensbeheerder(s), het bewaarloon, kosten van ondersteuning bij het vermogensbeheer, kosten accountant betreffende het vermogensbeheer en kosten met betrekking tot de beleggingsadministratie.
- De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerder(s) zoals opgenomen in de jaarrekening.

Daarnaast worden er nog transactiekosten gemaakt.

¹⁾ Inclusief de werkzaamheden m.b.t. het investeringsbeleid. Deze kosten worden verder niet uitgesplitst aangezien de hoogte hiervan niet significant is.

Toelichting kostenontwikkeling vermogensbeheer

Boekjaar 2016	Management fees	Performance fees	Transactie kosten	totaal
Beheerfees, managementfees en transactiekosten				
Vastgoed	1.438	167	612	2.217
Aandelen	4.268	–	426	4.694
Private Equity	1.738	895	221	2.854
Vastrentende waarden	1.814	–	1.400	3.214
Hedgefonds	–	–	–	0
Overige beleggingen	–	–	684	684
	9.258	1.062	3.343	13.663
Overige kosten vermogensbeheer				1.029
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				14.692

Aansluiting tussen kostenspecificatie en jaarrekening

Kosten rechtstreeks ten laste van beleggingsrendementen gebracht	4.384
Kosten vermogensbeheer rechtstreeks gefactureerd aan het fonds	10.308

Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten	14.692
---	---------------

Boekjaar 2015	Management fees	Performance fees	Transactie kosten	totaal
Beheerfees, managementfees en transactiekosten				
Vastgoed	1.601	26	755	2.382
Aandelen	3.913	–	581	4.494
Private Equity	2.122	1.836	207	4.165
Vastrentende waarden	1.598	–	1.492	3.090
Hedgefonds	709	–	–	709
Overige beleggingen	–	–	602	602
	9.943	1.862	3.637	15.442
Overige kosten vermogensbeheer				1.060
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				16.502

Aansluiting tussen kostenspecificatie en jaarrekening

Kosten rechtstreeks ten laste van beleggingsrendementen gebracht	6.618
Kosten vermogensbeheer rechtstreeks gefactureerd aan het fonds	9.884

Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten	16.502
---	---------------

Tussen 2013 en 2016 is er een stijging van de marktwaarde van de beleggingen van 39%. Dit verklaart ook een stijging in de beheerskosten van 11%.

Hoewel de totale transactiekosten over de periode 2013 tot 2016 zeer dicht bij elkaar liggen met een bedrag rond de € 3,3 miljoen per jaar, variëren ze toch op niveau van de individuele managers/asset categorieën. De informatiebron voor het verzamelen van de transactiekosten varieert ook. Voor transactiekosten van de meeste alternatieve managers, moeten we de gegevens van henzelf krijgen. Voor het belangrijkste deel van de activa in aandelen en vastrentende waarden volgen we de richtlijnen van de Nederlandse pensioenfederatie. Hier moeten we ook de 'Entry / Exit' fee als transactiekosten beschouwen. Aangezien we gedurende deze jaren niet veel geherbalanceerd hebben voor deze managers in aandelen en vastrentende waarden binnen samengevoegde fondsen zijn er ook minder transactiekosten. Binnen de separate mandaten hangen de transactiekosten ook af van hoe lang de effecten worden bijgehouden.

Alle performance fees bevinden zich in de alternatieve asset categorie en variëren tussen de 1 en 2 miljoen Euro. Binnen de alternatieve asset categorie zijn het meestal samengevoegde fondsen waar veel beleggers, zoals Stichting Dow Pensioenfonds, een gemeenschappelijk belang hebben. Stichting Dow Pensioenfonds heeft geïnvesteerd in deze managers op basis van de prospectus dat door de managers is uitgegeven, voordat de investeringen door alle managers werden uitgevoerd. De prospectus legt de basis vast van de berekening van de prestatievergoedingen (voor de incrementele rendementen over de basisrendementen) voor deze managers. Deze fondsen worden gecontroleerd door externe accountants. De performance fees worden op basis van de bedragen door de respectievelijke managers medegedeeld.

Stichting Dow Pensioenfonds heeft nu een aantal jaren historie opgebouwd voor de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten. Het bestuur gaat in 2017 aan de slag om de relatie te bekijken met betrekking tot het gekozen beleggingsbeleid, de benchmarkkosten en het rendement over een langere termijn.

Governance

Bestuur

Het bestuur heeft in 2016 zesmaal vergaderd. Het bestuur heeft twee keer met de visitatiecommissie en vijf keer met het verantwoordingsorgaan overlegd.

De belangrijkste onderwerpen die in de bestuursvergaderingen aan de orde kwamen, zijn: bijv.

- de financiële positie van het fonds;
- actuele ontwikkelingen in de pensioensector (waaronder Wet Verbeterde Premieregeling);
- het pensioenbeleid (waaronder premiebeleid);
- het beleggingsbeleid (waaronder de-risking);
- de governance, compliance en risk nota waarin het governancebeleid is opgenomen (inclusief het integriteits- en beloningsbeleid);
- het communicatiebeleid;
- ontwikkeling en evaluatie van bestuursleden;
- het uitbestedingsbeleid;
- het risicomanagement;
- de wijziging van fondsdocumenten, zoals de ABTN, de statuten, het pensioenreglement, het (verkiezings)reglement verantwoordingsorgaan, en het reglement visitatiecommissie.

Fondsdocumenten

In het verslagjaar zijn de volgende fondsdocumenten gewijzigd:

Statuten

De laatste notariële akte dateert van 6 september 2016. De belangrijkste wijziging die in het verslagjaar is aangebracht betreft dat het verantwoordingsorgaan zelf tweemaal een lid kan herbenoemen zonder verkiezingen.

ABTN

De Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) wordt jaarlijks door het bestuur geactualiseerd. De ABTN is laatst vastgesteld op 19 december 2016, waarbij de besluitvorming uit het verslagjaar 2016 is verwerkt. De ABTN is onder andere aangepast op de de-risking principes en de aanstelling van de financiële en niet-financiële risicomangers.

Pensioenreglement

De belangrijkste wijzigingen in het verslagjaar van het pensioenreglement hadden betrekking op de verlenging van uitbetaling arbeidsongeschiktheidspensioenen tot de AOW leeftijd, verduidelijking van de limited backservice en het shoprecht om een variabele uitkering te kopen is toegevoegd.

Het meest actuele pensioenreglement is voor deelnemers beschikbaar op de website van Stichting Dow Pensioenfonds.

Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst is in 2016 niet gewijzigd.

Reglement verantwoordingsorgaan

In het reglement verantwoordingsorgaan is het beloningsbeleid voor de leden van het verantwoordingsorgaan namens de pensioengerechtigden aangepast. In het (verkiezings)reglement verantwoordingsorgaan is tevens opgenomen dat het verantwoordingsorgaan zelf tweemaal een lid kan herbenoemen zonder verkiezingen. Op deze wijze blijft kennis behouden in het team.

Reglement visitatiecommissie

Het reglement visitatiecommissie is gehandhaafd naar aanleiding van de herbenoeming van de visitatiecommissie.

Geschiktheid en evaluatie

Het geschiktheidsbeleid en het opleidingsplan zijn vastgelegd in een geschiktheidsplan. Er zijn in het verslagjaar enkele kleinere aanpassingen doorgevoerd in dit plan, waaronder functieprofielen en verduidelijking onderdeel "professioneel gedrag".

De trainingscommissie heeft in 2017 de nadruk gelegd op het vergroten van de countervailing power van het bestuur ten opzichte van de investeringsmanagers. Om goed het gesprek aan te kunnen gaan over strategische en tactische asset allocatie en het verminderen van risico's in de beleggingsportefeuille, is voldoende kennis noodzakelijk. Trainingssessies zijn georganiseerd over:

- Beleggen in vastrentende waarden zoals staats- en bedrijfsobligaties
- Instrumenten om het risico van verandering in de rentevoet af te dekken
- Beleggen in aandelen.

Daarnaast heeft het voltallige bestuur eind 2016 / begin 2017 veel tijd besteed aan het bespreken, begrijpen en vastleggen onder leiding van de beleggingscommissie van:

- De-risking strategie,
- Taken en verantwoordelijkheden
- Investment beliefs.

Naast de collectieve kennis beoordeling is er in 2016 een zelfevaluatie door het bestuur uitgevoerd. Aangegeven aandachtspunten zullen gebruikt worden om het trainingsprogramma voor 2017 invulling te geven.

Diversiteit

In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het Pensioenfonds is het het belangrijkste dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen.

Beloningsbeleid

Het Pensioenfonds voert een duurzaam en beheerst beloningsbeleid. De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en aan het tijdsbeslag.

Het bestuur kan kennis nemen van het beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed. Het bestuur zal in 2017 een vervolg geven aan onderzoek bij derde partijen om te zien of hun beloningsbeleid niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het pensioenfonds aanvaardbaar is, en daarmee past binnen het beloningsbeleid dat het pensioenfonds voor ogen heeft. Tevens zal bij uitbesteding aan een nieuwe partij concrete aandacht worden besteed aan het beloningsbeleid van de derde partij.

Gedragscode / Compliance Officer

Het bestuur hanteert een gedragscode. Jaarlijks, per vergadering, en bij uittreding bevestigen de leden van het bestuur dat zij de gedragscode hebben nageleefd. In het verslagjaar zijn er enkele wijzigingen doorgevoerd als gevolg van gewijzigde richtlijnen van de pensioenfederatie.

M. Verhaaf is aangesteld als compliance officer. De compliance officer is onder meer belast met de controle op de naleving van de gedragscode. Over 2016 heeft de compliance officer geen bijzonderheden geconstateerd.

Wet- en regelgeving

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van Nederlandse wet- en regelgeving. Het afgelopen jaar zijn er door de toezichthouders De Nederlandsche Bank N.V. en/of de Stichting Autoriteit Financiële Markten geen boetes en aanwijzingen aan het Pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het Pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder. Er is door AZL 1 datalek gemeld bij de Autoriteit Persoonsgegevens in verband met 1 Uniform Pensioenoverzicht dat aan een verkeerde deelnemer was geadresseerd.

Code pensioenfonds

Met ingang van 1 januari 2014 is de Code Pensioenfonds van kracht geworden. De Code is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, die hiermee normen formuleren voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Het Pensioenfonds volgt de normen die zijn neergelegd in de Code waar dat mogelijk is, maar wijkt af waar dat noodzakelijk of gewenst wordt geacht. Een belangrijk principe van de Code Pensioenfonds is 'comply or explain'. Dat betekent dat waar afgeweken wordt van de Code Pensioenfonds, het Pensioenfonds hierover verantwoording aflegt in het jaarverslag. In de bijlage bij dit jaarverslag is het overzicht van de normen vermeld.

De Code pensioenfonds is per 1 maart 2016 gewijzigd. In norm 41 is de Ombudsman Pensioenen als alternatief opgenomen voor de interne klachten- en geschillenprocedure. Hiermee wordt in beginsel geregeld dat alle deelnemers, gewezen deelnemers, nabestaanden en gepensioneerden een klacht of geschil over de uitvoering van de pensioenregeling bij een pensioenfonds kunnen voorleggen aan de Ombudsman Pensioenen.

Deze wijziging heeft geen gevolgen, omdat Stichting Dow Pensioenfonds de Ombudsman al had opgenomen in de geschillen/klachtenprocedure van het pensioenfonds.

Normen uit de Code pensioenfonds waarvan door Stichting Dow Pensioenfonds is afgeweken in 2016

In de bijlage bij dit van Stichting Dow Pensioenfonds is een inventarisatie van de naleving van de normen opgenomen. Hier beneden worden de normen toegelicht die (nog) niet volledig worden nageleefd:

normnr	Inhoud norm	Toelichting op afwijking
27.	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden. Hierbij houdt het bestuur ook rekening met goed ondernemingsbestuur.	In 2016 is dit onderwerp verschillende keren in de bestuursvergadering besproken. In 2017 worden door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast. Dit wordt schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover.
29.	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	In 2016 is dit onderwerp verschillende keren in de bestuursvergadering besproken. In 2017 worden door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast. Dit wordt schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover. Het bestuur zal in 2017 het verantwoordingsorgaan hierover informeren.
36.	Het bestuur bevordert dat dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. Met een klokkenluidersregeling kunnen degenen die financieel afhankelijk zijn van de dienstverlener, zonder gevaar voor hun positie rapporteren over onregelmatigheden binnen de onderneming. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard.	Het bestuur heeft in 2016 het uitbestedingsrisico uitvoerig geanalyseerd. In 2017 zal het pensioenfonds bij externe partijen aan wie werkzaamheden zijn uitbesteed navraag doen over de aanwezigheid van een klokkenluidersregeling. Geconstateerd is, dat alle grote uitbestedingspartners een klokkenluidersregeling kennen.
51.	Het eigen functioneren is voor het bestuur een continue aandachtspunt. Het bestuur evalueert daartoe in elk geval jaarlijks het functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden. Hierbij betreft het bestuur één keer in de twee jaar een derde partij. Bij de evaluatie komt aan de orde of het bestuur voldoende geschikt en divers is en wordt bovendien gekeken naar gedrag en cultuur.	Het bestuur evalueert eenmaal per twee jaar het functioneren van het bestuur als geheel en eenmaal per twee jaar het functioneren van de individuele bestuursleden. Om het jaar is er derhalve sprake van een evaluatie. Het bestuur verzorgt deze evaluatie zelf, omdat het bestuur van mening is dat op deze wijze de meeste toegevoegde waarde voor het bestuurlijk functioneren wordt behaald. Hiervoor is een proces vastgelegd in de Governance, Compliance en Risk nota.
60.	De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal 4 jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd.	De zittingstermijn van het bestuursmandaat is maximaal 6 jaar, met maximaal 2 maal herbenoeming. De maximale zittingstermijn is 12 jaar.
68.	In het bestuur, verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven en één lid onder de 40 jaar zitting.	Het bestuur bevat momenteel geen leden onder de 40 jaar. Ook het verantwoordingsorgaan voldoet hier net niet aan. Bij het selectieproces voor nieuwe kandidaten wordt hier door het bestuur extra aandacht aan besteed.

normnr	Inhoud norm	Toelichting op afwijking
71.	Het bestuur toetst voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen.	Het bestuur zal aan de benoemde partij van een betreffend bestuurslid de diversiteitsdoelstellingen van het pensioenfonds bekend maken.

Klachten en geschillen

Een deelnemer kan een klacht indienen als deze van mening is dat bij de uitvoering van de pensioenreglementen zijn rechten zijn geschaad. Het bestuur heeft in 2016 enkele klachten ontvangen. Deze worden behandeld conform de klachtenprocedure van het Pensioenfonds.

Risicomanagement

In 2016 is het raamwerk waarin de risicohouding is vastgelegd, de Failure Modes and Effects Analysis (FMEA), verder uitgewerkt met de beheersmaatregelen die het betreffende risico verder mitigeren. Hiertoe zijn in 2016 een financiële en een niet-financiële risicomanager benoemd door het bestuur. Op tweewekelijkse basis vindt een overleg plaats tussen de financiële en niet-financiële risicomanager en het hoofd van het pensioenbureau om dit raamwerk verder te actualiseren. Bij iedere bestuursvergadering staat er een punt op de agenda waarin door de risicomanagers de risico's besproken worden aan de hand van een risico dashboard.

Voor Stichting Dow Pensioenfonds is risicomanagement wezenlijk anders dan voor de meeste andere pensioenfondsen. Het verschil is dat Dow als werkgever altijd bereid is geweest de risico's van het Pensioenfonds te dekken door middel van een bijstortingsverplichting. Juist daarom ook heeft het Pensioenfonds altijd al gedaan wat artikel 102a PW vraagt, namelijk de risicohouding afstemmen met de sociale partners. Met de werkgever is daarom in 2016 wederom afgestemd welke risico's het beleggingsbeleid met zich mee brengt en welke aanvullende premies en –bij gunstige scenario's– premiekortingen dit met zich mee kan brengen. De werkgever is nog steeds bereid deze risico's te dragen, waarbij het Pensioenfonds zich uiteraard inspant om goede rendementen te halen. De pensioenuitkeringen hangen niet af van het beleggingsbeleid, aangezien de resultaten daarvan eerst in de dekkingsgraad worden opgevangen en uiteindelijk in de afdracht van de werkgever: het pensioenresultaat is dus in alle economische scenario's onafhankelijk van de situatie van het Pensioenfonds. Omdat er in onze pensioenregeling geen toeslagbeleid/indexeringsambitie is opgenomen en de werkgever garant staat voor voldoende vermogen in het fonds om aan de pensioenaanspraken te voldoen, levert deze haalbaarheidstoets geen nieuwe stuurmiddelen voor de risico's van het fonds. Het VO heeft wederom kennis genomen van deze conclusie en heeft geen bezwaren tegen deze aanpak. Het VO heeft het bestuur geadviseerd om de deelnemers en pensioengerechtigden duidelijk en helder over dit onderwerp te informeren.

A) Financiële risico's

De voornaamste risico's die het Pensioenfonds loopt, komen voort uit de andere aard van de beleggingen dan de verplichtingen. Nog specifiekere betreft dit het aandeel beleggingen in zakelijke waarden (aandelen en alternaties) en de doorgaans lagere rentegevoeligheid van de bezittingen dan de verplichtingen. Daarnaast heeft het Pensioenfonds een moeilijk beheersbaar risico vanuit het feit dat de disconteringsvoet voor de verplichtingen niet alleen door de markt (economie) bepaald wordt, maar ook via de zogeheten Ultimate Forward Rate (UFR) door de politiek dan wel de Nederlandsche Bank.

Het vereist eigen vermogen geeft inzicht in de belangrijkste financiële risico's die het pensioenfonds loopt (specifiek voor pensioenfonds Dow: rente risico, zakelijke waarden risico, valutarisico, krediet risico, verzekeringstechnisch risico en risico uit hoofde van actief beheer). Het vereist eigen vermogen is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste zou moeten beschikken. De hoogte van het vereist eigen vermogen is afhankelijk van het risicoprofiel van het fonds volgend uit het strategisch beleggingsbeleid van het fonds. Het VEV is aldus een maat voor het (strategisch) risicoprofiel van het fonds (risicobudget ¹⁾). Eind 2016

¹⁾ Het risicobudget is een maatstaf die een indicatie geeft van het balansrisico (de capaciteit van een pensioenfonds om financiële tegenvallers op te vangen).

bedraagt het totale risicobudget (het Vereist Eigen Vermogen uitgedrukt als percentage van de totale technische voorzieningen) circa 20% ¹⁾.

De financiële risico's zijn als volgt ingekaderd:

Marktrisico

Dit is het risico als gevolg van wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten binnen de (handels-)portefeuille. Onderdeel van het marktrisico zijn:

– Financiële markten

Dit is het risico op een waardevermindering van de totale activa als gevolg van veranderende marktomstandigheden, concentratie en correlatie.

Het beleid van het Bestuur aangaande dit risico wordt vastgesteld door middel van een ALM studie en Risk Budgetting studie. De beleggingsmix wordt zodanig vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. Er wordt onder andere gebruik gemaakt van spreiding over en binnen de verschillende beleggingscategorieën.

– (Markt)liquiditeit

Dit betreft de mate van gevoeligheid van de activa voor marktomstandigheden die illiquiditeit teweeg kunnen brengen. Tevens valt hier het risico onder dat liquiditeitstekorten kunnen optreden als gevolg van het onvoldoende op elkaar afgestemd zijn van de timing en de omvang van inkomende en uitgaande kasstromen.

Beide vormen van liquiditeitsrisico zijn in het beleggingsbeleid geïntegreerd en worden gemonitord door het Bestuur. De in- en uitgaande kasstromen worden (zowel aan de vermogenskant als aan de verplichtingenkant) op maandbasis gemonitord. De Portfolio Investments Group volgt namens het Bestuur dagelijks de liquiditeitspositie (asset-only) op hetzelfde tijdstip dat onderpand voor de derivatenposities wordt gestort. Informatie over liquiditeitsposities wordt gedeeld met de beleggingscommissie.

Op voorhand is er elk jaar veel onzekerheid over de ontwikkeling van de aandelenbeleggingen, hetgeen inherent is aan deze beleggingscategorie. Het Pensioenfonds heeft een aanzienlijke tijdshorizon en kan daardoor dit risico dragen. Daarnaast wordt door middel van spreiding naar regio, sector en manager getracht voldoende diversificatie te hebben. Indien een negatieve schok op zakelijke waarden (aandelen en alternaties) optreedt, is de impact op de financiële positie naar verwachting relatief groot. Eind 2016 bedraagt het risicobudget voor het zakelijke waarden risico (de zogenaamde S2 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) ruim 16% en de buffer voor actief beheer bedraagt 2% waar het totale risicobudget (het Vereist Eigen Vermogen uitgedrukt als percentage van de totale technische voorzieningen) circa 20% ¹⁾ bedraagt.

Renterisico

De rente is economisch gezien gedaald in 2016 (impact op de dekkingsgraad eind 2016 versus eind 2015: een daling van ruim 8%). Dit betreft een moeilijk te beheersen risico, vanwege de "politieke" invloed op de UFR. Het Pensioenfonds beoogt 75% van het renterisico ten opzichte van de verplichtingen af te dekken met evenwel ruimte daar omheen, om de dagelijkse variaties op te vangen en zonodig in te kunnen spelen op een tactische afwijking van de beoogde renteafdekking. In december 2016 is de ABTN aangevuld met de asset allocatie en bandbreedte waar het fonds naartoe zal bewegen als fase 1 van de-risking bereikt zal worden. Het Bestuur heeft ervoor gekozen het renterisico van de verplichtingen op marktwaarde af te dekken, gezien de 'kunstmatige' aard van de zogenaamde UFR rentecurve. Als de marktrente daalt, is de impact op de financiële positie relatief beperkt bij 75% afdekking van het renterisico. Eind

¹⁾ Wij merken op dat in het totale risicobudget van ca. 20% rekening wordt gehouden met een diversificatie effect van ca. -8%. Dit is onderdeel van het standaardformulier van DNB (wortelformule).

2016 bedraagt het risicobudget voor het renterisico (de zogenaamde S1 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) ruim 1% tegenover het totale risicobudget van circa 20%.

Valutarisico

Ook op valutagebied verschilt de aard van de beleggingen en verplichtingen. Risico inschatting op dit gebied heeft ertoe geleid dat het valutarisico op ontwikkelde landen door het Pensioenfonds volledig wordt afgedekt, terwijl het valutarisico op opkomende landen niet wordt afgedekt. De impact van negatieve valutaontwikkelingen op de financiële positie is relatief klein. Eind 2016 bedraagt het risicobudget voor het valutarisico (de zogenaamde S3 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) bijna 1% tegenover het totale risicobudget van circa 20%.

Kredietrisico

Dit is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen en ontvangen garanties) niet nakomt, bijvoorbeeld door faillissement of door het aan restricties onderhevig zijn van buitenlandse betalingen.

Op basis van de uitkomsten van de ALM-studie en Risk Budgeting studie wordt uiteindelijk de beleggingsmix met bandbreedtes vastgesteld. Indirect wordt met de keuze voor de invulling van de asset mix gekozen voor een bepaalde invulling van het kredietrisico. Het risico wordt beheerst door selectie van solide tegenpartijen en tegenpartijlimieten, al dan niet in combinatie met zekerheidsstellingen. Het Pensioenfonds maakt geen gebruik van afdekking van dit risico door middel van derivaten. De impact van het aanwezige kredietrisico op de financiële positie is relatief beperkt. Eind 2016 bedraagt het risicobudget voor het kredietrisico (de zogenaamde S5 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) circa 4% tegenover het totale risicobudget van circa 20%.

Verzekeringstechnisch risico

Dit is het risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten, als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de ontwikkeling en premiestelling van het product.

Bij het verzekeringstechnisch risico onderscheiden zich de volgende risicogroepen. Beide risico's worden in eigen beheer gehouden.

Sterfte

Het Pensioenfonds hanteert prudente veronderstellingen bij de bepaling van de technische voorzieningen, waaronder verwachte toekomstige verhoging van de levensverwachting (prognosetafel) en een correctie voor de verwachte levensverwachting van de populatie van het Pensioenfonds ten opzichte van de totale Nederlandse bevolking (ervaringssterfte).

Arbeidsongeschiktheid

In de technische voorzieningen houdt het Pensioenfonds een voorziening aan voor reeds zieke deelnemers, die naar verwachting binnen 2 jaar arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Deze voorziening wordt gevoed door middel van een opslag op de premie. Daarnaast houdt het Pensioenfonds een voorziening aan voor huidige arbeidsongeschikten aan wie premievrijstelling is verleend (ter grootte van de in de toekomst gederfde premie-inkomsten). De afgelopen jaren was het resultaat op arbeidsongeschiktheid overwegend positief.

Eind 2016 bedraagt het risicobudget voor het verzekeringstechnisch risico (de zogenaamde S6 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) bijna 3% tegenover het totale risicobudget van circa 20%.

Het bestuur en de beleggingscommissie ontvangen op kwartaalbasis een risicorapportage waarin de financiële risico's worden geëvalueerd. Deze risicorapportage wordt voorbereid door Portfolio Investments. Het bestuur van het pensioenfonds is, zonder enige uitzondering, eindverantwoordelijk voor alle pensioenfonds activiteiten, waaronder het beleggingsproces (en dus ook het risicomanagement).

B) Niet-financiële risico's

Ook de niet-financiële risico's zijn verder uitgewerkt in de FMEA-matrix. Aan de hand van scenario's is vastgesteld wat het bruto-risico is, zijn de thans gehanteerde beheersmaatregelen geïnventariseerd en is vastgesteld of het overblijvende netto-risico een voor het Pensioenfonds acceptabel risico is of dat aanvullende beheersmaatregelen getroffen moeten worden. Daarbij is gekeken naar de impact voor het Pensioenfonds indien een scenario zich voordoet. De impact is daarbij zowel vanuit een financieel oogpunt als vanuit een reputatieperspectief beoordeeld. In 2016 zijn waar nodig beheersmaatregelen uitgewerkt die het betreffende risico verder mitigeren.

Integriteitsrisico (compliance)

Dit is het risico dat de integriteit van het Pensioenfonds wordt beïnvloed als gevolg van niet-integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel de leiding, in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijk en door het Bestuur opgestelde normen. Onderdelen van het integriteitsrisico zijn:

- Belangenverstrengeling
 - Nevenfuncties
 - Privérelaties
 - Uitbesteding
- Corruptie
- Fraude
 - Interne Fraude
 - Externe Fraude
- Schending Sanctiewet
- Handel met Voorkennis
- Witwassen
- Terrorisme financiering
- Cybercrime
- Maatschappelijk onbetamelijk gedrag

Voor een aantal integriteitsthema's heeft het Bestuur een gedragscode opgesteld dan wel beleid vastgelegd in de Governance Compliance en Risk Nota. Een externe compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode die digitaal gestuurd wordt naar het bestuur, visitatiecommissie, verantwoordingsorgaan, pensioenbureau en naar directeur Portfolio Investments.

Zoals hiervoor vermeld heeft het Bestuur een systematische analyse van integriteitsrisico's verricht en aan de hand van deze analyse het integriteitsbeleid nader vorm gegeven.

Integriteitsrisico (cultuur)

Het beleid inzake cultuur wordt vastgelegd in de governance compliance & risk nota, met inbegrip van gedragscode en compliancebeleid, en wordt gemonitord tijdens bestuursevaluaties en individuele evaluaties.

In 2016 heeft een collectieve bestuursevaluatie plaatsgevonden door middel van een vragenlijst. De resultaten zijn besproken in de bestuursvergadering van 31 maart 2017.

Uitbestedingsrisico

Het risico betreffende de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden. Deze werkzaamheden kunnen al dan niet binnen een groep, al dan niet aan de sponsor uitbestede werkzaamheden zijn of de door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel.

In het kader van het uitbestedingsrisico aan externe dienstverleners is in 2016 aan de dienstverleners gevraagd om een beschrijving van de risico's voor het pensioenfonds aan te leveren indien de werkzaamheden niet, niet juist, niet volledig en/of niet op tijd door hen worden verricht. De externe dienstverlener heeft hierop aangegeven de beheersmaatregelen die genomen worden om het risico te beperken of uit te sluiten.

Bij de custodian en bij de administrateur wordt dit aangevuld door de ISAE3402 certificering en rapportage.

Vermogensbeheer

Betreft verandering van de bedrijfsvoering bij externe vermogensbeheerder dan wel de service die geleverd wordt door de externe vermogensbeheerder (performance, risico, rapportages, informatie).

Het Pensioenfonds heeft een Investment Management Agreement (IMA) en Service Level Agreement (SLA) met Dow Europe GmbH (Portfolio Investments Group). De IMA geeft een mandaat aan de Portfolio Investments Group om onder andere de tactische asset allocatie uit te voeren en voorstellen voor nieuwe vermogensbeheerders te doen aan het bestuur. Tevens heeft het bestuur separate Investment Management Agreements met externe vermogensbeheerders afgesloten. De selectie van een externe beheerder vindt plaats op basis van vooraf vastgelegde criteria. De partijen waar zaken aan zijn uitbesteed, worden periodiek geëvalueerd (de SLA met Dow Europe GmbH wordt jaarlijks geëvalueerd). De bewaarneming van effecten vindt plaats bij Bank New York Mellon (BNYM) als externe custodian.

Pensioenadministratie

Betreft de actuele bedrijfsvoering bij de externe administrateur dan wel de service die geleverd wordt door de administrateur (performance, risico, rapportages, informatie). De financiële verslaglegging, de pensioenadministratie en bijbehorende financiële administratie worden uitgevoerd door AZL. Tussen het Pensioenfonds en de administrateur is een uitbestedingsovereenkomst en een Service Level Agreement (SLA) afgesloten. AZL is ISAE 3402 Type II gecertificeerd. Door middel van de SLA-rapportages verkrijgt het Pensioenfonds duidelijkheid omtrent de kwaliteit van de dienstverlening van AZL.

Pensioenbureau

Betreft de continuïteit van de bedrijfsvoering gericht op een juiste, volledige en tijdige levering. Het gaat daarbij om een juiste en tijdige levering van enerzijds de gegevens benodigd voor de administratieve verwerking in de relatie pensioenfonds en administrateur en anderzijds voor de processen van het bestuur en de commissies.

Het pensioenbureau heeft een procesbeschrijving gemaakt van zijn algemene organisatie en interne controle (AO/IC). In 2016 zijn Key Performance Indicators (KPI's) opgesteld. Op periodieke basis vindt een analyse plaats.

Externe dienstverleners

Betreft de continuïteit van de bedrijfsvoering gericht op een juiste, volledige en tijdige levering. In 2016 heeft een analyse plaatsgevonden door het pensioenbureau in het kader van de rol van de externe dienstverleners in relatie tot het uitbestedingsrisico. De analyse heeft inzicht gegeven in de impact indien er door uitbestedingspartners een fout wordt gemaakt. Hierop zijn beheersmaatregelen getroffen.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (wijzigingen van en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie van Stichting Dow Pensioenfonds, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. De door het bestuur getroffen maatregelen betreffen enerzijds het voorzien van actuele informatie vanuit diverse bronnen en de communicatie vanuit commissies aan het bestuur en de commissie documenten.

Voor het vaststellen van de juridische risico's zijn de volgende onderdelen van belang:

- naleving wet- en (interne)regelgeving
- contracten en aansprakelijkheid

Naar de mening van het bestuur is in het verleden voldoende aangetoond dat het Pensioenfonds op adequate wijze kan omgaan met veranderende wet- en regelgeving. Het bestuur analyseert op regelmatige basis of wordt voldaan aan de regelgeving. Bij iedere bestuursvergadering staat er een punt op de agenda waaronder actualiteiten en ontwikkelingen relevant voor het pensioenfonds worden behandeld. Voorzover hier opvolging noodzakelijk worden actiepunten of een plan van aanpak en verantwoordelijken toegewezen.

In een eerder stadium heeft het Pensioenfonds al een analyse gemaakt van het juridisch risico. Hieruit blijkt dat de financiële impact relatief klein / beheersbaar is.

Omgevingsrisico

Dit is het risico als gevolg van buiten het Pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Voor het Pensioenfonds is met name de afhankelijkheid van diverse belanghebbenden hierbij van belang. De administratie, het vermogensbeheer en actuariële werkzaamheden zijn uitbesteed aan externe partijen. Hoewel dit risico moeilijk te verlagen is, kan het Pensioenfonds dit risico wel beheersen. Goede monitoring van de externe partijen is noodzakelijk. Tevens is het van belang dat het bestuur regelmatig op de hoogte gehouden wordt van wijzigingen in de bedrijfsvoering bij de partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed. Aangezien de werkgever een belangrijke stakeholder is, is in de risicoanalyse daar specifiek naar gekeken. Het bestuur houdt rekening met de positie van de werkgever en houdt op regelmatige basis contact met de werkgever.

Operationeel risico

Operationeel risico betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen. Voor het Pensioenfonds heeft het operationeel risico betrekking op de bestuursondersteuning, aangezien dit wordt uitgevoerd door het pensioenbureau.

Er is een goede omschrijving opgesteld van de taken van het pensioenbureau.

Toekomstige ontwikkelingen

Door de sterk verander(en)de omstandigheden, is voor het Pensioenfonds nog meer nadruk op risicomanagement komen te liggen. Stichting Dow Pensioenfonds is gesloten voor nieuwe deelnemers, wat impact heeft op de tijdshorizon en toekomst van het Pensioenfonds. De pensioenregeling is in essentie gericht op het nakomen van de nominale verplichtingen (geen indexatie-ambitie). Het fonds en de stakeholders zijn zich hiervan bewust en men heeft zich gecommitteerd aan het terugnemen van beleggingsrisico in de (nabije) toekomst. Hiertoe is reeds actie ondernomen doordat in 2016 besloten is om vrijvallende middelen vanuit alternatieven naar (staats)obligaties te alloceren. Tevens wordt de mogelijkheid tot het verder afbouwen van beleggingsrisico periodiek geëvalueerd (en hier is reeds uitgebreid onderzoek naar gedaan).

Vooruitblik 2017

Het plan voor de-risking om minder risico's in de beleggingen te nemen is gefinaliseerd in 2016 en geaccordeerd door de interne stakeholders. De uitwerking van het plan vindt plaats en wordt in 2017 verder afgerond. Er vindt nog afstemming met De Nederlandse Bank plaats.

Op 1 mei 2016 werd de Wet Verbeterde Premieregeling aangenomen door de Eerste Kamer. Deelnemers met een beschikbare premieregeling kunnen hierdoor vanaf 1 juli 2016 opteren voor doorbeleggen na hun pensioendatum. Het beoogde effect is een beter pensioenresultaat voor de deelnemer. Bij Stichting Dow Pensioenfonds is deze wijziging alleen van invloed op de pensioenopbouw over de Performance Award en de Sales Incentive, wat relatief een klein gedeelte van het pensioen is. Het pensioenfonds heeft besloten gezien de complexiteit die doorbeleggen voor het fonds met zich meebrengt, om per 1 januari 2018 de uitvoering van de beschikbare premieregeling stop te zetten en heeft de aangesloten werkgevers verzocht om een nieuwe pensioenuitvoerder hiervoor te zoeken. In 2017 wordt het doorbeleggen door het fonds uitsluitend aangeboden door het faciliteren van het shoprecht.

In 2017 zal er gewerkt worden aan aanpassing van de pensioenregeling naar aanleiding van gewijzigd wetgeving, waarbij de fiscale pensioenrichtleeftijd verhoogd wordt naar 68 jaar per 1 januari 2018.

Tevens zal in 2017 de opmaak van het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) worden gewijzigd, waarbij de hoeveelheid tekst aanzienlijk wordt ingekort.

In 2017 is de beleidsdekkingsgraad per 30 april gestegen naar 109,5%.

Het verslag van het bestuur is vastgesteld te Terneuzen d.d. 2 juni 2017.

Het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

A.J.M.Thomas

E.L.J.C.J. d'Hooghe

P.J.L.M. Taalman

B. Schmid

C.R.H. de Smet

T. Raemdonck

J.W. Molster

H.C. Kroes

W.J.H.M. Vogt

M.J. Merckx

Verslag van de Visitatiecommissie

Samenvatting rapport visitatiecommissie 2016

Stichting DOW Pensioenfonds (hierna SDP of het fonds) heeft onderstaande visitatiecommissie verzocht een visitatie uit te voeren over het jaar 2016.

Het bestuur van het fonds is na raadpleging van het verantwoordingsorgaan en na overleg met de visitatiecommissie tot de volgende thema's gekomen:

- Evaluatie en follow up vorige visitatie;
- Implementatie nFTK, bepaling risicohouding en haalbaarheidstoets;
- Risicomanagement: inrichting en monitoring;
- Evenwichtige belangenafweging;
- Beleggingsbeleid: opzet en monitoring;
- Implementatie Code Pensioenfonds;
- Governance: inrichting en toekomst van het fonds;
- Communicatie: implementatie Wet Pensioencommunicatie.

Het bestuur heeft een aanvullende opdracht aan de visitatiecommissie gegeven om te kijken of de strategie en de risicobereidheid uitgebreider is vastgelegd en consistent is gemaakt met het beleid van het fonds.

De visitatie heeft betrekking op 2016.

Naar de mening van zowel visitatiecommissie als het bestuur van het fonds zijn in deze visitatie alle van tevoren aangewezen thema's besproken. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie, die niet bekend was bij de visitatiecommissie, andere conclusies getrokken hadden moeten worden, dan draagt de visitatiecommissie daar geen verantwoordelijkheid voor.

De visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de controlerend accountant, de certificerend actuaire en de toezichthouders.

Hieronder vindt u de belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen per thema.

Evaluatie visitatie 2015

Het bestuur heeft voldoende aandacht gegeven aan de follow-up van de bevindingen en aanbevelingen uit de vorige visitatie.

Risicomanagement

Het risicomanagement heeft een grote stap gemaakt door het ontwikkelen van een fondsspecifieke FMEA-matrix. In deze matrix zijn de financiële en niet-financiële risico's weergegeven waarbij de risico's benoemd zijn met de beheersmaatregelen en deze worden door de portefeuillehouders gemonitord. Het aangehaakt houden van het bestuur is de volgende stap.

Aanbevelingen:

- Roep een risicomanagementcommissie in het leven, waarin de 2 risicomanagers zitting nemen, zodat ook het integraal risicomanagement betere verankering krijgt (second line of defence).
- Richt de three lines of defence verder in.
- Herijk de risico's met het bestuur ieder jaar.
- Overweeg in elke besluitvormende bestuursvoorlegger een passage te wijden aan de eventuele risico's.

Governance van het fonds en de samenwerking tussen de verschillende organen, evenwichtige belangenafweging

Er is een goede rol- en taakverdeling in het bestuur. Het bestuur neemt voldoende tijd om tot besluitvorming te komen.

Het fonds is kwetsbaar, doordat het lastig is en blijft om steeds weer geschikte bestuurders te vinden die ook voldoende tijd ter beschikking hebben. Het verantwoordingsorgaan ontwikkelt zich goed, verdere verdieping van de deskundigheid blijft nodig.

De uitvoeringskosten zijn bovengemiddeld voor een fonds van deze omvang.

Een uitgewerkte visie op de toekomstbestendigheid van het fonds dient nog te worden ontwikkeld.

De bestuurlijke aandacht voor het monitoren van de uitbestede processen kan nog verbeterd worden.

Het bestuur kan meer regie voeren op de uitbestede processen en de opdrachtverstrekking aan adviseurs en dienstverleners.

Het bestuur heeft oog voor belangen van de verschillende deelnemers. Evenwichtige belangenafweging wordt meegenomen in besluitvorming. Explicietere vastlegging is wel nodig.

Aanbevelingen:

- Geef in de notulen explicieter weer wat de risico's zijn bij besluitvorming (eventueel herhaling voorlegger) en ook hoe de evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden.
- Laat een kostenbenchmarkonderzoek plaatsvinden betreffende de uitvoeringskosten.
- Stel als bestuur vast wie er verbonden personen zijn en wie insiders van het pensioenfonds op basis van definities, vastgelegd in de gedragscode. Zorg dat de Compliance officer op de hoogte is, zodat hij zijn taken kan uitoefenen.
- Zorg ervoor dat de contractuele afspraken met AZL nauwgezet gemonitord worden en afwijkingen onmiddellijk op het juiste niveau bij de uitvoerder worden gesignaleerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de interne controles. De afspraken hierover moeten transparant zijn en vervolgens moet de aansturing strakker gebeuren.
- AZL dient zorg te dragen voor een goed proces rondom de verzending van de UPO. Dit kan niet via een oplossing betaald door het pensioenfonds (aangetekend verzenden). Dring daarom bij de uitvoerder aan op een goede oplossing.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid wordt op (professionele) wijze gerund door Portfolio Investment.

Portfolio Investment heeft een (zeer) ruim mandaat om tactisch te opereren en bepaalt zelf in hoeverre dit wordt ingevuld. Daarbij wordt gerapporteerd aan de BC.

Aanbevelingen:

- Limiteer de mandaten van de vermogensbeheerders om snelle risico vermindering in te voeren.
- Limiteer de bandbreedtes van de mandaten.
- Werk het MVB-beleid verder uit.
- Agendeer de consequenties van EMIR en werk deze in het beleggingsbeleid uit.

Communicatie

De pensioencommunicatie is op goed niveau. Pensioen 1-2-3 is in 2016 ingevoerd. Er is een pensioenplanner beschikbaar. Uit periodiek onderzoek blijkt dat de responderende deelnemers zeer tevreden en in toenemende mate pensioenbewuster zijn. Helaas blijft er gebrek aan interesse in pensioen onder nog steeds een groot deel van de deelnemers.

Aanbevelingen:

- Maak (een gedeelte van) de gegevens op de website toegankelijk voor de gepensioneerden en de slapers van het pensioenfonds.
- Communiceer op de website dat er geen indexatieambitie is en dat deze dus ook niet uitgekeerd wordt.
- Meld tevens dat er geen kans op korten is en waarom dit zo is.
- Zorg ervoor dat deelnemers in ieder geval alle wettelijke communicatie-uitingen tijdig ontvangen. Monitor de uitvoerder hier strak op.

De visitatiecommissie dankt het bestuur, het bestuursbureau en het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds voor de positieve en open medewerking.

De visitatiecommissie

Terneuzen, mei 2017

Erwin Capitain (voorzitter)

Erik Klijn

Floor Briedé

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het verslag van de visitatiecommissie, en dankt deze voor de opbouwende constatering en aanbevelingen. In het navolgende geeft het bestuur een reactie op de bevindingen van de visitatiecommissie. De belangrijkste aanbevelingen worden hierin behandeld. Gezien het feit, dat het pensioenfonds een krimpend pensioenfonds is, zal het bestuur regelmatig de toekomstbestendigheid van het pensioenfonds beoordelen en zal hier bij de besluit- en beleidsvorming rekening mee houden.

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Verslag verantwoordingsorgaan over 2016

Gedurende 2016 heeft er twee keer regulier overleg plaatsgevonden tussen het verantwoordingsorgaan en het dagelijks bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds. Tijdens deze vergaderingen heeft het dagelijks bestuur toelichting gegeven op het gevoerde beleid en heeft het verantwoordingsorgaan gelegenheid gekregen tot het stellen van vragen. Het verantwoordingsorgaan waardeert de open en constructieve samenwerking met het bestuur, maar streeft ernaar om na iedere bestuursvergadering een vergadering met het dagelijks bestuur te hebben. Om optimaal overleg te kunnen hebben, zou uitstellen of verschuiven van vergaderingen van het verantwoordingsorgaan en het dagelijks bestuur zo beperkt mogelijk gehouden moeten worden.

Naast bovengenoemd regulier overleg, heeft er in 2016 ook overleg plaatsgevonden tussen het verantwoordingsorgaan en het (dagelijks) bestuur in verband met de volgende onderwerpen:

- Reglement verantwoordingsorgaan
- Jaarverslag 2015
- Wet Verbeterde Premiereregeling

In 2016 heeft het verantwoordingsorgaan het reglement verantwoordingsorgaan aangepast. Op 18 februari 2016 zijn de wijzigingen in het reglement doorgenomen met het dagelijks bestuur. De belangrijkste wijzigingen in het reglement betreffen de verlenging van de benoemingsperiode van de leden van het verantwoordingsorgaan van 3 naar 4 jaar en het afwijken van de verkiezingsprocedure bij herbenoeming. Teneinde de kennis te behouden binnen het verantwoordingsorgaan is besloten dat het verantwoordingsorgaan zelf tweemaal een lid kan herbenoemen zonder verkiezingen. Door de benoemingsperiode te verlengen, kan er, met het oog op de verdeling van de competenties en kennis in het verantwoordingsorgaan, een betere spreiding worden gemaakt in het rooster van aftreden. In de bestuursvergadering van 23 mei 2016 is het bestuur unaniem akkoord gegaan met de aanpassingen in het reglement verantwoordingsorgaan en het verkiezingsreglement verantwoordingsorgaan.

In juni 2016 heeft het bestuur het verantwoordingsorgaan geïnformeerd dat tijdens de bestuursvergadering van mei de uitkomsten van de 2016 haalbaarheidstoets zijn gereviewed. Aangezien er geen significante wijzigingen waren geweest, hoefde de test alleen geupdate te worden. Het bestuur heeft bevestigd dat de uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen. Voor pensioenfondsen met indexatieambitie is een haalbaarheidstoets zeer interessant, maar Stichting Dow Pensioenfonds heeft een nominaal pensioen, dus het pensioenresultaat is alleen afhankelijk van de inflatieverwachting voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van deze conclusie en heeft geen bezwaren tegen deze aanpak. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het goed is dat de deelnemers door middel van een bericht op de pensioenwebsite over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets zijn geïnformeerd.

Naar aanleiding van de invoering van de Wet Verbeterde Premiereregeling, heeft het bestuur in 2016 advies gevraagd aan het verantwoordingsorgaan inzake de beslissing om de uitvoering van de beschikbare premiereregeling stop te zetten en de aangesloten werkgevers te verzoeken hiervoor een nieuwe pensioenuitvoerder te zoeken. Gelet op de complexiteit van de uitvoering (zowel wat betreft investering als administratie) en teneinde aan de verplichtingen die voortvloeien uit de Wet Verbeterde Premiereregeling te voldoen, heeft het verantwoordingsorgaan positief geadviseerd op deze adviesaanvraag. In haar advies heeft het verantwoordingsorgaan het belang van goede communicatie richting de deelnemers benadrukt.

Op 5 oktober 2016 heeft het verantwoordingsorgaan het dagelijks bestuur geadviseerd om voor de visitatie over boekjaar 2016 wederom de heer E.R. Capitain, mevrouw F.C.J. Briedé en de heer E.C.H. Klijn als visitatiecommissie te benoemen. Dit advies is gebaseerd op de ervaringen naar aanleiding van de visitatie over 2015 en het vakkundige visitatierapport.

Het verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van het jaarverslag en de jaarrekening over 2016. Vragen van het verantwoordingsorgaan naar aanleiding van de verstrekte documentatie zijn in een overleg met het bestuur op 16 mei 2017 mondeling beantwoord. Hiervan wordt verslag gedaan in de notulen van die vergadering. De bevindingen van de compliance officer en de certificerend actuaris zijn met het verantwoordingsorgaan gedeeld. Dit rapport is tot stand gekomen zonder inzage in de rapportages van de externe accountant en de adviserend actuaris. Na ontvangst van deze rapporten zal het verantwoordingsorgaan haar bevindingen met het bestuur delen. Het verantwoordingsorgaan benadrukt dat het tijdig aanleveren van deze documenten belangrijk is om een volledig verslag te kunnen opstellen.

Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het vermogensbeheer professioneel is opgezet, maar benadrukt de noodzaak om meer aandacht te besteden aan maatschappelijk verantwoord beleggen. In 2017 zal het bestuur de investment beliefs op dit gebied aanpassen en inzichtelijk maken. Het verantwoordingsorgaan volgt deze ontwikkelingen aandachtig.

Gedurende 2016 is het de-risking plan gefinaliseerd en is een programma voor implementatie vastgesteld, waarbij de implementatiestappen afhankelijk zijn van de ontwikkeling van de dekkingsgraad. Het verantwoordingsorgaan wordt door het bestuur regelmatig geïnformeerd over de implementatie van het de-risking programma en zal de voortgang nauwgezet blijven volgen.

Het verantwoordingsorgaan benadrukt dat Stichting Dow Pensioenfonds zich bewust moet zijn van de eigen verantwoordelijkheid bij het beheer van de beleggingen en zich niet moet laten leiden door het feit dat de sponsor bereid is de risico's van het pensioenfonds te dekken door middel van een bijstortingsverplichting. In dit kader is het verantwoordingsorgaan verheugd te zien dat het bestuur inspanningen levert om risico's in kaart te brengen, te monitoren en bij te sturen waar nodig. Wel adviseert het verantwoordingsorgaan het bestuur om meer aandacht te besteden aan het monitoren van de uitbestede processen. Het pensioenbureau stelt mensen beschikbaar om een extra controle te doen op de berekeningen uitgevoerd door AZL. Van een professionele dienstverlener zou men verwachten dat de geleverde diensten op niveau zijn. Deze extra verificatie zou afgebouwd moeten kunnen worden.

In dit jaarverslag heeft het bestuur aangegeven in 2016 enkele klachten te hebben ontvangen, die zijn behandeld conform de klachtenprocedure van het pensioenfonds. Het verantwoordingsorgaan zou graag zien dat het bestuur in toekomstige jaarverslagen meer inzicht geeft in de soort klachten en de afhandeling daarvan.

Het verantwoordingsorgaan is tevreden over de wijze waarop het fonds communiceert richting de deelnemers en sluit zich aan bij het voorwoord van de voorzitter waarin hij aangeeft dat van iedereen een pro-actieve houding verwacht wordt.

Om de deskundigheid van het verantwoordingsorgaan te verhogen hebben de leden, op uitnodiging van het bestuur, diverse trainingssessies bijgewoond op het gebied van vermogensbeheer. Het verantwoordingsorgaan waardeert het aanbod van trainingen vanuit het bestuur.

Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan een seminar bijgewoond van DNB inzake de rol van intern toezicht bij pensioenfondsen.

Eind 2016 heeft het verantwoordingsorgaan gewerkt aan een jaarplan voor 2017. Dit is begin 2017 gepresenteerd aan het dagelijks bestuur. In het verslag over 2017 zal dit nader aan bod komen.

Het verantwoordingsorgaan concludeert dat het bestuur heeft voldaan aan haar opdracht tot een evenwichtige belangenbehartiging en het voorzien in de verzekering van pensioenrechten voor de werknemers en pensioengerechtigden van de vennootschappen.

Deze conclusie is gebaseerd op de vergaderingen met het (dagelijks) bestuur, het verslag over boekjaar 2016 en de voor het verantwoordingsorgaan beschikbare documenten op de bestuurdersportal.

Verantwoordingsorgaan Stichting Dow Pensioenfonds

Terneuzen, 30 mei 2017

Els Van De Velde (voorzitter)
Daniëlle Melis-Elferink (secretaris)
Piet Neven
Stan Bosman
Tom Burm
Marc Obrie

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het positieve oordeel van het verantwoordingsorgaan. Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor hun open en constructieve samenwerking.

Het bestuur is positief over het door het verantwoordingsorgaan opgestelde jaarplan.

Het verantwoordingsorgaan adviseert het bestuur om meer aandacht te besteden aan het monitoren van de uitbestede processen. Het bestuur heeft in het uitbestedingsbeleid aandacht besteed aan de monitoring van de uitbestede processen. Dit is een voortdurend proces dat de aandacht van het bestuur heeft. Ook in 2017 zal het bestuur de uitbestedingspartners evalueren en waar nodig zullen afspraken worden herijkt.

Het verantwoordingsorgaan zou graag zien dat het bestuur in toekomstige jaarverslagen meer inzicht geeft in het soort klachten en de afhandeling daarvan. Het bestuur zal dit onderwerp op haar agenda plaatsen waarna besluitvorming hieromtrent plaats zal vinden.

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na resultaatverdeling; in duizenden euro)

Activa	2016	2015
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Vastgoedbeleggingen	135.808	147.496
Aandelen	923.138	827.205
Vastrentende waarden	1.400.676	1.254.832
Derivaten	193.652	151.699
Overige beleggingen	40.433	42.366
Af: Beleggingen (DC-deel) voor risico deelnemers	-34.687	-31.268
	2.659.020	2.392.330
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Dow-flexioen	450	545
DC-deel voor risico deelnemers	34.687	31.268
	35.137	31.813
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	7.361	7.413
Vorderingen en overlopende activa [4]	80.555	64.625
Liquide middelen [5]	17	452
Totaal activa	2.782.090	2.496.633

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2016	2015
Stichtingskapitaal en reserves [6]	221.985	179.359
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	2.184.401	2.023.792
DC voorziening voor risico pensioenfonds [8]	6.872	8.076
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (DC-deel en Flexioen) [9]	35.137	31.813
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [10]	7.361	7.413
	2.233.771	2.071.094
Kortlopende schulden en overlopende passiva [11]	326.334	246.180
Totaal passiva	2.782.090	2.496.633

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2016	2015
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [12]		
Directe beleggingsopbrengsten	62.505	54.203
Indirecte beleggingsopbrengsten	155.024	9.928
Kosten van vermogensbeheer	-10.308	-9.884
Af: Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	-2.939	-721
	204.282	53.526
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [13]	2.974	732
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen [14]	-52	-156
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [15]	61.085	55.678
Premiebijdragen voor risico deelnemers [16]	1.238	1.032
Saldo van overdrachten van rechten [17]	-2.426	359
Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers [18]	-345	13
Pensioenuitkeringen [19]	-59.767	-58.685
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen [20]		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	-39.503	-37.790
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	-4.061	-4.229
Rentetoevoeging	1.200	-3.525
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	59.333	57.208
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.186	1.143
Wijzigen marktrente	-170.667	-81.546
Wijzigen marktrente loslaten 3 maandsmiddeling	0	21.344
Wijzigen marktrente aanpassing UFR methodiek	0	-36.180
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	3.108	-457
Wijziging prognostetafel	-4.727	0
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	-2.627	-2.435
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-3.851	5.818
	-160.609	-80.649

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2016	2015
Mutatie DC voorziening voor risico pensioenfonds [21]	1.204	1.797
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [22]	-3.324	-1.333
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen [23]	52	156
Uitkeringen uit herverzekering [24]	436	428
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [25]	-2.116	-2.174
Overige baten en lasten [26]	-6	44
Saldo van baten en lasten	42.626	-29.232
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	42.626	-29.232

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2016	2015
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	61.194	56.990
Uitkeringen uit herverzekering	461	388
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	513
	61.655	57.891
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-59.743	-59.112
Overgedragen pensioenverplichtingen	-1.690	-1.090
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.146	-2.210
Overige	-6	0
	-63.585	-62.412
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	62.708	53.271
Verkopen en aflossingen beleggingen	2.677.729	4.296.144
	2.740.437	4.349.415
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-2.766.234	-4.252.671
Kosten van vermogensbeheer	-10.079	-9.237
Afgegeven/ontvangen onderpand	37.371	-82.650
	-2.738.942	-4.344.558
Mutatie beschikbare liquiditeiten	-435	336
Saldo liquide middelen en kredietinstellingen per 1 januari	452	116
Saldo liquide middelen en kredietinstellingen per 31 december	17	452

Waarderingsgrondslagen

Algemeen

Het doel van Stichting Dow Pensioenfonds, statutair gevestigd te Hoek en ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder 41110290 is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van Dow Benelux B.V., Dow AgroSciences B.V., Dow Europe Holding B.V., Business Process Service Center Terneuzen B.V. en Dow Dutch Holding B.V..

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en Pensioenwet en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. De jaarrekening is opgesteld in duizenden euro.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op reële waarde. De overige activa en passiva worden gewaardeerd volgens het kostprijsmodel. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de (geamortiseerde) kostprijs. In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen, waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het bestuur van het pensioenfonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de betreffende jaarrekeningposten.

Opname van actief, verplichting, bate of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld en indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Grondslagen voor balanswaardering

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Schattingswijzigingen

In 2016 heeft de Commissie Overlevingstafels van het AG een nieuwe prognosetafel gepubliceerd, zijnde de Prognosetafel AG2016, en heeft het fonds besloten over te gaan op deze nieuwe overlevingstafel. Dit is in 2016 verantwoord als een schattingswijziging. Ultimo 2016 is de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds verhoogd met € 4.727 als gevolg van deze schattingswijziging. Het effect van deze schattingswijziging op de technische voorziening in 2016 is als mutatie in het resultaat verwerkt.

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds en voor risico van de deelnemers

Vastgoed beleggingsfondsen zijn gewaardeerd tegen beurswaarde per balansdatum of tegen de intrinsieke waarde afgegeven door de beheerder van het fonds, zijnde de actuele waarde.

Aandelen zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum. De niet-beursgenoteerde aandelen in private equity funds zijn gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fundmanagers, indien van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum. De managers bepalen de intrinsieke waarde op basis van lokale wet- en regelgeving.

Vastrentende waarden zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum.

Derivaten worden in de jaarrekening opgenomen tegen marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de passiva verantwoord.

Overige beleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum of de intrinsieke waarde afgegeven door de beheerder van het fonds, zijnde de actuele waarde.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid. Vorderingen en overlopende activa worden onderscheiden van vorderingen in verband met beleggingstransacties.

De vordering op herverzekering wordt vastgesteld op de grondslagen van het pensioenfonds, rekening houdend met de kredietwaardigheid van de betreffende verzekeringsmaatschappij. De hoogte van de vordering is gelijk aan de contante waarde van de aanspraken op basis van dezelfde grondslagen die zijn gehanteerd voor de technische voorziening.

Liquide middelen

Onder de liquide middelen zijn opgenomen de kas, banktegoeden en deposito's die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel met een looptijd korter dan twaalf maanden. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de technische voorziening voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Algemene reserve

De algemene reserve is bestemd voor de risico's waarvoor geen voorzieningen zijn getroffen. Dit betreft met name het risico van koersdalingen en de actuariële risico's. De algemene reserve wordt gevoed uit het resultaat.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De technische voorziening is gelijk aan de actuariële contante waarde per 31 december 2016 van de tot die datum opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten, waarbij opgemerkt:

- Voor de actieve deelnemers betreft het de aanspraken over achterliggende dienstjaren.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt mede rekening gehouden met het premievrijgestelde deel van de toekomstige pensioenopbouw.

Om te voldoen aan artikel 259 van RJ 610, is er een voorziening opgenomen voor arbeidsongeschikte deelnemers. Bij de bepaling van deze voorziening voor arbeidsongeschiktheid wordt rekening gehouden met de toekomstige schadelast voor zieke deelnemers op balansdatum die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard.

Door het pensioenfonds wordt bij de vaststelling van de technische voorziening onder andere rekening gehouden met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS) ultimo boekjaar. Gemiddeld gewogen met de technische voorziening kwam de nominale rente eind 2016 voor het pensioenfonds ongeveer overeen met een rekenrente van 1,27% (2015: 1,63%).

Bij de vaststelling van de overlevingskansen is uitgegaan van de volgende grondslagen:

- *Sterfte*
Volgens de prognosetafel AG 2016 (zoals gepubliceerd door het AG).
- *Ervaringssterfte*
Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de deelnemers van het fonds en de totale bevolking door toepassing van de Stichting Dow Pensioenfonds Ervaringssterfte op basis van het Towers Watson Ervaringssterftemodel 2014.
- *Intrest*
Conform de rentetermijnstructuur van de nominale marktrente per 31 december 2016 zoals gepubliceerd door DNB.
- *Gehuwdheid*
Tot de pensioenleeftijd wordt een gehuwdheidsfrequentie van 100% gehanteerd. Vanaf pensionering wordt de werkelijke burgerlijke staat aangehouden.
- *Leeftijden*
Pensioenreglement 2015: Voor de vaststelling van de technische voorzieningen van het pensioen opgebouwd vóór 2015 wordt verondersteld dat iedereen geboren is op de eerste dag van de maand van de werkelijke geboortedatum. Voor de vaststelling van de technische voorzieningen van het pensioen opgebouwd vanaf 2015 wordt de exacte leeftijd gehanteerd.
Pensioenreglement B: Voor de vaststelling van de technische voorzieningen wordt verondersteld dat iedereen geboren is op de eerste dag van de maand volgend op de werkelijke geboortedatum.
- *Leeftijdsverschil*
Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op 2 jaar gesteld (man ouder dan vrouw).
- *Kosten*
Voor kosten is een aparte voorziening opgenomen. De kostenvoorziening is vastgesteld in de vorm van een excasso-opslag van 2% op de voorziening. Deze voorziening is vastgesteld op basis van het afwikkelscenario van het fonds.
- *Uitkeringen*
Bij de waardering van de aanspraken is uitgegaan van de veronderstelling dat de pensioenuitkeringen continu geschieden.

De intresttoevoeging betreft de jaarlijks benodigde intrest. Deze wordt jaarlijks vastgesteld op basis van de éénjaarsrente uit de rentetermijnstructuur van 1 januari van dat boekjaar. Voor boekjaar 2016 bedroeg deze éénjaarsrente -0,060%, vastgesteld op de rentetermijnstructuur van 1 januari 2016 (intrestpercentage 2015: 0,181%).

DC voorziening voor risico pensioenfonds

Er is een technische voorziening inzake de Beschikbare premiereregeling. Deze technische voorziening is opgenomen in de totale technische voorziening pensioenverplichtingen. Dit betreft de som van de spaarkapitalen van de individuele deelnemers (regeling B).

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Deze verplichtingen bestaan uit de flexioenverplichtingen en het gedeelte van de DC-regeling voor rekening en risico van de deelnemers. De flexioenverplichtingen zijn gelijkgesteld aan de uit hoofde van de Dowflexioenregeling gespaarde bedragen. Dit betreft de som van de spaarkapitalen van de individuele deelnemers (regeling A).

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Het aandeel herverzekeraars is op dezelfde grondslagen berekend als de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds. De herverzekeringscontracten hebben betrekking op premievrije rechten die door de deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven danwel hun voormalige werkgever. Voor het pensioenfonds is geen verzekeringstechnisch risico verbonden aan de herverzekerde posten; er is geen sprake van enige vorm van resultatendeling.

Kortlopende schulden en overlopende passiva

Kortlopende schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden de schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de technische voorzieningen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Indirecte beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling. Directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kosten van vermogensbeheer

Dit betreffen de vermogenskosten waarvoor het pensioenfonds facturen ontvangt. Kosten die ten laste van beleggingsfondsen worden gebracht, zijn niet afzonderlijk gepresenteerd. Afwaarderingen en andere exploitatiekosten van indirect onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Voorzover de transactiekosten niet zijn gefactureerd wordt gebruik gemaakt van inschattingen op basis van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Bijzondere waardeverminderingen

Door het pensioenfonds wordt op iedere balansdatum beoordeeld of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde voor het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort. Van een bijzondere waardevermindering is sprake als de boekwaarde van een actief hoger is dan de realiseerbare waarde; de realiseerbare waarde is de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde. Indien wordt vastgesteld dat een in het verleden verantwoorde bijzondere waardevermindering niet meer bestaat of is afgenomen, dan wordt de toegenomen boekwaarde van de desbetreffende activa niet hoger gesteld dan de boekwaarde die bepaald zou zijn indien geen bijzondere waardevermindering voor het actief zou zijn verantwoord.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie pensioenverplichtingen voorziening voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Overige toeslagen

Bij de berekening van de pensioenverplichtingen worden de aanspraken en rechten gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben. Dit houdt in:

- dat financiële verplichtingen voortvloeiende uit besluiten die voor balansdatum zijn genomen worden verantwoord (ook al wordt de toezegging pas in het volgend boekjaar verwerkt); en
- dat per balansdatum onvoorwaardelijke verplichtingen voortvloeiend uit het voldoen aan ex ante-condities, die niet aan een bestuursbesluit onderhevig zijn, worden opgenomen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De intresttoevoeging wordt op basis van de 1-jaarsrente van de rentetermijnstructuur berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de technische voorziening worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur/ultimate forward rate. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente. In 2015 betreft deze post ook de aanpassingen in de rentetermijnstructuur door het vervallen van de driemaandsmiddeling en de aanpassing in de Ultimate Forward Rate.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

De wijziging van de technische voorziening uit hoofde van overdracht van rechten is conform de eerder weergegeven grondslagen van het pensioenfonds.

Wijziging prognosetafel

Op 13 september 2016 is een nieuwe AG prognosetafel gepubliceerd (AG Prognosetafel 2016). De belangrijkste verandering is dat de levensverwachting van jonge vrouwen aanzienlijk gestegen is.

Het effect van invoering van de nieuwe sterftetafel voor Stichting Dow Pensioenfonds is een stijging van de technische voorziening met 0,2% per eind 2016. Met ingang van eind november is de nieuwe prognosetafel geïmplementeerd.

Overige mutaties technische voorziening

Onder de overige mutaties technische voorziening is onder andere opgenomen het resultaat uit hoofde van sterfte en arbeidsongeschiktheid.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdracht van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Stortingen, onttrekkingen, rendement en mutatie voor risico deelnemers

Dit betreft de toevoegingen en onttrekkingen aan de beleggingen en verplichtingen voor risico deelnemers. Hierbij bestaat het risico deelnemers gedeelte van de beleggingen en verplichtingen uit de DC-regeling en de Dowflexioenregeling.

Pensioenuitvoerings- en administratiekosten

De kosten van administratie, advies, controle en pensioenbureau worden gedragen door het pensioenfonds.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Resultaat

Het resultaat komt tot stand als het verschil tussen baten en lasten.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit liquide middelen. Er wordt een onderscheid gemaakt in de kasstromen tussen pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich geen belangrijke gebeurtenissen na balansdatum voorgedaan.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfondsen

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen/ Verstrekingen	Verkopen/ Aflossingen	Gerealiseerde waarde- mutaties	Niet- gerealiseerde waarde- mutaties	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen						
Direct vastgoed	2.135	0	-2.375	240	0	0
Vastgoed beleggingsfondsen	145.361	26.878	-40.217	10.856	-7.070	135.808
	147.496	26.878	-42.592	11.096	-7.070	135.808
Aandelen						
Aandelen ontwikkelde markten	632.692	155.068	-126.641	26.110	27.409	714.638
Aandelen opkomende markten	69.489	14.061	-11.877	-2.164	14.236	83.745
Private equity	125.024	11.119	-30.721	14.592	4.741	124.755
	827.205	180.248	-169.239	38.538	46.386	923.138
Vastrentende waarden						
Staatsobligaties	334.586	297.367	-320.354	3.809	-6.205	309.203
Bedrijfsobligaties	243.870	696.785	-658.782	5.080	1.657	288.610
Vastrentende beleggingsfondsen	411.078	88.881	-25.002	2.338	15.125	492.420
Index linked bonds	20.938	42.840	-48.843	605	235	15.775
Hypothecaire leningen	65.580	781.486	-766.067	1.643	-659	81.983
Deposito's	172.217	606.320	-575.812	1.119	-1.480	202.364
Kortlopend schuld papier / commercial paper	0	9.415	0	0	600	10.015
	1.248.269	2.523.094	-2.394.860	14.594	9.273	1.400.370
Derivaten						
Valutaderivaten: Valutatermijntransacties	16.637	0	-8.252	8.252	-28.285	-11.648
Rentederivaten: Swaps	126.162	0	0	0	64.772	190.934
Rentederivaten: Futures	156	15.873	-15.029	-844	-294	-138
Overige derivaten: Opties	-26	440	-794	360	132	112
	142.929	16.313	-24.075	7.768	36.325	179.260

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen/ Verstrek- kingen	Verkopen/ Aflossingen	Gerealiseerde waarde- mutaties	Niet- gerealiseerde waarde- mutaties	Stand ultimo 2016
Overige beleggingen						
Repo's	-3.668	65.907	-64.383	-223	-12	-2.379
Depotbanken	42.366	0	-1.933	0	0	40.433
	38.698	65.907	-66.316	-223	-12	38.054
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	2.404.597	2.812.440	-2.697.082	71.773	84.902	2.676.630
Beleggingen (passiva zijde)						
Vastrentende waarden	6.563					306
Derivaten	8.770					14.392
Overige beleggingen	3.668					2.379
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds passiva zijde	19.001					17.077
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	2.423.598					2.693.707
In bovenstaande middelen voor risico fonds is opgenomen inzake de DC regeling	39.344					41.559
waarvan voor risico deelnemers	31.268					34.687

	2016	2015
De kostprijs van de Vastgoedbeleggingen bedraagt:	120.845	125.842
De kostprijs van de Aandelen bedraagt:	668.762	619.214
De kostprijs van de vastrentende waarden bedraagt:	1.286.996	1.144.208
De kostprijs van de derivaten bedraagt:	-11.689	16.591
De kostprijs van de overige beleggingen bedraagt:	38.071	38.702

Er wordt niet belegd in premiebijdragende ondernemingen.

Methodiek bepaling marktwaarde

- Level 1 Directe marktwaardering: beursnotering in een actieve markt (waarop geen prijsaanpassingen worden uitgevoerd).
- Level 2 Afgeleide marktwaardering: geen directe beursnotering maar andere uit de markt waarneembare data danwel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet actieve markt met niet-significante prijsafspraken (gebaseerd op aannames en schattingen).
- Level 3 Modellen en technieken: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

Categorie	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen	62.813	0	72.995	135.808
Aandelen	595.451	202.932	124.755	923.138
Vastrentende waarden	815.952	584.418	0	1.400.370
Derivaten	-26	179.286	0	179.260
Overige beleggingen	40.433	0	-2.379	38.054
Totaal beleggingen	1.514.623	966.636	195.371	2.676.630

Categorie	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2015
Vastgoedbeleggingen	59.447	0	88.049	147.496
Aandelen	519.681	182.500	125.024	827.205
Vastrentende waarden	654.115	500.256	93.898	1.248.269
Derivaten	130	142.799	0	142.929
Overige beleggingen	42.366	0	-3.668	38.698
Totaal beleggingen	1.275.739	825.555	303.303	2.404.597

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2015	Aankopen/ Verstrek- kingen	Verkopen/ aflossingen	Rendement	Stand ultimo 2016
Dow flexioen (Aandelen beursgenoteerd)	545	0	-130	35	450
DC-deel voor risico deelnemers	31.268	1.810	-1.330	2.939	34.687
Totaal beleggingen voor risico deelnemers activa zijde	31.813	1.810	-1.460	2.974	35.137

	2016	2015
[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	7.413	7.569
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-52	-156
Stand per 31 december	7.361	7.413
[4] Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	15.178	14.048
Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen	0	11
Beleggingsdebiteuren	53.879	36.191
Afgegeven onderpand op vastrentende waarden	2.497	4.249
Lopende intrest en nog te ontvangen dividend		
– Aandelen	1.857	1.545
– Vastrentende waarden	6.586	7.135
Terugvorderbare dividendbelasting	529	481
Vooruit betaalde bedragen m.b.t. overgedragen pensioenverplichtingen en afkoopsommen	1	963
Overige vorderingen	28	2
Totaal vorderingen en overlopende activa	80.555	64.625
[5] Liquide middelen		
ING Bank N.V. ¹⁾	17	452
	17	452

1) Met een kredietlimiet van € 5,75 miljoen.

Passiva

[6] Stichtingskapitaal en reserves

	2016	2015
Stichtingskapitaal	1	1
Algemene reserve		
Stand per 1 januari	179.358	208.590
Saldobestemming boekjaar	42.626	-29.232
Stand per 31 december	221.984	179.358

Totaal eigen vermogen

	2016		2015
Het minimaal vereist eigen vermogen / minimaal vereiste dekkingsgraad bedraagt	90.860	104,1%	84.597 104,1%
Het vereist eigen vermogen / vereiste dekkingsgraad o.b.v. de strategische beleggingsmix bedraagt	441.837	119,8%	416.095 120,1%
De beleidsdekkingsgraad is		106,9%	108,1%
De actuele dekkingsgraad is		109,9%	108,7%
De reële dekkingsgraad is		88,2%	88,6%

De actuele dekkingsgraad wordt berekend door het totale vermogen te delen door de totale voorzieningen van het Pensioenfonds.

De berekening van de actuele dekkingsgraad per 31-12-2016 is als volgt:
 $2.455.756 / 2.233.771 \times 100\% = 109,9\%$

De berekening van de actuele dekkingsgraad per 31-12-2015 is als volgt:
 $2.250.453 / 2.071.094 \times 100\% = 108,7\%$

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad.

De reële dekkingsgraad is berekend als het quotiënt van de beleidsdekkingsgraad als hiervoor beschreven en de beleidsdekkingsgraad die nodig is voor voorwaardelijke toeslagverlening ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer.

	2016	2015
Technische voorzieningen		
[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	2.023.792	1.943.143
Het verloop van de voorziening is als volgt:		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	39.503	37.790
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	4.061	4.229
Rentetoevoeging	-1.200	3.525
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-59.333	-57.208
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1.186	-1.143
Wijzigen marktrente	170.667	81.546
Wijzigen marktrente loslaten 3 maandsmiddeling	0	-21.344
Wijzigen marktrente aanpassing UFR methodiek	0	36.180
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-3.108	457
Wijziging prognostetafel	4.727	0
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	2.627	2.435
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	3.851	-5.818
Stand per 31 december	2.184.401	2.023.792
[8] DC voorziening voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	8.076	9.873
Stortingen	229	206
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	-1.046	-1.085
Vrijval door overlijden	0	-32
Rendement	97	90
Uitgaande waarde overdracht	-2	0
Correcties/wijziging keuze risico	-482	-976
Stand per 31 december	6.872	8.076
De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is als volgt opgebouwd		
– Actieve deelnemers	806.968	737.480
– Gewezen deelnemers	345.034	325.281
– Pensioengerechtigden	1.037.118	965.984
– Voorziening langdurig zieken	2.642	2.460
– DC-regeling voor risico fonds	6.872	8.076
– Herverzekeringsdeel	-7.361	-7.413
	2.191.273	2.031.868

	2016	2015
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
<i>[A] Dowflexioenregeling</i>		
Stand per 1 januari	545	536
Onttrekkingen t.b.v. afkoop	-21	-2
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	-109	0
Rendement	35	11
Stand per 31 december	450	545
<i>[B] DC-regeling voor risico deelnemers</i>		
Stand per 1 januari	31.268	29.944
Stortingskoopsom	1.238	1.032
Inkomende waardeoverdrachten	0	37
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	-1.105	-1.303
Door overlijden vrijgevallen	-14	0
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	-211	-22
Correcties/wijziging keuze risico	572	859
Rendement	2.939	721
Stand per 31 december	34.687	31.268
Totaal voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	35.137	31.813
<i>Totaalopstelling DC-regeling plus Dowflexioenregeling</i>		
DC-regeling voor risico fonds	6.872	8.076
DC-regeling voor risico deelnemers	34.687	31.268
Dowflexioenregeling	450	545
Stand per 31 december	42.009	39.889
[10] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	7.413	7.569
Mutatie	-52	-156
Stand per 31 december	7.361	7.413
Totaal technische voorzieningen	2.233.771	2.071.094

	2016	2015
[11] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Schulden aan aangesloten ondernemingen	372	380
Schulden uit hoofde van in- en afkoopsommen	0	3
Beleggingscrediteuren	129.152	82.948
Beleggingen in vastrentende waarden met negatieve marktwaarde	306	6.563
Beleggingen in derivaten met negatieve marktwaarde	14.392	8.770
Beleggingen in overige beleggingen met negatieve marktwaarde	2.379	3.668
Ontvangen onderpand op vastrentende waarden	174.507	138.886
Verzekeringsmaatschappijen	16	2
Belastingen en sociale premies	2.648	2.605
Schulden inzake kosten van vermogensbeheer	2.263	2.034
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	297	319
Overige schulden	2	2
	326.334	246.180

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Er bestaat een voorwaardelijk recht voor het Fonds op bijstorten door de aangesloten ondernemingen in een situatie van dekkingstekort.

De onderneming heeft een voorwaardelijke toezegging gedaan voor inhaalpensioen naar aanleiding van de afschaffing van VUT en/of prepensioen (ook wel VPL-regeling genoemd). Het Fonds heeft een rol in de uitvoering van deze regeling.

De aanspraak op een aanvullend ouderdomspensioen en partnerpensioen bestaat mits en voor zover deze aanspraak op aanvullend ouderdomspensioen en partnerpensioen door de werkgever is gefinancierd. De aanspraak wordt gefinancierd op 1 januari 2021, doch uiterlijk op de eerste dag van de maand waarin de deelnemer de 60-jarige leeftijd bereikt of bij eerder overlijden voor 1 januari 2021, mits en voor zover de (gewezen) deelnemer op de dag daarvoor nog een arbeidsovereenkomst heeft met de werkgever dan wel mits en voor zover de (gewezen) deelnemer op de dag recht had op premievrije voortzetting wegens arbeidsongeschiktheid.

De regeling wordt gefinancierd door tijdsevenredige inkoop ten laste van in het verslagjaar ontvangen premie (tijdsevenredige financiering met eventuele affinanciering bij eerder onvoorwaardelijk worden).

De voorwaardelijke toezegging is niet opgenomen in de technische voorziening zoals vermeld in de jaarrekening. Omdat de toezegging voorwaardelijk is, wordt er geen verplichting opgenomen. De voorwaardelijke toezegging wordt vanaf 2005 in maximaal 15 jaar door de onderneming gefinancierd en bedraagt ultimo 2016 € 50,8 miljoen (2015 € 49,6 miljoen).

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden en leden verantwoordingsorgaan

De pensioengerechtigde leden van het bestuur en verantwoordingsorgaan krijgen een marktconforme vergoeding. De totale vergoeding over 2016 ad € 22 duizend is opgenomen in de "Overige kosten".

Personeel

Gedurende het boekjaar 2016 had Stichting Dow Pensioenfonds geen personeel in dienst.

Baten en lasten	2016	2015
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Vastgoedbeleggingen	3.437	3.398
Aandelen	19.598	15.428
Vastrentende waarden	15.644	18.253
Derivaten	21.751	17.103
Overige beleggingen	2.130	19
Subtotaal	62.560	54.201
Banken	-4	-3
Waardeoverdrachten	-51	5
Totaal directe beleggingsopbrengsten	62.505	54.203
Indirecte beleggingsopbrengsten		
<i>Gerealiseerde resultaten</i>		
Vastgoedbeleggingen	11.096	9.940
Aandelen	38.538	85.075
Vastrentende waarden	14.594	23.981
Derivaten	7.768	-55.373
Overige beleggingen	-223	-4.324
Overige valutaresultaten	-742	-3.581
	71.031	55.718

	2016	2015
<i>Ongerealiseerde resultaten</i>		
Vastgoedbeleggingen	-7.070	5.461
Aandelen	46.386	23.678
Vastrentende waarden	9.273	-1.625
Derivaten	36.325	-71.476
Overige beleggingen	-12	-3.580
Overige valutaresultaten	-909	1.752
	83.993	-45.790
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	155.024	9.928
Kosten van vermogensbeheer		
Beheerloon	-9.273	-8.385
Bewaarloon	-427	-546
	-9.700	-8.931
Subtotaal kosten vermogensbeheer	-9.700	-8.931
Niet terugvorderbare bronbelasting	-608	-953
	-10.308	-9.884
Totaal kosten vermogensbeheer	-10.308	-9.884
De kosten vermogensbeheer omvatten de zichtbare ('directe') kosten die het fonds op factuurbasis betaalt.		
De transactiekosten zijn 'indirecte kosten' en gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. Deze kosten zijn betrouwbaar vastgesteld en bedragen 3.343 (2015: 3.637).		
De toelichting op de kosten vermogensbeheer inclusief de rechtstreeks ten laste van rendementen gebrachte kosten in overeenstemming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie is opgenomen in het bestuursverslag op pagina 31.		
Af: beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	-2.939	-721
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	204.282	53.526
[13] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers		
DC-regeling	2.939	721
Flexioenregeling	35	11
	2.974	732
[14] Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-52	-156

	2016	2015
[15] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Pensioenpremie werkgevers regulier	56.023	51.040
Pensioenpremie herstructurering	1.251	810
Pensioenpremie werknemers	3.582	3.622
Stortingskoopsom DC-regeling risico fonds	229	206
	61.085	55.678
[16] Bijdragen voor risico deelnemers		
Stortingskoopsom DC-regeling risico deelnemers	1.238	1.032
	1.238	1.032
Kostendeekkende premie	61.157	56.710
Feitelijke premie (inclusief DC-deel en inkoopsommen)	62.323	56.710
De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	50.344	48.542
– Opslag in stand houden vereist vermogen	9.883	7.137
– Opslag voor uitvoeringskosten	930	1.031
	61.157	56.710
De feitelijke premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	51.257	48.542
– Opslag in stand houden vereist vermogen	10.066	7.137
– Opslag voor uitvoeringskosten	1.000	1.031
	62.323	56.710
Bij de bepaling van de aan het boekjaar toe te rekenen premie is rekening gehouden met verleende premiekortingen en/of toeslagen.		
In beide boekjaren zijn er geen kortingen verstrekt.		
[17] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	482
Overgedragen pensioenverplichtingen	-2.426	-123
	-2.426	359

	2016	2015
[18] Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers		
Inkomende WO	0	31
Onttrekkingen DC-regeling uitgaande WO	-215	-16
Flexioen-regeling Uitgaande WO	-109	0
Flexioen-regeling Afkoop	-21	-2
	-345	13
[19] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdomspensioen	-52.785	-52.046
Partnerpensioen	-6.774	-6.422
Wezenpensioen	-89	-75
Invaliditeitspensioen	-116	-130
Subtotaal	-59.764	-58.673
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-40	-71
Ontvangen WAO-uitkeringen	37	59
Subtotaal	-3	-12
Totaal pensioenuitkeringen	-59.767	-58.685
[20] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	-39.503	-37.790
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	-4.061	-4.229
Rentetoevoeging	1.200	-3.525
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	59.333	57.208
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.186	1.143
Wijzigen marktrente	-170.667	-81.546
Wijzigen marktrente loslaten 3 maandsmiddeling	0	21.344
Wijzigen marktrente aanpassing UFR methodiek	0	-36.180
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	3.108	-457
Wijziging prognostetafel	-4.727	0
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	-2.627	-2.435
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-3.851	5.818
	-160.609	-80.649

	2016	2015
[21] Mutatie DC voorziening voor risico pensioenfonds		
Stortingen	-229	-206
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	1.046	1.085
Vrijval door overlijden	0	32
Rendement	-97	-90
Uitgaande waardeoverdracht	2	0
Correcties/wijziging keuze risico	482	976
	1.204	1.797
[22] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingskoopsom	-1.238	-1.032
Inkomende waardeoverdrachten	0	-37
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	1.105	1.303
Onttrekkingen t.b.v. afkoop	21	2
Door overlijden vrijgevallen	14	0
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	320	22
Correcties/wijziging keuze risico	-572	-859
Rendement	-2.974	-732
	-3.324	-1.333
[23] Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Rentetoevoeging	4	-13
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	426	417
Wijziging marktrente	-390	-186
Wijziging overlevingsgrondslagen	-1	0
Overige mutaties voorziening herverzekering	13	-62
	52	156
[24] Uitkeringen uit herverzekering	436	428

	2016	2015
[25] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie ¹⁾	-1.251	-1.279
Accountant (controle jaarrekening)	-48	-48
Accountant (overige controlewerkzaamheden)	0	-13
Fiscaal advies	-6	-4
Actuaris advies	-523	-559
Actuaris certificering	-31	-28
Contributies en bijdragen	-167	-139
Opleidingen	-5	-16
Visitatie	-18	0
Overige kosten	-67	-88
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.116	-2.174
[26] Overige baten en lasten	-6	44
Saldo van baten en lasten	42.626	-29.232

	2016	2015
Actuariële analyse van het saldo van baten en lasten		
Wijzigen marktrente	-170.667	-81.546
Wijzigen marktrente loslaten 3 maandsmiddeling	0	21.344
Wijzigen marktrente aanpassing UFR methodiek	0	-36.180
Beleggingsopbrengsten	205.385	49.911
Financiering	10.955	7.168
Waardeoverdrachten	680	-98
Kosten	70	-31
Uitkeringen	2	-1.049
Sterfte	1.862	6.613
Arbeidsongeschiktheid	3.202	3.310
Mutaties inkoop DB uit DC	-476	-47
Overige verzekeringstechnische grondslagen	-3.654	1.329
Aanpassing sterfteprognosetafel	-4.727	0
Overige oorzaken	-6	44
	42.626	-29.232

1) De kosten van het pensioenbureau worden gedragen door de aangesloten ondernemingen en vervolgens aan het pensioenfonds doorbelast.

Risicoparagraaf

(bedragen in duizenden euro)

Solvabiliteitsrisico

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico dat het fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad. Hoeveel eigen vermogen het fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkingsgraad om te bepalen of het pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Er is geen sprake van liquiditeits-, concentratie- en operationeel risico, in het VEV hoeft dan ook geen additionele buffer te worden opgenomen voor deze risico's.

Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2016 van 119,8% en 2015 van 120,1%.

	2016		2015	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	29.914	1,3	35.394	1,7
Zakelijke waarden risico (S2)	366.926	16,4	342.204	16,5
Valutarisico (S3)	18.533	0,8	17.958	0,9
Kredietrisico (S5)	90.880	4,1	85.843	4,1
Verzekeringstechnisch risico (S6)	62.643	2,8	58.583	2,8
Actief beheer risico (S10)	50.504	2,3	43.522	2,1
Diversificatie-effect	-177.914	-7,9	-167.727	-8,0
Vereist eigen vermogen risico fonds	441.486	19,8	415.777	20,1
Buffer van 1% van de technische voorzieningen voor risico deelnemers	351	0,0	318	0,0
Totaal Vereist eigen vermogen	441.837	19,8	416.095	20,1
Actuele dekkingsgraad		109,9		108,7
Beleidsdekkingsgraad		106,9		108,1
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,1		104,1
Strategisch vereiste dekkingsgraad		119,8		120,1

De actuele dekkingsgraad wordt berekend door het totale vermogen te delen door de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad.

De beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds is per 31 december 2016 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een reservetekort verkeert.

Renterisico (S1)

Het renterisico is vastgesteld op basis van de kasstromen van de vastrentende waarden en de kasstromen van de verplichtingen, welke de beleggingsadviseur van het fonds, zijnde Willis Towers Watson, heeft verstrekt. Het pensioenfonds dekt het nominale renterisico voor 75% af.

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. Deze daling komt overeen met een stijging van de TV van € 119.656. Daartegenover mag echter rekening gehouden worden met een daling van de actuele rente van de obligaties. Deze daling leidt tot een stijging van de obligaties met € 89.742. De stijging van de TV eigen risico overtreft de stijging van de obligaties met € 29.914. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt diensgevolge € 29.914.

Zakelijke waarden risico (S2)

Voor de bepaling van de buffer voor het risico zakelijke waarden wordt verondersteld dat een procentuele daling moet kunnen worden opgevangen op de verschillende beleggingen ¹⁾.

Hierbij wordt onderscheid gemaakt in:

Aandelen ontwikkelde markten inclusief beursgenoteerd vastgoed	30% van	649.332	=	194.800
Aandelen opkomende markten	40% van	73.978	=	29.591
Niet-beursgenoteerde aandelen	40% van	369.890	=	147.956
Niet-beursgenoteerd vastgoed	19% ²⁾ van	139.766	=	26.454

De buffer voor het risico zakelijke waarden wordt hiervan afgeleid en bedraagt € 366.926.

Valutarisico (S3)

De pensioentoezegging luidt in euro. Niet alle beleggingen zijn in euro.

De omvang van de buffer voor het valutarisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 20% moet kunnen worden opgevangen voor valutarisico in ontwikkelde markten en 35% voor valutarisico in opkomende markten. De vereiste buffer voor valutarisico bedraagt dan € 18.533.

Grondstoffenrisico (S4)

De omvang van de buffer voor het grondstoffenrisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 35% kan worden opgevangen voor dat deel van de portefeuille dat in grondstoffen is belegd. Aangezien het pensioenfonds geen beleggingen heeft in commodities hoeft het pensioenfonds hiervoor geen buffer aan te houden.

1) De genoemde vermogensbestanddelen wijken af van de in de balans gepresenteerde cijfers. De reden hiervoor is dat voor de vaststelling van het VEV uitgegaan dient te worden van het vermogen in de evenwichtssituatie.

2) Betreft een afgerond percentage.

Kredietrisico (S5)

De buffer voor het kredietrisico moet voldoende zijn om een stijging van de credit spread (renteverschil tussen risicovrije en risicodragende obligaties) op te vangen. Het effect van een stijging van de credit spread is afhankelijk van de ratingklasse:

- 0,60%-punt voor beleggingen met rating AAA, met uitzondering van Europese staatsobligaties;
- 0,80%-punt voor beleggingen met rating AA;
- 1,30%-punt voor beleggingen met rating A;
- 1,80%-punt voor beleggingen met rating BBB; en
- 5,30%-punt voor beleggingen met rating BB en lager, alsook beleggingen zonder rating.

De benodigde buffer voor het kredietrisico bedraagt dan € 90.880.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

In verband met het langlevensrisico wordt aanvullend boven het hanteren van de prudente grondslagen, de Voorziening toekomstige sterfteontwikkeling gevormd.

Toepassing van het bovenstaande leidt tot een buffer van $\text{€ } 2.198.634 \times 2,85\% = \text{€ } 62.643$.

Actief beheer risico (S10)

Er worden binnen het standaardmodel geen voorschriften gegeven voor de vaststelling van het vereist vermogen voor actief beheer risico.

Fondsen moeten in het standaardmodel zelf de omvang van het actief beheer risico adequaat vaststellen. De Nederlandsche Bank (DNB) biedt de fondsen echter wel een methode als handreiking voor het maken deze inschatting.

Het VEV voor actief beheer wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% zal optreden. Het risicoscenario voor actief beheer risico is vooralsnog alleen op het aandelenrisico (beursgenoteerde aandelen) van toepassing.

De benodigde buffer voor actief beheer risico bedraagt dan € 50.504.

Vastgesteld te Terneuzen, 2 juni 2017

Het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

A.J.M.Thomas

E.L.J.C.J. d'Hooghe

P.J.L.M. Taalman

B. Schmid

C.R.H. de Smet

T. Raemdonck

J.W. Molster

H.C. Kroes

W.J.H.M. Vogt

M.J. Merckx

Overige gegevens

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming. Conform hoofdstuk 5 uit de ABTN van Stichting DOW Pensioenfonds worden de jaarresultaten toegevoegd aan de algemene reserve.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Dow Pensioenfonds te Terneuzen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Dow Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 17.150.000.

Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.225.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikel 132, vanwege het reservetekort.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is 106,9%.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Dow Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Eindhoven, 2 juni 2016

drs. M.B.H. Ceelaert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

VERKLARING OVER DE IN HET VERSLAG OVER HET BOEKJAAR OPGENOMEN JAARREKENING 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Dow Pensioenfonds te Terneuzen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Dow Pensioenfonds op 31 december 2016 en van het saldo van baten en lasten over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. De balans per 31 december 2016.
2. De staat van baten en lasten over 2016.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Dow Pensioenfonds zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

VERKLARING OVER DE IN HET VERSLAG OVER HET BOEKJAAR OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het verslag over het boekjaar andere informatie, die bestaat uit:

- De kerncijfers;
- Het verslag van het bestuur;
- De overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de kerncijfers, het verslag van het bestuur en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen als ultimatum remedium kan inzetten.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn

gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Rotterdam, 2 juni 2017

Deloitte Accountants B.V.

Was getekend: Mr. Drs. J. Penon RA

Bijlagen

Code Pensioenfonds Stichting Dow Pensioenfonds

In september 2013 is de Code Pensioenfonds aangenomen. Deze code is door de pensioensector opgesteld en is in de Pensioenwet verankerd. De principes in de Code Pensioenfonds worden gezien als een aanvulling op wet- en regelgeving. De principes in de Code zijn leidend, maar er is ruimte voor eigen invulling door het pensioenfonds. Daarom geldt het uitgangspunt: 'Comply or Explain'. Indien het pensioenfonds van een principe afwijkt, dan wordt dit altijd in het bestuursverslag nader toegelicht door het bestuur.

In dit document zijn alle principes uit de Code Pensioenfonds opgenomen voor zover die relevant zijn voor Stichting Dow Pensioenfonds (onderwerpen zoals Belanghebbendenorgaan en Raad van Toezicht zijn niet opgenomen). Het doel van onderstaande lijst is om voor het pensioenfonds vast te stellen of al aan de principes wordt voldaan. Indien nog (niet) volledig aan een principe wordt voldaan, kan de actie worden opgevolgd (al dan niet aangepast aan de wensen van het bestuur ter invulling van het principe), dan wel moet worden uitgelegd in het bestuursverslag waarom het pensioenfonds niet voldoet aan het betreffende principe.

Bij naleving wordt in ieder geval aangegeven door middel van een noot of in het bestuursverslag een toelichting moet worden gegeven. De status is vastgesteld januari 2017.

Taak en werkwijze bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
1. <i>Goed huisvaderschap</i> Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als 'goed huisvader' de pensioenregeling uit; de regeling in ontvangst nemen, aanvaarden en beheren, de gelden beleggen, de pensioenen uitkeren en belanghebbenden informeren. Het bestuur heeft altijd de eindverantwoordelijkheid en de regie over alle werkzaamheden van het fonds.	<u>Actie bestuur:</u> In beleid en notulen tot uitdrukking laten komen. Voor werkzaamheden die zijn uitbesteed, dient het bestuur zijn volledige bestuursverantwoordelijkheid voor de uitvoering waar te maken. Daartoe maakt het bestuur afspraken met de uitbestedingspartner over wat bij de uitvoerder plaatsvindt onder de naam van het pensioenfonds	Goed huisvaderschap is onderdeel van de missie van het Dow pensioenfonds. Het bestuur beheert de pensioengelden, belegt deze zorgvuldig en keert pensioenen uit. Dit is in het beleid en de notulen van het fonds tot uitdrukking gekomen. Bij uitbesteding van taken zorgt het bestuur ervoor dat die werkzaamheden altijd verricht worden met inachtneming van de missie, visie en strategie van het pensioenfonds. Met de uitbestedingspartners zijn tevens afspraken gemaakt over de te verrichten werkzaamheden en de te nemen verantwoordelijkheden door partijen. Het pensioenfonds evalueert deze contracten en waar nodig worden ze bijgesteld in overleg met de uitbestedingspartner.

Taak en werkwijze bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
2. <i>Beleidsruimte bestuur</i> Het bestuur maakt heldere afspraken over zijn beleidsruimte. De afspraken maakt het bestuur met de werkgever (en de sociale partners) die de pensioenregeling bij het pensioenfonds onderbrengt.	<u>Actie bestuur:</u> Vastleggen afspraken over beleidsruimte bestuur	Met sociale partners en de werkgever zijn in de uitvoeringsovereenkomst en via de opdrachtaanvaarding en de risicohouding afspraken vastgelegd over de beleidsruimte voor het bestuur.
3. <i>Missie, visie, strategie</i> Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt waar nodig bij.	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen en periodiek toetsen beleid aan missie strategie en effectiviteit van beleid opnemen in jaarplanning fonds en in beleid bestuur tot uiting laten komen <u>Actie bestuur:</u> Opstellen beleids- en verantwoordingscyclus door bestuur	In de abtn en in de Governance Compliance & Risk Nota van het fonds is de missie, visie en strategie van het Dow Pensioenfonds beschreven. Deze is in 2015 getoetst en opnieuw herijkt. Bij de vormgeving van het beleid van het pensioenfonds wordt expliciet aandacht besteed aan de naleving van de missie, visie en strategie en worden vastgelegd. Het pensioenfonds heeft in de Governance Compliance & Risk Nota nader beleid opgesteld over het periodiek toetsen van het beleid aan de missie, visie en strategie en de effectiviteit van het beleid. Hierbij worden ook de uitingen vanuit DNB in acht genomen.
4. <i>Noodprocedure</i> Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen noodprocedure Bijv: procedures, mandaten, taakverdeling, communicatie, bereikbaarheid (telefoonnummers), vervanging etc.	Het pensioenfonds beschikt over een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen. Deze is beschreven in de Governance Compliance & Risk Nota van het pensioenfonds.
5. <i>Onafhankelijke en kritische houding bestuur</i> Het bestuur waarborgt dat leden van het bestuur onafhankelijk en kritisch opereren ten opzichte van achterban en van elkaar.	<u>Actie bestuur:</u> In beleid tot uiting laten komen en jaarlijks meenemen in zelfevaluatie bestuur	Bestuursleden hebben als kerntaak om hun taak als bestuurslid zonder last of ruggespraak en bovenal onafhankelijk te vervullen. Deze kerntaak is vastgelegd in de statuten van het Dow pensioenfonds en wordt in de collectieve zelfevaluatie en individuele evaluatie van bestuursleden meegenomen. Maar belangrijker is dat bestuurders deze competenties 'in de genen' hebben. Bij de selectie van bestuursleden moet de aanwezigheid van deze competentie worden aangetoond en toegelicht.

Taak en werkwijze bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
6. <i>Collectieve verantwoordelijkheid bestuurlijk functioneren</i> Het bestuur is er collectief verantwoordelijk voor dat het zelf goed functioneert. De voorzitter ziet hier op toe. Hij is namens het bestuur het eerste aanspreekpunt voor het intern toezicht, het verantwoordingsorgaan over het functioneren van bestuurders. De voorzitter bewaakt evenwichtige belangenafweging in de besluitvorming, en de besluitvormings- en adviesprocedures	<u>Actie bestuur:</u> In notulen vergaderingen en in uitvoering beleid tot uiting laten komen	Alle bestuursleden voelen zich verantwoordelijk om het bestuur als collectief goed te laten functioneren. Mocht zich een situatie voordoen waarbij een bestuurslid moet worden aangesproken op zijn functioneren, dan loopt dat proces via de voorzitter van het bestuur. Deze situatie heeft zich thans niet voorgedaan bij het Dow Pensioenfonds. Daarnaast zal in de besluitvorming concreet aandacht zijn voor evenwichtige belangenbehartiging, hetgeen ook in de notulen en in het beleid van het fonds tot uiting komt.
7. <i>Transparante taakvervulling</i> Het bestuur vervult zijn taak op transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt er voor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	<u>Actie bestuur:</u> In uitvoering beleid tot uiting laten komen. Transparantie komt tot uiting door communiceren over beleid, besluiten en realisatie van beleid. Ook betreft het de bereidheid van het bestuur om in gesprek te gaan met belanghebbenden via hun vertegenwoordiging in het verantwoordingsorgaan.	Het bestuur vervult zijn taken op een transparante manier. Via overleg met het verantwoordingsorgaan en de visitatiecommissie wordt dit beleid ook concreet toegelicht. Het bestuur stelt deze partijen in het bezit van alle voor hen relevante informatie. Daarnaast hebben alle belanghebbende de mogelijkheid om met de bestuurders in overleg te gaan, dan wel vragen voor te leggen aan bijvoorbeeld de administrateur van het pensioenfonds, dan wel het pensioenbureau.
8. <i>Besluitvorming vastleggen incl. overwegingen</i> Het bestuur legt bij alle besluiten duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen (mede tav evenwichtige belangenafweging).	<u>Actie bestuur:</u> Vastleggen in notulen bestuursvergadering	Besluitvorming is vastgelegd in de notulen van het pensioenfonds.
9. <i>Afwegen aanbevelingen intern toezicht</i> Het bestuur weegt de aanbevelingen de visitatiecommissie af. Wil het bestuur afwijken van de aanbevelingen, dan moet het dit motiveren	<u>Actie bestuur:</u> Opvolgen aanbevelingen intern toezicht, dan wel toelichten in geval van afwijking aanbevelingen	Het bestuur is tevreden over de professionele aanpak van de visitatiecommissie. De door de visitatiecommissie gemaakte aanbevelingen zijn door het bestuur besproken en indien relevant overgenomen dan wel worden nog opgepakt door middel van een actiepuntenlijst.

Belanghebbendenorgaan	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
10. <i>Goed huisvader</i>	Nvt	
11. <i>Onafhankelijk en kritisch opereren</i>	Nvt	
12. <i>Evenwichtige belangenafweging en juiste uitvoering uitvoeringsovereenkomst</i>	Nvt	
13. <i>Functioneren bestuur</i>	Nvt	

Taken en werkwijze intern toezicht	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
14. <i>Bijdragen aan effectief en slagvaardig pensioenfonds</i> Het intern toezicht vervult zijn toezichttaak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering door het pensioenfonds.	<u>Actie intern toezicht</u> Let op: bestuur blijft eindverantwoordelijk	De visitatiecommissie heeft zijn taken zodanig vervult dat deze hebben bijgedragen aan het effectief functioneren door het Dow Pensioenfonds. In het toezicht wordt expliciet aandacht besteed aan de integere en beheerste bedrijfsvoering door het bestuur van het pensioenfonds.
15. <i>Code betrekken bij uitvoering taak</i> Het intern toezicht betreft de Code Pensioenfondsen bij de uitvoering van de taak.	<u>Actie intern toezicht</u>	De visitatiecommissie heeft als opdracht meegekregen om de Code Pensioenfondsen bij de uitvoering van zijn taken te betrekken en heeft dit ook gedaan.
16. <i>Opstellen als gesprekspartner bestuur</i> De visitatiecommissie dient zich op te stellen als gesprekspartner bestuur.	<u>Actie intern toezicht</u>	De visitatiecommissie is een gesprekspartner voor het bestuur (conform bestuursverslag 2015)

Afleggen verantwoording	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
17. <i>Verstrekken inzicht in beleid, besluitvormingsprocedures besluiten en realisatie beleid</i> Bestuur dient inzicht te geven in beleid, besluitvormingsprocedures, besluiten en realisatie van het beleid	<u>Actie bestuur:</u> Verstrekken inzicht	Het bestuur verstrekt het verantwoordingsorgaan en het intern toezicht inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, besluiten en de realisatie van het beleid.

Afleggen verantwoording	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
18. <i>Missie, visie en strategie in bestuursverslag beschrijven incl. realisatie gestelde doelen</i> In bestuursverslag missie, visie en strategie helder vastleggen en beschreven in hoeverre gestelde doelen zijn bereikt	<u>Actie bestuur:</u> Vastlegging in bestuursverslag	De missie, visie en strategie van het pensioenfonds is in het bestuursverslag opgenomen. In het bestuursverslag zal worden toegevoegd in hoeverre de gestelde doelen bereikt zijn.
19. <i>Afleggen verantwoording gevoerde beleid</i> Afleggen verantwoording over gevoerde beleid, gerealiseerde uitkomsten en eventuele beleidskeuzes voor de toekomst. Hierbij weegt het bestuur de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Daarnaast inzicht verstrekken in risico's van belanghebbenden op korte en lange termijn (gerelateerd aan overeengekomen ambitieniveau)	<u>Actie bestuur:</u> Aflegging verantwoording over gevoerde beleid. Verantwoording en inzicht in risico's maken deel uit van het bestuursverslag. <u>Actie bestuur:</u> verstrekken inzicht in risico's van belanghebbenden op korte en lange termijn	Aan het verantwoordingsorgaan en het intern toezicht wordt jaarlijks verantwoording afgelegd over het gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Tevens vindt verantwoording plaats in het bestuursverslag. Hiermee wordt aan de belanghebbenden inzicht gegeven in het verstrekken van risico's op de korte en lange termijn. Ook via nieuwsbrieven en de website wordt informatie verstrekt.
20. <i>Rapporteren in bestuursverslag over kosten uitvoering pensioenregeling</i> In bestuursverslag rapporteren over kosten van de uitvoering van de pensioenregeling	<u>Actie bestuur:</u> rapporteren in bestuursverslag. Verondersteld wordt dat de integrale uitvoeringskosten op hoofdlijnen worden opgenomen waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen kosten pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten	In het bestuursverslag worden de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen.

Afleggen verantwoording	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
21. <i>Rapporteren in bestuursverslag over naleving gedragscode en Code</i> In bestuursverslag rapporteren over naleven gedragscode, Code Pensioenfondsen en evaluatie functioneren van het bestuur	<u>Actie bestuur</u>: rapporteren in bestuursverslag	In dit document is de naleving van de Code pensioenfondsen beschreven. De gedragscode is bekend bij alle bestuursleden, andere (mede) beleidsbepalende personen en eventuele andere betrokkenen, waaronder begrepen insiders. Zij en tevens de (externe) adviseurs van de beleggingscommissie verklaren jaarlijks schriftelijk aan de compliance officer de gedragscode te hebben gelezen, hiermee akkoord te gaan en de gedragscode na te leven. Overtredingen van de gedragscode, vermoeden van belangenconflicten en persoonlijke transacties van insiders worden gemeld bij de compliance officer. De gedragscode van het pensioenfonds vormt een specifieke aanvulling op, en is een nadere uitwerking van, de gedragscode van de bijdragende onderneming. Beide codes worden geacht één geïntegreerd geheel te vormen.
22. <i>Aangaan dialoog met verantwoordingsorgaan</i> Aangaan dialoog met verantwoordingsorgaan bij afleggen verantwoording	<u>Actie bestuur</u>: Aangaan dialoog met verantwoordingsorgaan en vastleggen op welke wijze dit dialoog wordt aangegaan	Er is een goede dialoog met het verantwoordingsorgaan. Het bestuur komt ten minste twee maal per jaar met het verantwoordingsorgaan bijeen voor overleg. Ook tussentijds staat het bestuur open voor overleg met het verantwoordingsorgaan. Het bestuur vindt het van groot belang dat er openheid wordt gegeven.

Integraal risicomanagement	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
23. <i>Risicobewustzijn is vanzelfsprekend en adequaat georganiseerd</i> Bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin bewustzijn vanzelfsprekend is. Bestuur zorgt er voor dat het integraal risico management adequaat georganiseerd is.	<u>Actie bestuur</u>: passende risicostrategie en passend risicobeleid definiëren en periodiek actualiseren	Het bestuur heeft een passende risicostrategie en passend risicobeleid gedefinieerd en zal dit periodiek actualiseren. In het bestuursverslag wordt aandacht besteed aan het risicomanagement en het risicobewustzijn van het bestuur van het Dow Pensioenfonds.

Integraal risicomanagement	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
24. <i>Bij vaststellen beleid en besluitvorming wordt expliciet rekening gehouden met risico's</i> Het bestuur houdt expliciet rekening met risico's en risicobeheersing. Bij het bepalen van het beleid en het nemen van besluiten. Deze risico afweging legt het bestuur vast.	<u>Actie bestuur:</u> Risico's en risicobeheersing expliciet bij beleidsbepaling en besluitvorming betrekken. Vastleggen risico afweging in notulen vergaderingen	Idem als voorgaande. Het bestuur zal de risico's en risicobeheersing expliciet bij beleidsbepaling en besluitvorming betrekken. Dit volgt onder meer uit het vastleggen van de risico-afwegingen in de notulen van de bestuursvergaderingen en andere commissies.

Communicatie en transparantie	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
25. <i>Zorgdragen voor adequaat communicatiebeleid.</i> Dit beleid moet zorgen dat persoonlijke pensioeninformatie toegankelijk is en moet het pensioenbewustzijn bevorderen. Daarnaast moet het beleid de dialoog met belanghebbenden stimuleren over het gevoerde en te voeren beleid	<u>Actie bestuur:</u> adequaat communicatiebeleid toepassen en indien nodig actualiseren naar omstandigheden	Het bestuur kent een adequaat communicatiebeleid. De uitvoering is door het pensioenfonds uitbesteed aan Bridgevest. Bij actualiteiten worden de belanghebbenden geïnformeerd. Ook wordt het communicatiebeleid periodiek geëvalueerd en waar nodig bijgesteld. De communicatiecommissie heeft hierbij een coördinerende rol.
26. <i>Effectiviteit communicatiemiddelen periodiek meten</i> Frequent (ten minste 1x per 3 jaar) effectiviteit van ingezette communicatiemiddelen meten	<u>Actie bestuur:</u> Effectiviteit meten ten minste eenmaal per drie jaar meten. Opnemen in jaarplanning bestuur	Het pensioenfonds toetst de effectiviteit van de communicatiemiddelen minstens eenmaal per drie jaar onder de deelnemers en de gepensioneerden door middel van een survey.

Verantwoord beleggen	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
27. <i>Overwegingen verantwoord beleggen vastleggen en inzichtelijk maken</i> Overwegingen over verantwoord beleggen vastleggen door bestuur en beschikbaar stellen voor belanghebbenden	<u>Actie bestuur:</u> Vastleggen overwegingen in beleidsdocument	In 2017 worden door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast. Dit wordt schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover.

Verantwoord beleggen	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
28. <i>Bij bepalen beleid verplichtingen fonds in ogenschouw nemen</i> Bij beleidsbepaling rekening houden met verplichtingen die fonds is aangegaan en verantwoordelijkheid dragen jegens belanghebbenden om zorg te dragen voor optimaal rendement bij een aanvaardbaar risico	<u>Actie bestuur:</u> Rekening houden in uitvoeren beleid en afwegingen vastleggen in beleidsdocument	Om tot aanvaardbare risico's te komen, heeft het pensioenfonds in 2016 een de-risking plan opgesteld.
29. <i>Creëren draagvlak bij belanghebbenden over keuzes verantwoord beleggen</i> Zorgdragen voor draagvlak bij belanghebbenden voor keuzes ten aanzien van verantwoord beleggen (ook in dialoog met verantwoordingsorgaan)	<u>Actie bestuur:</u> zorgdragen voor draagvlak Bijv door periodieke communicatie en instellen panel belanghebbenden (naast VO) ten behoeve van aangaan dialoog	In 2017 worden door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast. Dit wordt schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover. Het bestuur is bereid om in 2017 het verantwoordingsorgaan hierover te informeren.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
30. <i>Bestuur is eindverantwoordelijk</i> Bestuur is verantwoordelijk voor alles wat door, namens of voor het pensioenfonds wordt gedaan. Visie hebben op uitvoering van de activiteiten door het pensioenfonds. Vaststellen aan welke eisen de uitvoering moet voldoen en welk kostenniveau aanvaardbaar is.	<u>Actie bestuur:</u> Vaststellen visie op uitvoering en aan welke eisen uitvoering moet voldoen binnen wel kostenniveau	Statutair is het bestuur eindverantwoordelijk voor het gevoerde beleid, conform de Pensioenwet en hetgeen vastgelegd in de statuten van het pensioenfonds. Het bestuur is zich hier in de uitvoering van de bestuurstaken terdege van bewust en handelt hier ook naar. Het uitbestedingsbeleid is opgenomen in de Governance, Compliance & Risk nota. Het bestuur heeft een visie op uitvoering en aan welke eisen uitvoering moet voldoen binnen wel kostenniveau. Met veel uitbestedingspartners heeft het pensioenfonds afspraken vastgelegd over de fee-structuur.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
31. <i>Vastleggen wijze uitvoering en overwegingen</i> Vastleggen voor welke wijze van uitvoering is gekozen en wat daaraan ten grondslag liggende overwegingen zijn. Informatie is beschikbaar voor belanghebbenden.	<u>Actie bestuur:</u> Vastlegging beleid inclusief overwegingen omtrent keuzes.	In de abtn heeft het bestuur de wijze van uitvoering vastgelegd. Tevens is voor de werkzaamheden die door het bestuur worden uitbesteed een uitbestedingsbeleid van toepassing. Dit beleid is opgenomen in de Governance, Compliance & Risk nota. Bij keuze voor een uitbestedingspartner worden de overwegingen hieromtrent nader vastgesteld. Wanneer een belanghebbende bij het pensioenbureau daar om verzoekt, dan wordt de gevraagde informatie over de overwegingen bij uitbesteding, waar mogelijk en toegestaan, inzichtelijk gemaakt.
32. <i>Zicht hebben op keten uitbesteding</i> Bestuur heeft zicht op keten van uitbesteding, aangezien het eindverantwoordelijke is.	<u>Actie bestuur:</u> Verkrijgen en behouden inzicht en waar nodig vastleggen in beleid	Het bestuur heeft zicht op de uitbestedingsketen. Hiervoor is in het uitbestedingsbeleid vastgesteld en tevens zijn richtlijnen in de abtn opgenomen. Onderdeel van het uitbestedingsbeleid is zorgvuldige selectie en periodieke evaluatie van de uitbestedingspartijen. In het uitbestedingsbeleid is tevens beleid vastgesteld dat het pensioenfonds tussentijds wijzigingen in de uitbestedingsovereenkomsten kan aanbrengen indien de actualiteit dat nodig maakt. Ook vanuit risicomanagement wordt uitbesteding en uitbestedingsbeleid meegenomen.
33. <i>Expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering</i> Bestuur draagt zorg voor heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Bestuur draagt zorg voor hierbij passende adequate sturings- en controle mechanismen voor uitvoering van de activiteiten.	<u>Actie bestuur:</u> Taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden vastleggen en uitvoering aan geven. <u>Actie bestuur:</u> vastleggen adequate sturings- en controle mechanismen voor uitvoering activiteiten en daar uitvoering aan geven.	Het pensioenfonds kent naast het bestuur en diverse commissies een pensioenbureau. Met het pensioenbureau zijn afspraken gemaakt over bevoegdheden en verantwoordelijkheden zijn opgenomen. Daarnaast zijn de algemene bestuurstaken vastgelegd in het huishoudelijk reglement van het bestuur. Periodiek wordt dit beleid ook geëvalueerd en bijgesteld indien dat wenselijk is. Tevens zijn in de functieprofielen voor diverse rollen aparte eisen gesteld. Het bestuur zal indien nodig verdere adequate sturings- en controle mechanismen instellen voor uitvoering activiteiten en daar uitvoering aan geven. Thans zijn deze niet nodig geacht.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
34. <i>Beloningsbeleid bij uitbestede werkzaamheden moedigt niet aan tot het nemen van onevenredige risico's</i> Bestuur draagt zorg dat beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed, niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken worden hierover afspraken gemaakt bij contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitvoeringsovereenkomst of (indien van toepassing) bij zijn aandeelhouderspositie	<u>Actie bestuur:</u> Vastleggen afspraken in contract met partijen aan wie taken zijn uitbesteed over beloningsbeleid van deze derden	Het bestuur kan kennis nemen van het beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed. Het bestuur zal in 2017 nader onderzoek doen bij derde partijen om te zien of hun beloningsbeleid niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het pensioenfonds aanvaardbaar is, en daarmee past binnen het beloningsbeleid dat het pensioenfonds voor ogen heeft. Tevens zal bij uitbesteding aan een nieuwe partij concrete aandacht worden besteed aan het beloningsbeleid van de derde partij. Dit zal tevens contractueel worden vastgelegd.
35. <i>In uitbestedingsovereenkomst maatregelen opnemen bij disfunctioneren dienstverlener</i> Bij uitbesteding van taken in de overeenkomst met de dienstverlener opnemen dat dienstverlener adequate maatregelen heeft in geval van onvoldoende presteren, niet naleven en schade door handelen of nalaten van de dienstverlener of door dienstverlener ingeschakelde derden	<u>Actie bestuur:</u> Uitbestedingsovereenkomst op dit onderdeel nagaan en indien nodig aanpassing uitbestedingsovereenkomst met derde overeen komen.	In uitbestedingsovereenkomsten die het pensioenfonds met derde partijen sluit, zorgt het bestuur dat een bepaling wordt opgenomen dat bij een tekortkoming in de nakoming van de verbintenis, de overeenkomst tussentijds kan worden beëindigd. Tevens is bij externe dienstverleners uitvraag gedaan in het kader van risicomanagement.
36. <i>Bevorderen klokkenluidersregeling bij dienstverleners</i> Bestuur bevordert dat dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. Het gaat om onregelmatigheden van algemene, operationele en van financiële aard.	<u>Actie bestuur:</u> bij dienstverleners navraag doen over aanwezigheid klokkenluidersregeling en indien deze er niet is, stimuleren dat deze erop komt	In 2017 zal het pensioenfonds bij externe partijen aan wie werkzaamheden zijn uitbesteed navraag doen over de aanwezigheid van een klokkenluidersregeling. Geconstateerd is, dat alle grote uitbestedingspartners een klokkenluidersregeling kennen.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
37. <i>Jaarlijks evalueren kosten en uitvoering dienstverleners</i> Bestuur evalueert jaarlijks kritisch de kwaliteit van de uitvoering en gemaakte kosten. Bestuur spreekt dienstverlener aan indien de afspraken niet, of onvoldoende worden nagekomen	<u>Actie bestuur:</u> Jaarlijks kwaliteit uitvoering en gemaakte kosten in kader uitvoering evalueren en indien nodig afspraken met derden aanpassen dan wel derden aansprakelijk stellen bij onjuiste nakoming afspraken	Het bestuur besteed aandacht aan de kwaliteit en de gemaakte kosten door externe dienstverleners. Hiertoe wordt na een relevant traject of periodiek een evaluatiegesprek gehouden met deze partijen. Het bestuur streeft er tevens naar om waar mogelijk vaste prijsafspraken te maken met externe dienstverleners om grip op de uitvoeringskosten te houden. Deze afspraken worden gemonitord door het pensioenbureau van het pensioenfonds. Daarnaast zijn er SLA's met diverse partijen en die worden gemonitord.

Rol accountant en actuaris	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
38. <i>Verstrekken opdracht indien accountant en actuaris niet-controle werkzaamheden verrichten</i> Indien er niet-controlewerkzaamheden door accountant of actuaris moeten worden verricht, wordt daarvoor een aparte opdracht verstrekt. Hierbij wordt afgewogen of de niet-controle werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd door de accountant, de actuaris of door het kantoor dat ook de jaarrekening controleert.	<u>Actie bestuur:</u> verstrekken aparte opdracht indien er niet-controlewerkzaamheden door accountant of actuaris moeten worden verricht.	Het bestuur verstrekt te allen tijde een opdracht aan partijen indien zij starten met werkzaamheden. Dit kan bijvoorbeeld worden vormgegeven in de vorm van een PAF. Hierin zijn de exacte werkzaamheden beschreven, inclusief een kostenafpraak dan wel kostenindicatie. Hierbij wordt door het bestuur vooraf afgewogen of de niet-controle werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd door de accountant, de actuaris of door het kantoor dat ook de jaarrekening controleert. Dit wordt ook, waar van toepassing schriftelijk vastgelegd.
39. <i>Ten minste eenmaal per vier jaar functioneren van accountant en actuaris evalueren</i> Ten minste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris beoordelen en met hen bespreken. Ook intern toezicht en verantwoordingsorgaan op de hoogte brengen van de uitkomsten	<u>Actie bestuur:</u> Ten minste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris beoordelen en met hen bespreken. Hiervoor evaluatie cyclus opstellen.	Het bestuur evalueert tenminste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris. In de praktijk vinden er tussentijds ook al evaluatiemomenten plaats om te bezien of partijen nog tevreden zijn over het niveau van de geleverde diensten.

Klachten en Geschillen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
40. <i>Bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten</i> Bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten	<u>Actie bestuur</u>: Open staan voor kritiek	Het is inherent aan een zorgvuldig en integer bestuur dat zij open staat voor kritiek en leert van fouten. Bestuursleden spreken elkaar ook op fouten aan. Dit is onderdeel van de open cultuur binnen het pensioenfonds.
41. <i>Zorgdragen voor adequate geschillen en klachtenprocedure</i> Bestuur draagt zorg voor adequate interne geschillen- en klachtenprocedure die eenvoudig toegankelijk is voor belanghebbenden. Bestuur rapporteert in bestuursverslag over klachtenafhandeling en daaruit voortvloeiende wijzigingen in regelingen of processen. Tevens wordt de mogelijkheid geboden om het genomen besluit voor te leggen aan de Ombudsman pensioenen.	<u>Actie bestuur</u>: Onderhouden klachten en geschillenregeling <u>Actie bestuur</u>: in bestuursverslag rapporteren over klachtenafhandeling en mogelijke aanpassingen in regelingen of processen	Het bestuur heeft een interne geschillen en klachtenprocedure. Deze is inzichtelijk voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds en is opgenomen op de website van het pensioenfonds. Tevens wordt de mogelijkheid geboden om het genomen besluit voor te leggen aan de Ombudsman pensioenen. Het pensioenfonds behandelt de gemelde klachten en geschillen met de nodige openheid en besteedt voldoende zorg en de nodige aandacht aan de opvolging ervan. In het bestuursverslag wordt, indien van toepassing gerapporteerd over klachtenafhandeling en mogelijke aanpassingen in regelingen of processen.

Melding onregelmatigheden	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
42. <i>Melding onregelmatigheden</i> Bestuur draagt zorg dat alle belanghebbenden de mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard binnen het fonds en bij partijen aan wie taken zijn uitbesteed	<u>Actie bestuur</u>: Toegankelijk en bekend maken voor belanghebbenden dat zij mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden binnen het fonds en derden aan wie taken zijn uitbesteed	Alle belanghebbenden bij het pensioenfonds hebben de mogelijkheid te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard. Dit kan gaan om onregelmatigheden zowel binnen het pensioenfonds als bij partijen aan wie zaken worden uitbesteed. Stichting Dow Pensioenfonds vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het pensioenfonds zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen Stichting Dow Pensioenfonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard. Hiertoe is een klokkenluidersregeling opgesteld.

Klokkenluidersregeling	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
43. <i>Aanwezigheid klokkenluidersregeling</i> Bestuur draagt zorg dat diegenen die financieel afhankelijk zijn van het fonds, zonder gevaar voor hun positie de mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard binnen het fonds	<u>Actie bestuur:</u> Zorgdragen voor klokkenluidersregeling en invulling hiervan	Stichting Dow Pensioenfonds vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het pensioenfonds zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen Stichting Dow Pensioenfonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard. Hiertoe is een klokkenluidersregeling opgesteld. Deze is te vinden op de website van het pensioenfonds.
44. <i>Communicatie klokkenluidersregeling</i> Duidelijk vastleggen en aan bovengenoemde personen communiceren, bij wie en op welke wijze zij daarover kunnen rapporteren	<u>Actie bestuur:</u> idem	Idem.

Benoeming, schorsing en ontslag	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
45. <i>Benoeming, schorsing en ontslag geschiedt door belanghebbenden met betrokkenheid ander orgaan fonds</i> Benoeming, schorsing en ontslag geschiedt door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van het fonds. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de RvT (alleen indien aanwezig) over de procedure Een lid van de visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur, na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan.	<u>Actie bestuur:</u> Vaststellen procedure benoeming, schorsing en ontslag overeenkomstig code Pensioenfonds.	Benoeming en ontslag van bestuursleden, leden van het verantwoordingsorgaan en intern toezicht is vastgelegd in de statuten van het pensioenfonds. Tevens is in de statuten de schorsingsprocedure beschreven. Dit beleid is overeenkomstig de Code Pensioenfonds. Voor alle organen van het pensioenfonds bestaat een functieprofiel. Hierin wordt aandacht besteed aan de gewenste kennis, competities en ervaring die vereist is voor de vacante positie binnen het betreffende orgaan van het pensioenfonds. Een lid van de visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur, na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan.

Benoeming, schorsing en ontslag	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
46. <i>Statuten bevatten schorsingsprocedure</i> Bestuur zorgt dat in statuten een schorsingsprocedure is vastgelegd	<u>Actie bestuur</u>: Vastleggen procedures in statuten	De statuten bevatten een schorsingsprocedure.
47. <i>Organen leggen bij een vacature de eisen voor de vacante functie vast</i> Bestuur en verantwoordingsorgaan leggen bij een vacature de eisen voor de functie vast.	<u>Actie bestuur</u>, <u>verantwoordingsorgaan</u>: functie eisen voor vacature vastleggen	Er zijn specifieke functieprofielen per bestuursfunctie. Ook is er een functieprofiel voor leden van het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan kent daarnaast een competentievisie. En het bestuur kent uiteraard een geschiktheidsplan, waar de functieprofielen onderdeel van zijn.

Geschiktheid bestuur	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
48. <i>Bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit bestuur</i> Bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit binnen bestuur en houdt rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Bestuur toetst geschiktheid bestuursleden bij aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap	<u>Actie bestuur</u>: Vaststellen beleid in opleidings- en geschiktheidsplan	Het bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit binnen bestuur en houdt rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid bestuursleden bij aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Dit wordt nader uitgewerkt in het geschiktheidsplan van het pensioenfonds. Daarnaast wordt jaarlijks per bestuurslid gezien waar opleidingsbehoefte bestaat om specialistische kennis en competenties verder uit te breiden. Bij deelname aan bepaalde commissies wordt daar binnen de commissies ook specifiek aandacht aan besteed. Als bijlage bij het geschiktheidsplan zijn profielschetsen opgesteld. Jaarlijks wordt met het bestuur bekeken op welke aandachtspunten aanvullende educatie gewenst is. Dit wordt opgenomen in het opleidingsplan van het pensioenfonds. Ook het verantwoordingsorgaan stimuleert de geschiktheid en diversiteit van zijn leden. In de competentievisie van het Dow Pensioenfonds is het geschiktheidsbeleid voor het verantwoordingsorgaan opgenomen. In overleg met het bestuur van het Dow Pensioenfonds worden geschiktheidsbevorderende maatregelen genomen.

Geschiktheid bestuur	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
49. <i>Opstellen profielschets</i> Bestuur stelt profielschets op voor iedere bestuursfunctie met daarin vereiste geschiktheid en tijdsbeslag	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen profielschets per bestuursfunctie	Zie voorgaande. In het geschiktheidsplan zijn per bestuursfuncties profielschetsen beschikbaar. Waar nodig worden deze geactualiseerd.
50. <i>Opstellen programma permanente educatie</i> Bestuur draagt zorg voor programma voor permanente educatie. Dit programma heeft tot doel de geschiktheid van de leden van het bestuur op peil te houden en waar nodig te verbreden of te ontwikkelen.	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen programma permanente educatie en vastleggen in opleidingsplan	Het pensioenfonds kent een geschiktheidsplan en opleidingsplan. Hierin wordt per bestuurslid gekeken naar de opleidingsbehoefte en wordt op maat een programma opgesteld indien dat wenselijk is.
51. <i>Jaarlijkse evaluatie bestuur</i> Bestuur evalueert het functioneren jaarlijks als geheel en van de individuele bestuursleden. Hierbij betreft het bestuur een keer in de twee jaar een derde partij. Bij de evaluatie komt aan de orde of het bestuur voldoende geschikt en divers is en wordt bovendien gekeken naar gedrag en cultuur.	<u>Actie bestuur:</u> Jaarlijks evalueren functioneren bestuur en individuele bestuursleden. Eenmaal per twee jaar een externe de evaluatie laten uitvoeren	Het bestuur evalueert eenmaal per twee jaar het functioneren van het bestuur als geheel en eenmaal per twee jaar het functioneren van de individuele bestuursleden. Om het jaar is er derhalve sprake van een evaluatie. Het bestuur verzorgt deze evaluatie zelf, omdat het bestuur van mening is dat op deze wijze de meeste toegevoegde waarde voor het bestuurlijk functioneren wordt behaald. Hiervoor is een proces vastgelegd in de Governance, Compliance en Risk nota.

Geschiktheid intern toezicht	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
52. <i>Intern toezicht is onafhankelijk</i> Leden intern toezicht stellen zich onafhankelijk op om belangen tegenstellingen te voorkomen. Zij hebben het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur	<u>Actie ligt bij het intern toezicht</u>	Het pensioenfonds ziet er in de opdrachtomschrijving op toe dat het intern toezicht zich onafhankelijk moet opstellen om belangentegenstellingen te voorkomen.
53. <i>Raad van toezicht geschiktheid</i>	Nvt	
54. <i>Raad van toezicht profielschets</i>	Nvt	
55. <i>Raad van toezicht evaluatie</i>	Nvt	

Verantwoordingsorgaan	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
56. <i>Verantwoordingsorgaan bevordert geschiktheid en diversiteit</i> Verantwoordingsorgaan bevordert de geschiktheid en diversiteit van zijn leden	<u>Actie ligt bij het verantwoordingsorgaan</u>	Het verantwoordingsorgaan kent een competentievisie. Hierin is opgenomen op welke wijze het verantwoordingsorgaan de kennis en competenties wenst te ontwikkelen, en reeds heeft vastgesteld. Daarnaast wordt gestreefd naar diversiteit. Maar het verantwoordingsorgaan vindt het nog belangrijker dan de personen in het verantwoordingsorgaan zitting nemen die het meest geschikt zijn overeenkomstig de eisen in het functieprofiel.
57. <i>Belanghebbendenorgaan geschiktheid</i>	Nvt	
58. <i>Belanghebbendenorgaan evaluatie</i>	Nvt	

Stemverhoudingen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
59. <i>Stemrecht</i> Ieder bestuurslid heeft stemrecht	<u>Actie bestuur:</u> Indien nodig stemverhoudingen vastleggen in de statuten	Alle bestuursleden hebben 1 stem. Dit is statutair vastgelegd. Het bestuur kan echter alleen besluiten nemen indien ten minste zes leden, waaronder ten minste drie werkgeversleden en ten minste drie werknemersleden/pensioengerechtigdenleden aanwezig of vertegenwoordigd zijn

Zittingsduur en herbenoeming	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
60. <i>Zittingsduur bestuur</i> Zittingsduur bestuurslid is maximaal 4 jaar. Herbenoeming is maximaal 2 keer mogelijk	<u>Actie bestuur:</u> Indien nodig Maximale zittingsduur vaststellen in de statuten	De zittingstermijn van het bestuursmandaat is maximaal 6 jaar, met maximaal 2 maal herbenoeming. De maximale zittingstermijn is 12 jaar.
61. <i>Zittingsduur verantwoordingsorgaan</i> Zittingsduur van een lid van het verantwoordingsorgaan is maximaal 4 jaar. Verantwoordingsorgaan bepaalt zelf hoe vaak een lid kan worden herbenoemd	<u>Actie Verantwoordingsorgaan:</u> Indien nodig aanpassen zittingsduur	Per medio 2016 is de zittingstermijn van het verantwoordingsorgaan verlengd van drie naar vier jaar.
62. <i>Zittingsduur belanghebbendenorgaan</i>	Nvt	
63. <i>Zittingsduur raad van toezicht</i>	Nvt	

Zittingsduur en herbenoeming	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
64. <i>Zittingsduur visitatiecommissie</i> Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal 8 jaar betrokken bij hetzelfde fonds	<u>Actie Visitatiecommissie:</u> Vastleggen in documenten maximering zittingsduur	De visitatiecommissie wordt voor 1 jaar benoemd, met mogelijkheid tot herbenoeming. Vastgelegd is overigens wel dat de leden van de visitatiecommissie maximaal acht jaar bij het Dow pensioenfonds betrokken zullen zijn.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
65. <i>Complementariteit</i> Het bestuur en het verantwoordingsorgaan zorgen ervoor dat de organen complementair zijn samengesteld. De organen moeten een redelijke afspiegeling worden van de belanghebbenden	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het bestuur heeft het diversiteitsbeleid vastgelegd in de Governance Compliance en Risk nota. In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het het belangrijkste dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. Het bestuur ziet het verantwoordingsorgaan als kweekvijver voor het bestuur. In het verantwoordingsorgaan hebben momenteel twee dames zitting.
66. <i>Diversiteit</i> Het bestuur stelt (in overleg met het betreffende orgaan) stappen vast ter bevordering van diversiteit in de samenstelling. Hierbij geeft het bestuur aan hoe en binnen welke termijnen het van plan is de gewenste diversiteit in leeftijd en geslacht te realiseren. Dit wordt vastgelegd in een diversiteitsbeleid. Jaarlijks beoordeelt bestuur in hoeverre de doelstellingen zijn behaald en driejaarlijks wordt het diversiteitsbeleid geëvalueerd.	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het bestuur heeft in 2016 een diversiteitsbeleid opgesteld.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
67. <i>Verdeling vrouw en man</i> In het bestuur en verantwoordingsorgaan zitten ten minste één man en één vrouw	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. In het bestuur neemt momenteel geen vrouw zitting. In het verantwoordingsorgaan zitten twee dames.
68. <i>Verdeling naar leeftijd</i> In het bestuur, verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven en één lid onder de 40 jaar zitting	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het bestuur bevat momenteel geen leden onder de 40 jaar. Ook het verantwoordingsorgaan voldoet hier niet aan. Bij het selectieproces voor nieuwe kandidaten wordt hier door het bestuur extra aandacht aan besteed.
69. <i>Bij profielschets rekening houden met diversiteitsbeleid</i> Het bestuur en intern toezicht houden bij het opstellen van een profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het verantwoordingsorgaan houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	In de profielschets wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het minstens zo belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. Het verantwoordingsorgaan houdt er rekening mee in de competentievisie
70. <i>Kandidaten werven die passen binnen diversiteitsdoelstellingen</i> Bij vervulling vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen binnen de diversiteitsdoelstellingen. Bestuur neemt hiervoor tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezingen van kandidaten	<u>Actie bestuur:</u> Meenemen in zoektocht naar kandidaten bij invulling vacature	In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
71. <i>Voorafgaande toetsing kandidaten aan diversiteitsdoelstellingen</i> Bestuur toetst voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen verantwoordingsorgaan neemt dit mee in competentievisie	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> vaststellen diversiteitsdoelstellingen en voorgedragen kandidaten daar aan toetsen	Het bestuur zal aan de benoemde partij van een betreffend bestuurslid de diversiteitsdoelstellingen van het pensioenfonds bekend maken. Het verantwoordingsorgaan neemt dit mee in de competentievisie

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
72. <i>Bestuursleden, leden verantwoordingsorgaan en intern toezicht handelen integer</i> Bestuursleden, leden verantwoordingsorgaan, intern toezicht en andere medebeleidsbepalers handelen integer en dragen zorg dat eigen functioneren getoetst wordt. Zij vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling en belangenverstrengeling met een partij waarmee het fonds een band heeft, op welke manier dan ook.	<u>Actie bestuur:</u> Opstellen integriteitsbeleid en controle op naleving	Integriteit is een wezenlijk kenmerk van een professionele betrouwbare organisatie. Het bevordert niet alleen de efficiëntie, de interne transparantie en samenwerking maar ook het vertrouwen. Bij integer gedrag gaat het om een professionele, individuele verantwoordelijkheid waarbij iemand zich bewust is van, en zorgvuldig rekening houdt met rechten, belangen en wensen van belanghebbenden, een open en transparante houding heeft en bereid is om (professionele) verantwoordelijkheid te nemen en verantwoording af te leggen over genomen beslissingen en acties, waarbij niet alleen de letter van de wet, maar ook de geest ervan wordt nageleefd. Een organisatie wordt als integer beschouwd, als zij zich houdt aan de relevante (toezicht)wet- en regelgeving en ethische standaarden. De organisatie overtreedt geen wetten en is vrij van corruptie, fraude, belangentegenstellingen en andere vormen van ongewenst gedrag. Inbreuk daarop dan wel de schijn daarvan kan het vertrouwen in de eigen instelling en in de markt waarop wordt geopereerd in het algemeen schaden. Jaarlijks ondertekenen alle (mede)beleidsbepalers en de leden van het verantwoordingsorgaan de gedragscode van het pensioenfonds.

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
		De compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode. Tevens moeten alle nevenfuncties vooraf aan de compliance officer worden gemeld. Het bestuur heeft in 2015 een risicoanalyse terzake van integriteitsrisico's gedaan, waaronder het risico op belangenverstrengeling. Op basis van de gedragscode is vastgelegd dat tegenstrijdige belangen of reputatierisico moet worden vermeden, en indien dit zich potentieel voordoet, dan dit bij de compliance officer moet worden gemeld. Tevens kent het pensioenfonds een integriteitsbeleid. Hier wordt actief aandacht aan besteed binnen het bestuur en deze is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota. In deze nota is ook een periodiek evaluatie moment van het integriteitsbeleid vastgelegd. Daarnaast wordt dit indien daartoe aanleiding bestaat, ook tussentijds gedaan.
73. <i>Ondertekenen gedragscode</i> Bestuursleden, leden verantwoordingsorgaan, intern toezicht en andere medebeleidsbepalers tekenen bij infunctietreding een gedragscode en jaarlijks een verklaring omtrent naleving gedragscode. Op het overtreden van de gedragscode staan sancties, welke in de gedragscode zijn opgenomen	<u>Actie bestuur, verantwoordingsorgaan, intern toezicht</u>: ondertekening gedragscode en jaarlijks tekenen verklaring omtrent naleving ervan. <u>Actie compliance officer</u>: toezien op naleving gedragscode	Idem.
74. <i>Melding tegenstrijdig belang of reputatierisico</i> Een (mede)beleidsbepaler maakt direct melding van (potentieel) tegenstrijdige belangen of reputatierisico	<u>Actie bestuur</u> : vaststellen beleid over melding belangenconflicten	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het pensioenfonds.

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
75. <i>Melding voornemen aanvaarding nevenfunctie bij compliance officier</i> Een (mede)beleidsbepaler meldt voornemen om een nevenfunctie te aanvaarden aan compliance officer. Het maakt hierbij niet uit of de nevenfunctie betaald of onbetaald is.	<u>Actie bestuur:</u> Vastleggen beleid omtrent melding nevenfuncties door (mede)beleidsbepalers	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het fonds en is tevens onderdeel van de jaarlijks te ondertekenen gedragscode.
76. <i>Lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met lidmaatschap ander orgaan en visitatiecommissie</i> Lidmaatschap van een orgaan van het pensioenfonds is niet verenigbaar met het lidmaatschap van een ander orgaan binnen hetzelfde pensioenfonds of van de visitatiecommissie	<u>Actie bestuur,</u> <u>verantwoordingsorgaan:</u> opnemen als onderdeel van integriteitsbeleid	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het pensioenfonds. Tevens is statutair vastgelegd dat leden van organen van het pensioenfonds niet tevens lid mogen zijn van een ander orgaan van het pensioenfonds en de visitatiecommissie.

Beloningsbeleid	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
77. <i>Bestuur voert beheerst en duurzaam beloningsbeleid</i> Het pensioenfonds voert een zorgvuldig, beheert en duurzaam beloningsbeleid, in overeenstemming met de doelstellingen van het fonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	<u>Actie bestuur:</u> Vaststellen beheerst beloningsbeleid	In het bestuursverslag is aandacht besteed aan het beheerste en duurzame beloningsbeleid van het pensioenfonds. Daarnaast heeft het bestuur een beloningsbeleid opgesteld voor alle organen van het pensioenfonds. Hierbij is nadrukkelijk vastgesteld dat de beloning in redelijke verhouding staat tot de gedragen verantwoordelijkheid. Dit is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota.
78. <i>Beloning staat in redelijke verhouding met gedragen verantwoordelijkheid</i> De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag	<u>Actie bestuur:</u> opnemen in beleid beheerst beloningsbeleid	De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag. Dit is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota.

Beloningsbeleid	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
79. <i>Bestuur is terughoudend in prestatie gerelateerde beloningen</i> Terughoudendheid ten aanzien van prestatie gerelateerde beloningen is vereist. Prestatie gerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20% van de vaste beloning en niet gerelateerd aan de resultaten van het fonds	<u>Actie bestuur</u>: opnemen in beleid beheerst beloningsbeleid	Er is bij het pensioenfonds geen sprake van een prestatie gerelateerde beloning. Bij het aangaan van uitbestedingsrelaties wordt bij de totstandkoming van het contract wel aandacht besteed aan het beloningsbeleid van de uitbestedingspartner. Ook hier wordt bekeken of de beloning niet aanzet tot het nemen van meer risico's dan gewenst is voor het pensioenfonds. Tevens wordt nagegaan op welke wijze de uitbestedingspartner omgaat met prestatie beloningen.
80. <i>Hoogte beloning intern toezicht staat kritische opstelling niet in de weg</i> Bij bepaling hoogte van de beloning van leden intern toezicht moet worden voorkomen dat deze in de weg kan staan aan een kritische opstelling	<u>Actie bestuur</u>: Als onderdeel meenemen in selectiebeleid leden intern toezicht	In het proces van de selectie van de leden van de visitatiecommissie wordt de beloning meegenomen. De leden komen in de praktijk zelf met een voorstel voor beloning. Het bestuur gaat enkel akkoord met een vaste beloning. Er is geen sprake van variabele beloning.
81. <i>Geen ontslagvergoeding bij tussentijds ontslag</i> Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of lid intern toezicht, wordt geen ontslagvergoeding verstrekt. Andere ontslagvergoedingen moeten passend zijn gezien functie en ontslagredenen.	<u>Actie bestuur</u>: Doorvoeren in beloningsbeleid	Er geldt geen ontslagvergoeding voor bestuursleden van het pensioenfonds, organen van het pensioenfonds en leden van de visitatiecommissie.

Compliance	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
82. <i>Bestuur is op de hoogte van wet- en regelgeving en de gevolgen voor het pensioenfonds</i> Bestuur is op de hoogte van wet- en regelgeving en de gevolgen daarvan voor het fonds en de wijze waarop invulling wordt gegeven aan wet- en regelgeving in de fondsdocumenten, procedures en uitvoering	<u>Actie bestuur</u>: In beleid tot uitvoering laten komen	Onderdeel van de geschiktheidseisen binnen het pensioenfonds is dat het bestuur op de hoogte is van wet- en regelgeving en de gevolgen voor het pensioenfonds. Tijdens elke bestuursvergadering worden ook actualiteiten besproken die relevant zijn voor het pensioenfonds. Onderdeel hiervan is tevens dat wordt opgenomen indien de actualiteit actie van het pensioenfonds vereist en wordt opgenomen voor welke (juridische) documenten dat relevant is.

Compliance	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
83. <i>Bestuur bewaakt naleving wet- en regelgeving en interne regels</i> Bestuur bewaakt dat pensioenfonds wet- en regelgeving en interne regels naleeft en dus steeds compliant is	<u>Actie bestuur</u>: Bewaking door bestuur en onderdeel laten uitmaken van taken compliance officer	Idem.